

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**İBN KESİR'İN TEFSİRÜ'L-KUR'ANİ'L-AZÎM
ADLI ESERİNİN İSRAİLİYYÂT AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**



92183

**Yüksek Lisans Tezi
Abdullah BAYRAM**

AĞUSTOS-1999

TRABZON

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**İBN KESİR'İN TEFSİRÜ'L-KUR'ANİ'L-AZÎM
ADLI ESERİNİN İSRAİLİYYÂT AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Abdullah BAYRAM

Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal
Bilimleri Enstitüsü'nce Bilim Uzmanı (Temel İslâm Bilimleri)
Ünvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez'dir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 14.06.1999
Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 15.07.1999

Tezin Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. S. Sabri YAVUZ
Jüri Üyesi : Prof. Dr. S. Kemal SANDIKÇI
Jüri Üyesi : Prof. Dr. İshak YAZICI
Enstitü Müdürü : Prof. Dr. A. Zafer GÖKÇAKAN

AĞUSTOS 1999

TRABZON

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

ÖNSÖZ

Allah (c), insanoğlunu en güzel bir şekilde yaratmış ve onu sayısız nimetlerle donatmıştır. İnsanların görev ve sorumluluklarını da, peygamberler ve kutsal kitaplarla bildirmiştir. Bütün insanlığa gönderilen Kur'an-ı Kerim, hem kişilere hem de toplumlara, dünya ve ahiret mutluluğunun yollarını göstermiştir. Kendisinden önce gönderilen kutsal kitapların, çeşitli sebep ve yollarla tahrif edilmesinden dolayı, inanç, ibadet ve düşünceler, orijinalitelerini kaybetmiştir. Dünyamızın, ilâhi orijinalliğini koruyan tek ve son kitabı, Kur'an-ı Kerim'dir. Allah (c), Kur'an-ı Kerim'i muhafazası altına aldığını; "Hiç şüphe yok ki, Kur'an'ı biz indirdik, biz ! Ve muhakkak onu biz koruyacağız" (Hicr, 15/9) müjdesiyle ifade etmekte ve onun hiçbir zaman dejenere olmayacağını; "Kur'an'a, ne önünden ne de arkasından batıl yaklaşamaz. O, herkesce övülen, hikmet sahibi Allah tarafından indirilmedir" (Fussilet, 41/42) şeklinde bildirmektedir.

İslam'dan önceki dinlerin bir takım kıssa ve olayları, çeşitli yollarla İslam dünyasına girmiş ve "İsrailiyyât" olarak isimlendirilmiştir. İsrailiyyât sahasındaki literatürü taramak suretiyle yaptığımız bir ön çalışma ışığında, konumuzu *İsrâiliyyât Açısından İbn Kesîr'in Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm Adlı Eserinin Değerlendirilmesi* adıyla belirledik. Çalışmamızı, "İsrâiliyyâtın Tanımı ve Mahiyeti" ve "İbn Kesîr'in İsrâiliyyâta Bakışı" olmak üzere iki bölüm altında inceledik.

Birinci bölümde, isrâiliyyât kavramının sözlük ve terim anlamını ve İslam dünyasına girişini ortaya koymaya çalıştık. Sahamızın Tefsir oluşundan dolayı, israiliyyâtın tefsirdeki konumuna "Tefsîrde İsrâiliyyât" başlığı altında yer verdik. Çalışmamızın ana konusunu teşkil eden ikinci bölümde, İbn Kesîr'in isrâiliyyâta bakışını, hem teorik açıklamalarıyla hem de Tefsirindeki uygulamasıyla

inceledik. Konu başlıkları altında ilgili ve gerekli değerlendirmeler yapmaya özen gösterdik. Ayrıca İbn Kesîr'in, isrâiliyyâtı nakleden ve eserlerinde yer veren şahıslara, isrâiliyyat açısından yönelttiği eleştirileri işledik. Netice olarak da, "Sonuç" kısmında, ulaştığımız verilerin genel değerlendirmesini yaparak, müfessirimizin bakış açısını eleştirel bir yaklaşımla ortaya koymaya ve isrâiliyyât açısından İbn Kesîr'i özet bir şekilde tanıtmaya çalıştık.

Tezimizin hazırlanmasında ve yürütülmesinde bize rehberlik eden danışman hocam sayın Yrd. Doç. Dr. Salih Sabri Yavuz'a şükranlarımı sunarım. Tezimizi inceleyip gerekli tenkitlerde bulunan sayın hocam Prof. Dr. Kemal Sandıkçı'ya, sayın hocam Prof. Dr. İshak Yazıcı'ya, sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Yaşar Düzenli'ye, Arş. Gör. Yavuz Köktaş'a ve kendilerine başvurduğumuzda yardım ve tenkitlerini esirgemeyen diğer hocalarımıza ve arkadaşlarımıza teşekkür etmeyi bir görev addederim.

Abdullah BAYRAM
27 Ağustos 1999
Trabzon

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	III
ÖZET	IX
SUMMARY	XI
KISALTMALAR	XII
GİRİŞ	1

I- İBN KESİR'İN HAYATI

A- İsmi, Nesebi, Doğum Yeri, Yılı ve Ailesi..... 2

B- Yaşadığı Dönem 3

II- İLMİ ŞAHSİYETİ

A- Tahsili, Hocaları, Aldığı Görevler ve Öğrencileri 4

B- Eserleri 5

BİRİNCİ BÖLÜM

İSRÂİLİYYÂTIN TANIMI VE MAHİYETİ

I- İsrâiliyyâtın Manası.....

A- Sözlük Manası 8

B- Terim Manası..... 8

II- İsrâiliyyâtın Kısımları.....

III- İsrâiliyyâtın İslâm Kültürüne Girişi.....

A- İslâm Öncesi Arap-Yahudi İlişkileri 10

B- İslâm Öncesi Arap-Hristiyan İlişkileri..... 12

C- İslâm Dönemi ve Ehl-i Kitab'la İlişkiler..... 14

1- Kur'an-ı Kerim'in Yahudiler'i Tenkit Ettiği Noktalar 15

2- Kur'an-ı Kerim'in Hristiyanlar'ı Tenkit Ettiği Noktalar	16
3- Kur'an-ı Kerim'in Ehl-i Kitab'la Kurduğu Diyalog.....	17
4- İslâm'a Besledikleri Düşmanlık.....	18
D- İsrâiliyyâtın Belli Şahıslar Tarafından Nakledilmesi.....	19
V- Tefsîrde İsrâiliyyât	20
III. İsrâiliyyâtı Nakletmenin Hükümü	24
A- İsrâiliyyâtı Nakletmenin Caiz Olduğunu İfade Eden Deliller	25
1-Âyetler	25
2- Hadisler.....	25
B- İsrâiliyyâtı Nakletmenin Yasak Olduğunu İfade Eden Deliller.....	26
1- Âyetler	26
2- Hadisler.....	26
3- Sahâbe Sözleri	28
C- Rivâyetlerin Değerlendirilmesi	29
İKİNCİ BÖLÜM	
İBN KESİR'İN İSRÂİLİYYÂTA BAKIŞI	
I- İBN KESİR'İN İSRÂİLİYYÂTI TEORİK AÇIDAN	
DEĞERLENDİRMESİ.....	35
A- İbn Kesîr'e Göre İsrâiliyyât.....	35
1- İsrâiliyyât Ve Kısımları.....	35
2- İsrâiliyyâtın Farklı veya Çelişkili Bilgiler İçerme Sebebini Belirtmesi ve İzlediği Metod.....	39
3- İbn Kesîr'e Göre İsrâiliyyâtın Rivâyeti.....	41
4- İsrâiliyyâtı Tesbit Kriterleri.....	46
a- Sened Tenkidi	48
b- Metin Tenkidi	50
5- İsrâiliyyâta Karşı Tutumu.....	52

a- Ehl-i Kitab'ın Konumu ve İsrâiliyyâtın Bilgi Değeri.....	56
b-Kur'an-ı Kerim ve Sahîh Hadîslerin Esas Alınması ve Allah Teâlâ'nın Âyet-i Kerimedeki Maksudının Ön Planda Tutulması.....	59
6- İsrâiliyyâtın Psikolojik Temelleri.....	64
a-Kişi ve Olayların Olağanüstü Platforma Çekilip Hayal Mahsulü Bir Konuma Getirilmeleri.....	64
b- Maddi Çıkar Sağlama Amacının Gütülmesi	64
c- Kötü Ahlak Sahibi Olmaları	65
d-İslâm'ın Bilinmemesi	65
e- Vehim, Hayal ve Heves.....	65
f- Fırka ve Mezhep Taassubu	66
7- İsrâiliyyâtın Zararları.....	66

II-TEFSÎRU'L-KUR'ÂNÎ'L-AZÎM'İN İSRÂİLİYYÂT AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

A- İbn Kesîr'ın Kullandığı İsrâiliyyât ifadeleri ve Benzer Kelimeler

1- İsrâiliyyât İfadeleri	68
2- İsrâiliyyâtı İfade Eden Benzer Kelimeler.....	71
a- Önceki Kitaplar.....	71
b- Ehl-i Kitab	72
c- Yahudi, Hristiyan ve Şia.....	73
d- Şahıs İsimleri	74
e-Eserler ve Haberlerle İlgili Cerh-Tâ'dil Lafızları ve Genel İfadeler.....	74

B- Menşe' Açısından İbn Kesîr Tefsiri'nde İsrâiliyyât Türleri.....

1- Yahudi Kaynaklı Haberler (İsrâiliyyât).....	75
2- Hristiyan Kaynaklı Haberler (Mesihîyyât, Nasrâniyyât).....	76
3- Şi'î Kaynaklı Haberler.....	77
4- Mevzû Rivâyetler	79

C- İbn Kesîr'in Değerlendirdiği İsrâiliyyât Haberleri.....	80
1- Geçmiş Milletlere Ait İsrâiliyyâtla İlgili Değerlendirmeleri.....	81
2- Yaratılışla İlgili Haberlerdeki İsrâiliyyâtı Değerlendirmesi.....	85
3- Ahiretle ilgili haberlerdeki İsrâiliyyât.....	87
4- Peygamberlerle İlgili Haberlerdeki İsrâiliyyât.....	88
a- Hz. Adem	88
b- Hz. Süleyman.....	90
c- Hz. Nûh	91
d- Hz. İbrahim	92
e- Hz. İdris.....	94
f- Hz. Davûd.....	94
g- Hz. Yakub	94
ğ- Hz. Eyyûb	94
h- Hz. Lokman	94
ı- Hz. Sâlih.....	95
i- Hz. İsa	95
j- Hz. Lût	96
k- Hz. Yusuf.....	96
l- Zü'l-Kıfl.....	97
m- Hızır	97
n- Zü'l-Karneyn	98
5- Çeşitli Konulardaki İsrâiliyyât	98
D- İbn Kesîr'in İsrâiliyyâtı Nakletme Sebepleri.....	100
1- Faydasız İhtilafları Gidermek ve Daha Önemli Konular Üzerinde Çalışılmasını Sağlamak	100
2- İsrâiliyyâta Dikkat Çekmek ve Müfessirlerin Hataya Düşmesini Engellemek	102
3- Akideyle İlgili Olmayıp İstişad İçin Naklettiği İsrâiliyyât.....	105
E-İsrâiliyyâtı Nakleden Müelliflere Karşı Yönelttiği Tenkitler	110
1-Genel Olarak Selef ve Halef Müfessirlerini İsrailiyyât Açısından Değerlendirmesi.....	110

a-Müfessirlerin Caiz Olarak Naklettiği Rivâyetlere Karşı Yönelttiği Tenkitler	110
b- Tekellüfe Girmeleri Sonucu Âyet-i Kerimenin Maksudı Dışına Çıktıklarını Belirtmesi	111
c-Olağanüstü ve Masal Mesabesindeki Rivâyetlere Karşı Yönelttiği Tenkitler	112
2-İsim Vererek Birtakım Müfessir veya Müelliflere Karşı Yönelttiği Tenkitler	112
a-Muhammed b. Cerîr et-Taberî (310/922).....	112
b- Ebû Zûr'a er-Râzî (264/877).....	115
c- Katâde İbn Diâme (117/735).....	116
d- es-Süddî (127/741)	116
e- İbn Ebî Hâtim (327/988).....	117
f- Kâdî İyâz (544/1149)	118
g- Ebû Zekerîya Yahya b. Şeref en-Nevevî (676/1277)	118
ğ- Diğer Müfessir ve Müellifler.....	119
F- İsrâiliyyâtı Rivâyet Edenlerle İlgili Açıklamaları ve Tenkitleri.....	119
1- Sahabeden Olanlar.....	119
a- İbn Abbâs (68/687) ve Ka'bu'l-Ahbâr (32/652-653) ilişkisi	119
b-Ebû Hureyre (57-58/676-677) ve Ka'bu'l-Ahbâr (32/652-653) ilişkisi	122
c- Abdullah b. Amr (63/682)'ın İsrâiliyyâtla ilişkisi.....	122
d- Abdullah b. Selâm (43/663-664)'ın İsrâiliyyâtta Yerinden Taktirle Bahsetmesi	124
e- Abdullah b. Mes'ûd (32/652)'un İsrâiliyyâtta Yer	125
f- Abdullah b. Ömer (73/693)'ın Ka'bu'l-Ahbâr'la ilişkisi	126
g-Suheyb er-Rûmî (38/658) ve Temîm ed-Darî (ö.?)'nin Hristiyan Kültürüyle ilişkisi	127
2- Tabîî'lerden Olanlar	128
a- Ka'bu'l-Ahbâr (32/652-653)'ın İsrâiliyyâtta Yer	128

b-Vehb b. Münebbih (110-114-116/728-732-734)'in İsrâiliyyâtındaki Yeri130

G-İsrâiliyyât Açısından Sahîh Hadîslere Bakışı ve Müslim'i Tenkidi 131

SONUÇ..... 135

BİBLİYOGRAFYA 142

ÖZGEÇMİŞ..... 153



ÖZET

Arapça bir kavram olan isrâiliyyât, isrâilî bir kaynaktan rivâyet edilen kıssa ve hâdiseler anlamındadır. Tarihi gelişim çerçevesinde anlam genişlemesine uğrayan isrâiliyyât kavramı, İslâm'a yabancı olan unsurları ifâde eden bir muhteva kazanmıştır.

İsrailiyyât konusu, genel kabûle göre üç kısım altında incelenmektedir;

1. Kur'an-ı Kerim'e ve sahih hadislerle ters düşmeyen ve İslâmî gerçeklerle paralellik arz eden kıssa ve hâdiselerdir. Bunların rivayeti caizdir.

2. Kur'an'ı Kerim ve sahih hadislerle çelişen ve İslâmî gerçeklerle uygunluk göstermeyen kıssa ve hâdiselerdir. Bu tür israilî haberlerin rivayeti haramdır.

3. Söz konusu kısımlara dâhil olmayan, ne doğrulanabilen ne de yalanlanabilen kıssa ve hâdiselerdir. Hakkında bir şey söylenemeyen bu tür israilî haberlerin rivayeti caiz olmakla birlikte akla ve genel geçer tabiat kanunlarına ters düşmemesi gerekir.

İslâm öncesi Araplar'ın, Arabistan'daki Ehl-i Kitab olan Yahudî ve Hristiyanlarla, hem ticârî ve hem de sosyal ilişkiler içinde olması ve onlar gibi çeşitli dinlerdeki insanların da Müslüman olduktan sonra, eski inanç ve düşüncelerinden soyutlanamaması, israiliyyatın İslâm düşüncesine taşınmasına neden olmuştur. Bu haberler Hz.Peygamber'in vefâtından sonra, sahâbe devriyle birlikte İslâm düşüncesine girmiş ve peygamber kıssaları başta olmak üzere, bir çok konu etrafında toplanmıştır.

Çalışmamızda, İbn Kesîr'in israiliyyâta bakış açısını ve konuyla ilgili değerlendirmelerini, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* adlı eserini baz alarak ortaya koymaya çalıştık. Ayrıca onun tarih, hadis fıkıh ve belağat gibi ilim dalarındaki ilmi şahsiyetini genel olarak işlemeye özen gösterdik.



SUMMARY

Isra'iliyyât, an Arabic term covering three kinds of narratives, which are found in the commentators on the Kur'an, the mystics, the compilers of edifying histories and writers on various levels;

a-Narratives regarded as historical, which served to complement the often summary information provided by the revealed Book in respect of the personages in the Bible (Tawrat and Indjil), particularly the prophets (qisas al-anbiya').

b-Edifying narratives placed within the chronological, but entirely undefined, framework of the period of the ancient israelites.

c-Fables belonging to folklore, allegedly, but sometimes actually, borrowed from Jewish sources. The line of demarcation between this class and the preceding one is difficult to establish.

The prophetic legends appeared very early in muslim literature, although few if any traces still survive which in fact go back, in the form in which we have them, to the first century of the Hidjra. The earliest sources of information were either converted jews or, perhaps, Arabs who had had contacts, before their conversion to iġslam, with the jews and christians of the Arabian peninsula and the neighbouring regions.

Our study examines Ismail Umer b. Kathir's introduction to his exegesis of the Qur'an, Tafsir al-Qur'an al-Azim, the analysis is predicated upon the importance of understanding foreign, classical and culturally distant text approximate to the understanding of the original audience; they were insiders. To authentically interpret a text as they did, the researcher must be apprised of the knowledge that the author assumed of his audience and of the historical context of the text and its author. This includes recognizing the formal and rhetorical structures of the literature and knowing the background knowledge of the audience, their linguistic approach to the language, and the intertextual references of the text.

KISALTMALAR

(a)	: aleyhisselam
a.e.	: adı geçen eser
a. mlf.	: aynı müellif
Ank.	: Ankara
AÜİFD.	: Atatürk Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi. Dergisi
bkz.	: bakınız
bsm. y. y.	: basım yeri yok
(c)	: celle celaluh
çev.	: çeviren
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DEÜİFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi. İlahiyat Fak. Dergisi
FÜİFD.	: Fırat Üniversitesi. İlahiyat Fakakültesi Dergisi
GAL.	: Geschichte der Arabischen Litteratur
Hız.	: hazreti
HÜİFD	: Harran Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi. Dergisi
İA.	: Milli Eğitim Bakanlığı. İslam Ansiklopedisi
İst.	: İstanbul
krş.	: karşılaştırınız
(r)	: radyallahu anh
s.	: sayfa
(s)	: sallallahu aleyhi ve sellem
sy.	: sayı
th.	: tahkik
tlk.	: ta'lik
ts.	: tarihsiz
vd.	: ve diğerleri

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim ilk olarak, dini ve felsefi cereyanlardan büyük ölçüde uzak kalmış ve gelişmemiş bir kültür yapısı sergileyen Arap toplumunun zihinlerine sunulmuştur. Bu durum, toplumun büyük bir kesimi tarafından vahyin olduğu gibi kabul edilmesine ve anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Kur'an nuruyla hayata bakan ilk Müslüman kuşak, çok kısa bir zaman zarfında, İran ve Bizans İmparatorlukları başta olmak üzere, bütün insanlığa gönderilen İslâm dinini geniş coğrafyalara taşımıştır.

Müslümanlar, fethedilen yeni topraklarda çok farklı din ve milletlerle karşılaşmış ve kaçınılmaz olarak bir kültür etkileşimi meydana gelmiştir. Bir taraftan İslâm'ı kabul etmekle birlikte, eski inanç ve fikirlerin etkisinden kurtulamayan bu yeni Müslümanlar, geçmişten getirmiş oldukları dini ve felsefi düşünceleri, İslâm toplumuna taşımıştır. Diğer taraftan çeşitli amaçlarla İslâm bünyesine taşınan yabancı unsurlar, Müslümanlar arasında yayılmış ve kapanmaz yaralar açmıştır. Genellikle, dinî ve dünyevî bir faydası olmayan, lüzumsuz konu ve ihtilafları bünyesinde barındıran ve önemli hususları gölgede bırakan bu aktarımlar, İslâm inancında bir çok karışıklığa sebep olmuştur.

İslâm'la bağdaşmayan söz konusu yabancı unsurlar, isrâiliyyât kavramıyla ifade edilegelmiştir. İsrâiliyyâtı hiç tenkide tabi tutmaksızın eserlerine alan müellifler de, söz konusu haberleri kitaplara aktarmak ve rivâyet etmek sûretiyle, üzerinde durmuş olduğumuz olumsuzlukları, destekler bir konum sergilemişlerdir.

İsrâiliyyât, olumsuz etkilerini günümüzde de sürdürmektedir. İslâm düşüncesine karıştırılan isrâilî haberler, oryantalistlerin büyük çoğunluğunca, İslâm'ın aleyhinde delil olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda çağdaş

isrâiliyyât, çeşitli iletişim araçlarıyla, İslâm'da olmayan şeyleri, İslâm'danmış gibi empoze etmek veya İslâmî gerçekleri çarpıtmak sûretiyle, İslâm alemini ve diğer insanları, Kur'an-ı Kerim'den soğutmaya çalışmaktadır. Diğer yandan isrâiliyyât, kürsülerden vaaz ve öğüt adı altında, topluma aktarılmaktadır. Bu durum, Kur'an-ı Kerim'in ve sahîh hadislerin esas mesajının anlaşılmasını engellemekte ve temel konular üzerinde durulmasını önlemektedir.

Bütün bunlar açık bir şekilde göstermektedir ki, özellikle İslâmî ilimler sahasında çalışanların ve eser verenlerin isrâiliyyâta bakış açısı, birinci derecede alınması gereken değerlendirme ölçülerinden biri olmalıdır.

Bu itibarla çalışmamızda, İslâmî ilimlerin bir çok dalında ihtisas sahibi olan ve eser veren İbn Kesîr'in, bu mevzuya bakış açısını ve onun israiliyyâtta yerini değerlendirmeye çalıştık.

I- İBN KESÎR'İN HAYATI

A- İsmi, Nesebi, Doğum Yeri, Yılı ve Ailesi

Müellifin tam adı, Ebu'l-Fidâ İmaduddin İsmail b. Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr b. Zerr el-Kureşî'dir. Şam'a yakın bir kasaba olan Busrâ'nın Micdel köyünde, 701/1302 senesinde hayata gözlerini açan İbn Kesîr'in doğum tarihi, bazı kaynaklarda 700 ve 705 olarak da ifade edilmektedir.¹

Babası Ebû Hafs Şihabuddin Ömer b. Kesîr (703/1303), Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref en-Nevevî (676/1277), Takiyuddin el-Fezârî (729/1329) gibi alimlerden ilim tahsil etmiş ve Busrâ'nın doğusundaki bir köyde hatiplik yapmıştır. Daha üç yaşlarındayken babasını kaybeden İbn Kesîr'in bakımını ağabeyi Abdüvehhab üstlenmiş ve daha sonra 706/1306 senesinde Şam'a yerleşmişlerdir.

¹ Bunun sebebi, ilgili kaynaklarda, farklı tarihler verilmesidir. Bu konuda, kendi eserlerinde bir bilgiye raslayamadık.

Hayatını ilme vakfeden İbn Kesîr, vefatından bir müddet önce gözlerini kaybetmiş ve 774/1372 yılında ahirete irtihal ederek Şâm'da defnedilmiştir.²

B- Yaşadığı Dönem

Kölemenler'in Mısır ve Şam'da hicri VIII. asrın başından sonuna yakın bir tarihe kadar hakimiyet sürdüğü ve müfessirimizin de yaşamış olduğu çağda, Moğolların İslâm alemine saldırıları sonucu ölüm, açlık ve sefalet başgöstermiş, Batı dünyası, haçlı saldırılarıyla Akdeniz bölgelerini, özellikle Şam sahillerini işgal etmiştir. Mısır ve Şam'da hakimiyet süren Kölemenler'in iç çalkıntıları ve birbirlerine kin gütmeleri sebebiyle, devlet idaresi elden ele dolaşmıştır. Söz konusu siyasi istikrarsızlık, iktisadi yönden bir çöküşü getirmiş ve halk ağır vergiler altında ezilmiştir. Netice itibariyle, fikri hayat bozulmuş, ilim adamları maddi sıkıntı içine düşmüş ve devlet adamları, ilme ve ilim adamlarına önem vermez olmuştu.

Bağdat, Basra, Küfe ve Medine, bir bakıma ilim merkezi olmaktan çıkmış ve yerlerini, Şam, Kahire, Kudüs, İskenderiyye, Hıms, Hama, Feyyum, Asyut gibi vilâyetlere bırakmıştı.

Moğollar, yaptıkları saldırılarda, binaları yıkıp, insanları öldürmüşler, kütüphaneleri talan edip kitapları yakmışlardı. Bu sebeple kütüphaneler azalmış, bir çok kıymetli eser yok olmuştu. Doğuda bunlar olurken batıda da, Endülüs'ü ele geçiren İspanyollar, aynı yıkıntıyı bu bölgede yapmışlar, burayı harabe haline dönüştürmüşlerdir. Buna karşılık Memlüklerin hükümranlığındaki Şam ve

² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Beyrut, 1985, XIV/33; ed-Dâvûdî, Şemsuddin Muhammed, *Tabakatu'l-müfessirin*, Kahire, 1972, I/110; a.mlf., *es-Sîretu'n-nebevîyye*, Kahire, 1964, I/4; İbn Hacer, a.e., I/374. Ebû'l-Mehasîn, el-Hüseyin, *Zeylû Tezkireti'l-Huffâz li'z- ez-Zehebî*, Dimâşk 1347, s. 57; eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Bedru't-Tâî bi Mehâsini men ba'de'l-karnî's-sâbî*, Kahire, 1348, I/153; C. Brockelmann, "İbn Kesîr" *İA.*, V/II, 762; Ebû'l-Mehasîn, a.e., s.67; Cerrahoğlu, a.e., II/184.

Mısır'da medreseler bir hayli çoğalmış, sayıları sekseni aşmıştı. Bunların çoğu Şam'da, geri kalanı da, Kudüs, Halep, Hıms, Hama ve Kahire'de bulunuyordu³.

II- İLMİ ŞAHSİYETİ

A- Tahsili, Hocaları, Aldığı Görevler ve Öğrencileri

İbn Kesîr, ilk bilgileri en büyük kardeşi Abdülvehhâb'dan öğrenmiştir. Küçük yaştan itibaren, ilimde söz sahibi olan alimlerden ders almıştır. Burhaneddin el-Fezârî (729/1329) ve Kemaluddin b. Kâdî Şuhbe (726/1326)'den fıkıh ilmini tahsil etti. Hadis ilimini, *Tehzibü'l-Kemal fi esmâi'r-ricâl*⁴ adlı eseriyle meşur olan Cemaluddin Yusuf b. Abdurrahman el-Mizzî (741/1341)'den öğrenen İbn Kesîr, Mizzî'nin en yakın talebesi olmuş ve kızı Zeyneb'le evlenerek, hadis ilminde ondan da faydalanmıştır. Ebü'l-Abbas Takiyuddin Ahmed b. Abdurrahman b. Abdulhalim b. Abdusselam b. Abdullah İbn Teymiyye (728/1328) ile yakın ilişki kurmuş ve onun fikirlerini büyük ölçüde benimsemiştir. Bunların yanı sıra, Ebü'l-Mehâsin Muhammed b. Ali İbnü'l-Hasan b. Hamzâ el-Hüseynî ed-Dimeşkî (765/1364), Ebü's-Senâ Şemsüddin Mahmud b. Abdurrahman b. Ahmed b. Ebî Bekr el-İsfehânî (749/1349), Ebû Abdullah, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebi (748/1348), el-Kâsım b. Asâkir (ö.?), Ebû Muhammed el-Kâsım b. Muhammed b. Yûsuf el-Birzâlî el-İşbilî (ö.?), Ebû Ya'la Ebü'l-Meâli İzzüddin es-Sâhib Hamzâ b. Müeyyed (ö.?), Necmuddin el-Askalânî (ö.?), Şihabuddin el-Haccar İbnü's-Şihne (ö.?), Necmüddin Mûsâ b. Ali b. Muhammed el-Cîli İbnü'l-

³ İbnü'l-Adîm, Kemaleddin Ömer, *Zübdetü'l-Haleb min tarihi Haleb*, Dımaşk 1968, II/129 vd.; III/12 vd.; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIII/217; XIV/15; XIV/118; XIII/217; Mukaddime, I/5; İbnü'l-Esîr, Ali b. Muhammed b. Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih*, (çev. Abdülkerim Özeydin), İst. 1987, X/227 vd.; XI/19 vd.; XII/17-446; Sobernheim, M., "Memlükler", *İA.*, M.E.B., İst. 1993, VII/689-692; Hartmann, R., "Şam" *İA.*, M.E.B., İst., 1993, XI/298-310; Küçükkalay, Hüseyin, *İbn Kesîr Hayatı, İlmî Şahsiyeti ve Tefsîrdeki Metodu*, Konya, ts., s.6-7.

⁴ Beşşâr Avvâd Ma'ruf tahkikiyle 1983 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

Basis (ö.?), Ebû Mûsâ el-Karafî (ö.?), Ebü'l-Feth ed-Debbûsî (ö.?) ve Ali b. Ömer el-Vânî (ö.?)'den ders almıştır.

İbn Kesîr, ilk olarak el-Medresetu'n-Necibiyye'de, daha sonra ez-Zehebî (748/1347)'nin vefatı üzerine Ümmü Salih Mescidi'nde ve es-Subkî (771/1370)'nin vefatından sonra da Eşrefiyye Medersesi Dârü'l-Hadis'te ders vermiştir.⁵

Öğrecileri arasında İbn Hacer el-Askalânî (852/1448) gibi tanınmış birinin yanısıra, Şihabuddin Ahmed b. Hıccî b. Muşa b. Ahmed b. Alauddin b. Hıccî (816/1413) gibi önemli bir alimin de bulunması, onun ilmi kişiliğini yeterli bir şekilde ortaya koymaktadır.⁶

B- Eserleri

İbn Kesîr genellikle müfessir olarak tanınmakla birlikte hadis, tarih ve fıkıh başta olmak üzere bir çok alanda eserler vermesi onun bu ilimlerde de söz sahibi olduğunu göstermektedir.⁷ Eserlerinin bir kısmı basılı bir kısmı da yazmadır. Bunun yanısıra, elimizde bulunmayanları da vardır. Kaynaklarda belirtilen eserleri şunlardır;

- *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-a'zîm*,
- *el-Bidâye ve'n-nihâye fi't-târîh*,

⁵ İbn Kesîr, el-Bidaye, XIV/203-204; ed-Dâvûdî, I/111; Ebu'l-Mehasin, a.e., s.57-58; ez-Ziriklî, Hayreddin, *el-Â'lâm kâûsu teracim li-eşheri'r-ricâli ve'n-nisâ mine'l-Arabî ve musta'rabin ve'l-müsteşrikîn*, Beyrut 1969, IX/313; Corci Zeydan, a.e., III/208; ez-Zehebî, Muhammed *Hüseyn, et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, Beyrut, ts., I/162-165; Donald Presgrave Little, *An Introduction to Mamluk Historiography*, Wiesbaden 1970, s. 69-73; Cerrahoğlu, a.e., II/184-185; Küçükkalay, a.e., s.11-18.

⁶ ed-Dâvûdî, a.e., I/111; Ziriklî, a.e., I/105.

⁷ Bkz. es-Suyutî, Celaluddin, *Zeylû Tabakâtî'l-Huffâz li'z- Zehebî*, bsm. y.y., ts., s.361-362; İbn Hacer, a.e., I/374; İbn Kesîr, *es-Sîre*, I/7; eş-Şevkânî, a.e., I/153; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II/374-375; III/584-586; VI/134-144; VI/491-493; İbn Kesîr, a.e., IV/476-478; a.e., II/195; VII/353-355; III/466; VI/169; V/134-137; I/97-98; VIII/417; VI/287-288; VIII/417-418; Subhi Salih, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'an*,

- *el-İctihâd fî talebi fadli'l-cihâd,*
- *Fedâilü'l-Kur'ân ve târîhu cem'îhi,*
- *Ahâdisu't-tevhîd ve'r-reddu ale's-şîrk,*
- *İhtisâru ulûmi'l-hadîs,*
- *et-Tekmîl fî ma'rifeti's-sikât ve'd-duâfâ ve'l-mecâhil,*
- *el-Hedy ve's-senen fî ahâdisi'l-mesânid ve's-sünen,*
- *Tabakâtü's-Şafi'î,*
- *Menâkibü'l-İmam eş-Şafi'î,*
- *Edilletu't-tenbîh fî fikhi's-Şâfi'iyye,*
- *Muhtasaru İbnü'l-Hâcib,*
- *Şerhü'l-Buhârî,*
- *el-Ahkâm alâ ebvâbi't-tenbîh,*
- *Müsnedü's-şeyhayn.*

Bu eserlerden, *Şerhu'l-Buhârî* ve *el-Ahkâm alâ ebvâbi't-tenbîh* tamamlanamamıştır. Bunların yanısıra daha pek çok risaleleri vardır. Fakat, *et-Tekmîl fî Ma'rifeti's-sikât*, *el-Kevâkibu'd-derâri fî't-târîh*, *Sîretü's-şeyhayn*, *Menâkibu'l-İmam eş-Şafi'î*, *Kitâbu'l-ahkâm*, *Şerhu'l-Buhârî* ve *el-Ahkâmü'l-kebîre* adlı eserler elimizde bulunmamaktadır.⁸

İst.ts., s.291; el-Hüseynî, a.e., s.58; Müneccid, Selahaddin, *Mu'cemü'l-müerrihine'd-Dimeşkiyyîn*, Beyrut 1987, s.203-204; Donald, a.e., s.69-73.

⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Mukaddime, ذ, ط, ض, ز, Brockelmann, c., *GAL*, Leiden 1949 II/49; Raşid, Muhammed, "İbn Kesîr hayâtuhû ve müellifâtuhû," *Mecelletu'l-mecmeü'l-Hindî*, İndia 1980, V/241-244; Corci Zeydan, *Tarihu âdabi'l-lugati'l-Arabiyye*, Kahire 1957, III/209; Cerrahoğlu, a.e., II, 185-187; Küçükkalay, a.e., 31-38; Donald, a.e., s.69-73; Bilmen, Ömer Nasuhî, *Tefsîr Tarihi*, Ank., 1960, s.392-393; Özaydın, Abdülkerim, "el-Bidaye ve'n-nihaye", *DİA.*, İst. 1992, VI/131-133; Abdurrahim, Abdullah, "el-İctihâd fî talebi'l-cihâd li'bni Kesîr", *Alemü'l-Kütüb*, Beyrut 1981, II/ 99; Sofuoğlu, Mehmet, *Tefsîre Giriş*, İst. 1981, s.287-289.

BİRİNCİ BÖLÜM
İSRÂİLİYYÂTIN TANIMI VE MAHİYETİ

I- İsrâiliyyâtın Manası

A- Sözlük Manası

İbranicede “اسرا” ve “ايل” kelimelerinden oluşan ve “Allah’ın kulu” anlamına gelen “اسرائيل” terkibinden türeyen İsrâiliyyât kavramı⁹, “اسرائيلية” kelimesinin çoğul şeklidir¹⁰.

Yahudilerden umumiyetle “İsrâiloğulları” şeklinde bahseden Kur’an-ı Kerim, söz konusu kelimeyi 43 yerde kullanmaktadır¹¹, Rivâyet edildiğine göre İsrâil, meşhur 12 Yahudi boyunun atası olan Hz. Yakûb’un, ismi veya lakabıdır¹².

B- Terim Manası

İsrailiyyât kavramı, İsraili bir kaynaktan rivâyet edilen kıssa ve hâdiseler anlamındadır. İslâmî ilimlere ve özellikle tefsîre ilmine girmiş olan Yahudi, Hristiyan ve diğer dinlere ait kültür kalıntılarıyla¹³, dinin gerek lehine ve gerekse aleyhine uydurulup Hz. Peygamber (s)’e, sahabelere ve onları izleyen

⁹ Muğniyye, Muhammed Cevâd, *İsrâiliyyâtü’l-Kur’an*, Beyrut 1984, s.40.

¹⁰ Remzi Na’nâ’a, *el-İsrâiliyyât ve eseruhâ fi kütübî’t-tefsîr*, Beyrut 1970, s. 71-72; ez-Zehebî, Muhammed Hüseyin, *el-İsrâiliyyât fi’t-tefsîr ve’l-hadîs*, Dimaşk 1985, s.19.

¹¹ Abdülkadir, Muhammed Fu’ad, *el-Mu’cemû’l-müfehres li elfâz’l-Kur’ani’l-Kerîm*, İst. 1987, “İsrâil” maddesi, s. 33.

¹² Remzi Na’nâ’a, a.e., s.71; Wensinck, A.J., “İsrâil”, *İA*, İst. 1993, V-II/1128. Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, İst. 1968, I/334; ez-Zehebî, *el-İsrâiliyyât*, s.19.

¹³ Bkz. Remzi, Na’nâ’a, a.e., s. 72-74.

diğer nesillere izafe edilen her türlü haberi ifade etmek için kullanılır¹⁴. Başka bir ifadeyle, İslâm'a yabancı olan her türlü haber ve hâdiselerin isrâiliyyâtın kapsamına girdiğini söylemek mümkündür¹⁵.

Bu kavramı ifade etmek için, İsrailiyyât kelimesinin seçilmesi, Yahudilere ait haberlerin, Hıristiyanların ve diğer milletlerin haberlerinden daha fazla oluşundan kaynaklanmaktadır¹⁶. Ayrıca, Yahudi menşeli haberler, daha yaygın ve meşhurdur¹⁷.

II- İsrâiliyyâtın Kısımları

İsrâiliyyât mevzusu, farklı açılardan çeşitli kısımlara ayrılmaktadır¹⁸.

Konuyu, çalışmamızın II. bölümünde, "İbn Kesîr'in İsrâiliyyâta Bakışı" başlığı altında örneklendireceğimizden dolayı, söz konusu sınıflandırmayı, özet bir şekilde sunmakla iktifa edeceğiz;

1- Sened ve Metin Açısından

- a- Sahih ve sağlam isrâiliyyât,
- b-Zayıf isrâiliyyât,
- c- Mevzu (uydurma) isrâiliyyât.

2-Konuları Açısından

¹⁴ Bkz. ez- ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, I/113-115.

¹⁵ Aydemir, Abdullah, *Tefsîrde İsrâiliyyât*, Ank. 1979, s. 6-7; Bkz. Aydemir, Abdullah, *Ebû Suûd Efendi ve Tefsîrdeki Metodu*, Ank. ts., s.204.

¹⁶ Bkz. ez-Zehebî, a.e., I/113-115; er-Rûmî, Abdurrahman b. Süleyman, *Menhecû'l-medreseti'l-akliyyeti'l-hadiseti fi't-tefsîr*, Beyrut, 1407; I/ 312-313.

¹⁷ Bkz. Remzî Na'nâ'a, a.e., 72-75; Yıldız, Sakıp, *Molla Gûrani ve Tefsîri*, İst. ts., s.216; ez-Zehebî, *el-İsrâiliyyât*, s.19-21; Aydemir, *Tefsîrde İsrâiliyyât*, s.7; s.19-21; Cerrahoğlu, a.e., I/113.

¹⁸ ez-Zehebî, *el-İsrâiliyyât*, s.47-54; Remzî Na'nâ'a, a.e., s.76.

a- İnaçla ilgili olanlar,

b-İbadet ve dini ahkamla ilgili olanlar,

c- Va'z, nasihat ve fedâil ile ilgili olanlar.

3- İslâm'a Uyup Uymaması Bakımından

a- İslâm'a uygun olan isrâiliyyât,

b- İslâm'a ters düşen isrâiliyyât ,

c- Sıhhati tam olarak bilinemediğinden, ne doğrulanabilen ve ne de yalanlanabilen “مسكوت عنه” isrâiliyyât¹⁹.

III- İsrâiliyyâtın İslâm Kültürüne Girişi

A- İslâm Öncesi Arap-Yahudi İlişkileri

İslâm'dan önceki Araplar'ın Yahudilerle münasebeti ve Yahudiliğin Araplar üzerinde ki etkisine dair bilgiler oldukça az olmakla birlikte, konumuzu aydınlatacak bazı önemli husuları belirtmeye çalışacağız.

Yahudiler, Arap yarımadasının kuzey, güney ve Hicaz'ın iç bölgelerinden olmak üzere, aynı ırktan oldukları Araplarla, sürekli bir ilişki içerisindeydiler. Ana vatanları olan Filistin'de görmüş oldukları çeşitli baskılardan dolayı, dünyanın çeşitli bölgelerine dağılan Yahudiler, bunun doğal bir sonucu olarak Arap yarımadasına da göç ve ticaret yollarıyla girmişler ve belli yerlerinde koloniler kurmuşlardı.²⁰ Talmud'da Yahudilerin körfez çevresindeki Araplar'la ticari münasebetler kurdukları belirtilmektedir. Aynı eserde bir grub Arab'ın Yahudi din adamlarına gelerek, bu dini kabul ettiklerinden de söz edilir. Ya'kubî

¹⁹ Bkz. ez-Zehbî, a.e., s.47-54; Remzî Na'nâ'a, a.e., s.76-85; Aydemir, a.e., s.7-18; Cerrahoğlu, a.e., I/115; Yıldız, a.e., 217; el-Ak, Halid Abdurrahman, *Usulü't-tefsîr ve kavaiduhu*, Beyrut 1994, s.261-262; Vajda, G., “İsrâiliyyât” *The Encyclopaedia of İslâm*, Leiden 1978, IV/211-212.

²⁰ Bkz. Cevâd Ali, *Tarihü'l-Arab kable'l-İslâm*, Bağdat 1957, III/170-171; Yâkût, Ebu Abdullah Yâkût b. Abdullah el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, Beyrut 1955, V/84-85.

gibi bazı Müslüman tarihçiler de Yemen'deki Himyeriler'in hükümdarı Tubba'nın, bir kuzey seferi dönüşünde, yanında iki de Yahudi din bilgini getirdiğine, bunların hükümdarı ikna ederek putları kırdıkları ve Yemenliler'i Yahudileştirdiklerini; aynı şekilde Evs ve Hazrec'den bazılarının da Yemen'den ayrıldıktan sonra Medine ve çevresindeki Yahudilerin etkisiyle bu dini kabul ettiklerini, Gassân ve Cüzâm (Kahtâniler'in bir kolu) Araplarından bazı kimselerin de Yahudiliğe girdiklerini belirttiler.²¹ Yahudiler Hristiyanlar gibi yarımadanın her tarafına değil, Yemen ve Hire başta olmak üzere, belli bölgelere yerleşmişlerdir.²² Yemen ile kısmen Yesrib ve çevresi istisna edilirse, İslâm'dan önceki Araplar arasında Yahudiliğin fazla bir ilgi gördüğü söylenemez. Milattan önce VI. yüzyılda vuku bulan Kudüs'ün Buhtünnasr tarafından işgali ve Babil esareti sırasında işgalcilerden kaçarak Hicaz'a gelen Yahudiler, Medine, Hayber, Vâdilkura, Fedek gibi yerleri yurt edindiler. Hristiyanlığın Suriye'de yayılmasından sonra Romalılarca sıkı takibata uğrayan Suriye ve Filistin Yahudilerinden bazıları da, Hicazdaki dindaşlarının yanına göç ettiler. Muhtemelen milattan sonra II. veya III. yüzyılda aynı bölgeye göçen Yemen asıllı Evs ve Hazrec kabileleri ile Yahudilerin araları hiçbir zaman düzelmedi. Bu yüzden Yahudiliğin bu bölge Araplar'ı üzerindeki etkisi sınırlı kalmıştır²³.

Konuya kültür etkileşimi açısından bakıldığında, İslâm öncesi cahiliyye Arap şiirlerinde, birtakım dini ve ahlâki kavramların²⁴ yanı sıra, Nuh tufanı gibi

²¹ Çağrı, Mustafa, "Arap, *DİA*, III/320.

²² Bkz. Cevad Ali, a.e., I/217-224; III/170-176; IV/182.

²³ Çağrı, Mustafa, "Arap" *DİA*, III/ 320.

²⁴ ez-Zebidî, Ebu'l-Feyd Muhammed Murtaza, *Tâcû'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, Mısır 1306, I/207; Cevâd Ali, a.e., VI/260,263.

bazı peygamber kıssalarının da yer aldığı²⁵ görülmektedir. Cerrahoğlu, Ehl-i Kitab'ın ilmi hayatı hakkında; "Arabistan'a yerleşmiş olan bu Yahudilerin medreseleri vardı. Orada dinlerinin ahkâmını öğrenirler ve İbranice yazarlardı. Ahbâriyyûnun bazı haberlerinden anlaşıldığına göre, Mekke ve Medine ricâli, Yahudilerle ittisalden dolayı, bazı İbrani lafızları Araplar arasına girmiş ve onların hikayeleri Araplar indinde yer almıştı. Bilhassa mukaddes kitapları olan Tevrat'ın tarih ve ensab bakımından tesiri inkar edilemez. Kur'an-ı Kerim, çeşitli peygamberlerini kıssalarından teferruata inmeksizin muhtasar olarak bahsederler. Bunların ekserisi, Tevrat'ta çok daha geniş bir şekilde izah edilmiştir"²⁶ şeklinde bilgiler vermekte ve israiliyyâtın İslâm öncesi Araplara, Yahudiler kanalıyla nasıl sirayet ettiğini belirtmektedir.

B- İslâm Öncesi Arap-Hristiyan İlişkileri

Ünalan, konumuzla ilgili şu bilgileri vermektedir; "Hristiyanlık Arap yarımadasına, güneyden Habeşistan, kuzeyden Suriye yoluyla girmiştir. İki yönden Arabistan'a yayılan Hristiyanlık, misyonerlik faaliyetleriyle veya panayırlarda kurulan çadırlar içerisinde anlatılarak yayılmaya başlamıştır. Bu misyonerlik faaliyetleri sonucu, Gassâniler Hristiyanlığı kabul etmişler, aynı şekilde Hire'de de Hristiyanlık kabul görmüş ve burada bir manastır yapılmıştır. Hristiyan misyonerler ticaret yollarını takip ederek, Hristiyanlığı Irak, Mezopotamya ve Bahreyn bölgelerinde tanıtmışlardır. Diğer taraftan Necran halkı da Hristiyanlığı Hire'den sürülen monofizitler vasıtasıyla öğrenmiştir. Böylece Hristiyanlık yavaş yavaş Arap yarımadasının içlerine doğru yayılmaya

²⁵ Bkz. Cevâd Ali, a.e., VI/253, 256.

²⁶ Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, s.24-25; Bkz. Etyâr, Hüsnî Yûsuf, *el-Bidâyetü'l-ulâ li'l-isrâiliyyât fi'l-İslâm*, Kahire 1991, s. 11-77.

başlamış, özellikle Lahm, Gassan, Huzaa, Tay, Rabia, Kays, Tağlip ve Bekr kabileleri arasında büyük kabul görmüştür”²⁷.

Hıristiyanlık, Yahudilik’ten farklı olmak üzere, belli bölgelerde merkezleşmemiş, yarımadanın en uzak yerlerine kadar ulaşmıştı. Bunun önemli bir sebebi kuzeydeki Hıristiyan Bizans İmparatorluğunun varlığıydı. Araplar arasında, ticaret, misyonerlik ve kölelik yollarıyla yayılan Hıristiyanlık, Yahudilik ve Mecusilik’ten daha ağırlıklı bir etki yapmıştır. Misyonerler ve Hıristiyan köleler, Mekke ve Medine başta olmak üzere, birçok Arap şehrinde dinlerini anlatıyorlardı. Ticaretle meşgul olan Araplar, güneyde Yemen ve Necran’dan kalkıp, Suriye ve Hire gibi Hıristiyanların oturduğu beldelere gelerek, onların dinlerini benimsiyor ve memleketlerine geri döndüklerinde de, aldıkları bilgileri yayıyorlardı²⁸.

Diğer dinlerle karşılaştırıldığında, Araplar arasında daha fazla benimsenen ve yayılan Hıristiyanlık²⁹, söz konusu özelliğini İslâm öncesi cahiliyye Arap şiirlerinde de yoğun olarak göstermiştir. Bu durum, hem dini ve ahlaki kavramlarda³⁰ hem de peygamber kıssalarında³¹ görülebilmektedir.

Arap yarımadasına girmeden önce Yunan kültür ve medeniyetinden etkilenen Hıristiyanlık, diğer dinlere nazaran burada etkin bir konumda olmasına rağmen, bazen kabul görmüş bazen de reddedilmiş ve burada kök salamamıştır.

²⁷ Ünalın, Sıddık, “Hz. Muhammed’in Hıristiyan Kaynaklarında Bilinmesi ve O’nun Hıristiyanlarla Diyaloğu”, *FÜİFD*, Elazığ 1996, sy.1, s.207.

²⁸ Bkz. Cevâd Ali, a.e., Bağdat 1957, I/217-224, III/170-176, VI/204-264; Hommel, F., “İslâmiyyetten Evvel Arabistan”, *İA.*, I/486-491; Cerrahoğlu, a.e., s.11-29.

²⁹ Bkz. Cevâd Ali, a.e., III/176, VI/55-58; İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdülmelik b. Hişam, es-Siretü’n-nebeviyye, Kahire 1955, I/223-224.

³⁰ Cevâd, Ali, a.e., VI/257-258, 263-264.

³¹ a.e., VI/256.

Bunun nedeni, Hristiyan misyonerlerinin yeterince faaliyet göstermemeleri, Yahudi ve Hristiyanların birbirleriyle mücadele halinde olmalarıdır. Arapların Kâbe'ye bağlılıklarını bilmelerine rağmen, Hristiyanların burayı yıkmaya yönelik faaliyetleri, Hristiyanlığın yayılmasını engellemiştir. Diğer taraftan Araplar, putperestliği milli bir din olarak benimsemeleri ve hürreyetlerine bağlı oluşlarının sonucu olarak, yabancı dinlere iltifat etmemişlerdir³².

C- İslâm Dönemi ve Ehl-i Kitab'la İlişkiler

Hız. Muhammed (s)'in, peygamber olarak gönderilmesiyle birlikte, Arap yarımadasında bulunan ilahi kaynaklı dinlerle nasıl bir ilişki içine girileceği hususu gündeme gelmiştir.

Ehl-i Kitab tamlaması, "ilahi bir kitaba inananlar" anlamına gelmekte ve Allah, peygamber, ahiret ve tahrif edilmiş olsa da, kitap inancı bulunan ilahi kaynaklı dinleri ifade etmektedir.³³ Ehl-i Kitab'ın kapsamına Yahudilik, Hristiyanlık, Sabiilik, Mecusilik ve bunlardan başka, ilahi bir kitaba inanan birtakım Hint, Çin, Amerikan ve Afrika dinleri de dahil olabilmektedir.³⁴ Zaten Kur'an-ı Kerim'in bu kavramı kullanış amacı, vahye dayanan dinleri, dinden bağımsız düşünce ve inançlardan tefrik edip, imtiyazlı bir mevki kazandırmaktır³⁵.

³² Ünalın, Sıddık, a.e., s.209; Ayrıca bkz. Remzi Na'nâ'a, a.e., s.108-110.

³³ Bkz. Kaya, Remzi, "Ehl-i Kitab", *DİA*, X/516-519; Goldziher, Ignaz, "Ehl-i Kitab", *İA*, IV/208-209.

³⁴ Reşid Rıza, *Tefsîrû'l-menâr*, Mısır 1935, III/457; Hamidullah, *Muhammed, İslâm Peygamberi*, (çev. Salih Tuğ), İst. 1996, I/430; a. mlf., *Kur'an-ı Kerim Tarihi ve Türkçe Tefsîrler Bibliyografyası* (çev. M. Said Mutlu- Macit Yaşaroğlu), İst. 1995, s.17; Aisha, Begum Bawany Warf, *İslâm The Religion of All Prophets*, Karaçi 1988, s.618.

³⁵ Bkz. Kaya, Remzi, "Ehl-i Kitab", *DİA*, X/516-519; Goldziher, Ignaz, "Ehl-i Kitab", *İA*, IV/208-209.

Birçok âyette Ehl-i Kitab'ı konu edinen Kur'an-ı Kerim³⁶, zaman içerisinde dinlerinin çok çeşitli sebepler sonucu, dejenere olmasından dolayı, orijinal bünyelerine dahil olan yanlış inanç ve tutumları tenkid ederek, onları ilahi vahyin aslına çağırıştır. Bu amaçla, Allah, peygamber, kitap ve ahiret inancı açısından Ehl-i Kitab'la diyaloga girmiştir:

1- Kur'an-ı Kerim'in Yahudiler'i Tenkit Ettiği Noktalar

Kur'an-ı Kerim, Yahudilere umumiyetle şu hususlarda tenkitler yöneltmektedir; Yahudiler, Allah Teâlâ'yı isim ve sıfatlarına uygun bir şekilde tanımamaktadır³⁷. Üzeyr (a)'ın, Allah Teala'nın oğlu olduğunu iddia etmektedirler³⁸. Kur'an-ı Kerim'i inkar etmekte, onu alaya almakta ve Hz. Muhammed (s)'in risaletini inkar etmektedirler³⁹. Kendi mukaddes kitaplarını tahrif etmişlerdir⁴⁰. Allah Teala'dan gelen kitabı, sırtlarının arkasına atmışlardır⁴¹. Din adamlarını Rabb edinmişlerdir⁴². Haksız yere peygamberlerini öldürmüşlerdir⁴³. Ahirete karşılık dünya hayatını tercih etmişlerdir⁴⁴. Bu

³⁶ Bu âyetlerden bir kaç için bkz. Bakara, 2/105, 109; Âl-i İmrân, 3/64-5, 69; Nisâ, 4/123, 153; Mâide, 5/15, 19; Kasas, 28/52; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Muğniyye, a.e., s.7 vd.

³⁷ Bkz. Bakara, 2/136.

³⁸ Tevbe, 9/30.

³⁹ Bkz. Âl-i İmrân, 3/72; En'âm, 6/91.

⁴⁰ Bkz. Bakara, 2/75; Nisâ, 4/46; Mâide, 5/13,43.

⁴¹ Bakara, 2/101.

⁴² Tevbe, 9/31.

⁴³ Bakara, 2/61.

eleştirileri yapan Kur'an-ı Kerim, diğer bir taraftan, Yahudilerin iyi yönleriyle ilgili olarak da, diyaloglarda bulunmakta, onlara verilen nimetleri hatırlatmakta⁴⁵ ve kendi zamanlarında, alemlere üstün kılındıklarını haber vermektedir⁴⁶.

2- Kur'an-ı Kerim'in Hristiyanlar'ı Tenkit Ettiği Noktalar

Kur'an-ı Kerim, Hristiyanlara da, ana hatlarıyla şu hususlarda tenkitler yöneltmektedir; Teslis inancı⁴⁷ asılsız ve küfür olup⁴⁸, Hz. İsa (a), Allah'ın kulu ve resulü⁴⁹, Hz. Meryem de salih ve iffetli bir kuldur⁵⁰. Kur'an-ı Kerim, bunların yanı sıra, Hristiyanların Allah Teala'ya çocuk isnadını kınamış ve reddetmiştir⁵¹. Din adamlarına kutsiyet atfeden Hristiyanlar, onları Rabb edinmişlerdir⁵². Hristiyan teolojisinde çok önemli bir yer tutan, Hz. İsa (a)'ın çarmıha gerildiği ve insanların asli günahına keffaret olduğu inancı, Kur'an-ı Kerim tarafından reddedilmekte ve bu olayın içyüzü açıklanmaktadır⁵³. Kur'an-ı

⁴⁴ Bakara, 2/86.

⁴⁵ Bakara, 2/40.

⁴⁶ Bakara, 2/47, 122.

⁴⁷ Nisâ, 4/171; Mâide, 5/73.

⁴⁸ Bkz. Mâide, 5/72-73; Tevbe, 9/30; Kehf, 18/4; Meryem, 19/88-93.

⁴⁹ Bkz. Meryem, 19/30-31; Mâide, 5/110-111.

⁵⁰ Meryem, 19/16-30; Mâide, 5/116-117; Bkz. Yazır, a.e., III, 1852.

⁵¹ Bkz. Nisa, 4/171; Cinn, 72; En'am, 6/101 Tevbe, 9/30; Meryem, 19/88-93.

⁵² Bkz. Tevbe, 9/31.

⁵³ Bkz. Nisâ, 4/157-158; Mâide, 5/117; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Elmalılı, III/1517; Kesler, M. Fatih, *Kur'an'da Yahudiler ve Hristiyanlar*, Ank. 1993, s.215-237.

Kerim'in üzerinde durduğu önemli bir husus da, İncil'in tahrif edilmesidir ki, eleştirilmelerinin ana noktasını bu fiilleri teşkil eder⁵⁴. Hristiyanlar, Hz. Peygamber (s)'in risaletini ve Kur'an-ı Kerim'i inkar etmektedirler. Halbuki Hz. İsa (a), Peygamber Efendimiz'in geleceğini kendilerine haber vermişti⁵⁵. Kur'an-ı Kerim'in bu diyaloglarında, ahiret inancı açısından Hristiyanlara şiddetli ve fazla tenkitte bulunmaması dikkat çekicidir. Bu durum, İslâm'a yakınlık arzetmesinden kaynaklanabilir. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim, sadece Hristiyanların cennete gireceği iddialarını reddetmektedir⁵⁶.

İtikad noktasından Ehl-i Kitab'a şiddetli eleştirilerde bulunan Kur'an-ı Kerim, genel din siyaseti açısından, hoşgörülü bir diyalog sergilemektedir. Bu müsamahanın Hristiyanlara daha çok gösterildiğini ve bunun sebebini şu âyet-i kerimede görebiliriz;

“İman edenlere karşı, düşmanlık yönünden insanların en şiddetlilerinin Yahudiler ve şirk koşanlar olduklarını görürsün. Sevgi yönünden ise, iman edenlere karşı insanların en yakınlarını ‘biz Hristiyanız’ diyenleri bulursun. Bu, içlerinde, hakka karşı büyüklenmek istemeyen keşişlerin ve rahiplerin bulunması yüzündendir”⁵⁷.

3- Kur'an-ı Kerim'in Ehl-i Kitab'la Kurduğu Diyalog

Kur'an-ı Kerim, İslâm'ın dışında kalan inançların tarih içinde bir fenomen olmalarından dolayı, onların zaruri varlığını kabul eder ve dinde zorlamayı doğru

⁵⁴ Bkz. Mâide, 5/14-15; Ayrıca bkz. Hindî, Rahmetullah, *Tercüme-i izharü'l-Hakk* (çev. Ömer Fehmi ve Nüzhet Efendi), İst. 1886, s.84 vd.

⁵⁵ Bkz. Saff, 61/6; Krş. Yuhanna, 14/16.

⁵⁶ Bkz. Bakara, 2/111.

⁵⁷ Mâide, 5/82.

bulmaz. Evrensel mesajını diyalog yoluyla gerçekleştirerek, bir yandan Ehl-i Kitab'ın çelişkilerini, dindeki aşırılıklarını, asılsız inançlarını ve gerçeği inkar sebeplerini gözler önüne sererken, diğer bir yandan da, İslâm'ın tevhid inancını ortaya koyarak, onlara olan tebliğini yerine getirmektedir. Çünkü Ehl-i Kitab, söz konusu inançlarında, tevhide ters düşüp, müşriklere benzer bir konuma gelmiştir.

Kur'an-ı Kerim, gözetici-şahid özelliğiyle, Tevrat'ın ve İncil'in aslını tasdik etmekte ve İncil'in Tevrat'ı doğruladığını haber vermektedir. Kendisi de, İncil'i, Tevrat'ı ve ikisi arasında vahyedilen bütün ilahi kitapları doğrulamaktadır. Böylece Kur'an-ı Kerim, daha önceki dinleri orjinaliteleri açısından kabul etmekte ve bu din mensuplarını, dinlerinin aslına çağırarak, onu uygulamalarını istemektedir⁵⁸.

4- İslâm'a Besledikleri Düşmanlık

Ehl-i Kitab'a yapılan diyalog ve davetin gerçekleşmesi ve onlardan inanmayanların ortaya çıkması sonucu, Allah Teala, onlarla dostluk kurulmasını yasaklamış ve onların ancak birbirlerinin dostu olduğunu bildirmiştir⁵⁹. Çünkü, İslâm'ın kitap ehline karşı hoşgörüsü ayrı bir şeydir; onlarla dost olmak farklı bir şeydir⁶⁰. Kur'an-ı Kerim, diyalog çağrısını gerçekleştirdikten sonra, hicretin IX. yılında, son evrensel çağrısını, Hz. Muhammed (s)'in tatbikiyle, şu âyet-i kerimede noktalamıştır; “Sana ilim geldikten sonra, kimler bunun hakkında seninle münakaşaya girişirse, onlara de ki: Geliniz, çocuklarınızı ve çocuklarımızı, kadınlarınızı ve kadınlarımızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım;

⁵⁸ Bkz. Mâide, 5/68, 43, 44, 47, 66; En'âm, 6/91; Nahl, 16/64; Neml, 27/76; Bakara, 2/151; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Aydemir, a.e., s.46-50.

⁵⁹ Mâide, 5/51; Âl-i İmrân, 3/28.

⁶⁰ Kutub, Seyyid, *Fi Zılâli'l-Kur'an* (çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce, Mehmet Yılmaz), İst. 1989,

Hep birlikte dua edelim ve Allah'ın lanetinin yalancılar üzerine olmasını dileyelim⁶¹.”

Bu merhaleden sonra, netice olarak Yahudi ve Hristiyanların “Ehl-i Kitab” ismi altında birleştirilip, Müslümanların siyasi hakimiyetini kabul ederek, muayyen bir vergi vermek suretiyle, her ikisinin de dinlerini muhafaza etmelerine müsaade edilmiş ve bunu kabul etmedikleri takdirde de, düşman muamelesi görecekları ifade edilmiştir⁶².

D- İsrâiliyyâtın Belli Şahıslar Tarafından Nakledilmesi

Yukarıda bahis konusu ettiğimiz çok yönlü münasebetler neticesinde, İsrâiliyyât dediğimiz haberler Yahudi ve Hristiyanlar kanalıyla Müslümanlara geçmiştir. Araplar ekseriyet itibariyle ümmi bir millettir⁶³. İlim bakımından fazla terakki etmemiş kişiler, yani bir manada ümmi olanlar, her şeye karşı merak ve tecessüsle doludurlar. Kur'an-ı Kerim, veciz ve mûciz oluşundan dolayı, kıssa ve olayların yer, zaman, tarih ve kahramanları gibi tafsilatına girmeden, ibret ve tefekkürü ön planda tutar. Benzer kıssalar, Tevrat ve İncil'de teferruatıyla yer almasından ötürü, sahabe gerektiğinde Ehl-i Kitab'a baş vurmuş bu tafsilatı dinlemiş veya baş vurulmadan bilhassa muhtediler kanalıyla anlatılanları benimseyenler olmuştu⁶⁴. İsrâiliyyâtı nakletmekle meşhur olmuş şahıslar, sahabeden, tabiîlerden ve onlarından sonra gelen nesillerden olmak üzere birkaç kısma ayrılabilir; sahabeden Abdullah b. Abbas (68/687) (r), Ebû Hureyre

III/439.

⁶¹ Âl-i İmrân, 3/61; Bkz. Nisâ, 4/47; Tevbe, 9/28.

⁶² Ünalın, Sıddık, a.e., s.21; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Kesler, a.e., s.172-179; Aydemir, a.e., s.51-52.

⁶³ Bkz. Âl-i İmrân, 3/20; Cum'a, 62/2; Buhârî, Savm, 13.

⁶⁴ Aydemir, a.e., s.43-44; Etyâr, a.e., s.5-9.

(57/676) (r), Abdullah b. Amr (63/682) (r), Abdullah b. Selâm (43/663) (r) ve Temim ed-Dârî (?) (r); Tâbiilerden, Kâbü'l-Ahbâr (32/652) ve Vehb b. Münebbih (110/728)'tir. Tabiilerden sonra israili rivâyetlerle meşhur olmuş bazı şahıslar da şunlardır; İbn Cüreyc (150/767), el-Kelbî (146/763), İbn İshâk (150/767) vb.⁶⁵.

Ayrıca isrâiliyyâtın İslâmî muhitlerde yayılıp gelişmesinde kıssacıların da büyük rolü olmuştur. Bunlar daha ziyade Kur'an müfessiri olarak ortaya çıkarlar ve dinleyicilerine, Kur'an-ı Kerim'in kısa ve kapalı olan hususlarıyla ilgili doyurucu bilgi verirlerdi. Bu bilgilerinin kaynağına kendi hayalhanelerinden de, birçok şeyler ekleyerek, dinleyicilerine aktarırlardı⁶⁶.

V- Tefsîrde İsrâiliyyât

İslâm'a ilk defa sahabe devrinde girmeye başlayan isrâiliyyât, tabiiler ve daha sonraki nesiller döneminde, Ehl-i Kitab'tan çok sayıda kimsenin Müslüman olmasıyla, geniş boyutlara ulaşmıştır.

Kur'an-ı Kerim kültür bakımından gelişmemiş saf bir zihne sahip olan Araplara indirilmişti. Onların zihinleri, kültür bakımından terakki etmiş milletlerin kafalarını karıştıran dini ve felsefi cereyanlardan büyük ölçüde uzak kalmıştır. İşte Kur'an, böyle bir topluluğa inmiş ve ilk günden itibaren toplumun büyük bir kesimi tarafından olduğu gibi kabul edilmişti. Eğer Kur'an-ı Kerim Araplara inmeyip, onlardan daha kültürlü bir topluluğa gelmiş olsaydı, o andan itibaren, ona intisab edenler tarafından taşınan fikirler, Kur'an'a girebilirdi. Arap toplumunun bu özelliğinden dolayı, Kur'an bir kitap haline gelinceye kadar, böyle bir tehlike bahis konusu olmamış, ancak söz konusu tehlike Kur'an'ın tefsîrine girmiş, fakat o da ben yabancıyım diye sırtırcasına kendisini

⁶⁵ Bkz. Remzi Na'nâ'a, a.e., s.123-197; ez-Zehebî, *et-Tefsîr*, I/125-136.

⁶⁶ Aydemir, a.e., s.46.

göstermiştir.

Hiz. Peygamber'in vefatından sonra, sahabe devrinden itibaren, isrâiliyyât denilen menkulât, ekseriyâ Kur'an-ı Kerim'de, kısa ve kapalı olarak zikredilen kıssalar etrafında meydana gelen boşlukları doldurmak için, diğer mudakkes kitap mensuplarına müracaat edilerek, onların kitaplarında bulunan detaylı malumatın aktarılışından kaynaklanıyordu. Başlangıçta Araplar yazı ve ilimde ileri bir durumda olmadıklarından, bu haberlerin iyi veya kötüsünü ayırtetmeksizin aldılar. Bu nakiller zamanla çoğalmış, rivayetleri tenkit süzgeçinden geçirmeyen bir çok müfessir kitaplarını bu gibi şeylerle doldurmuşlardır⁶⁷. Bu rivayetlerin İslâmiyet'e girişi, onların kültür açısından zayıf olmasında aranılacağı gibi, İslâmiyet'e diğer dinlerden gelenlerin şahsi durumlarında da aranılmalıdır. Onlardan bir kısmı menfaat sebebiyle Müslüman olmuş, hatta bu yeni dini düşman olarak görmüş onu zayıflatmak için İslâm'a, zararlı olan şeyleri de sokmuştur⁶⁸. Onlardan diğer bir kısmıysa, hakikaten samimi Müslüman olmuşlar, psikolojik bir hal olarak, bir ömür yaşadıkları dinin zihinlerine yerleştirdiği alışkanlıktan kurtulamamış, ellerinde olmayarak, eski dinlerinde gördükleri cazip şeyleri, yeni dinde de görmek istemişlerdir⁶⁹.

Yahudi ve Hristiyan kültürünün dayanağı olan Tevrat ve İncillerdeki kıssalarla, Kur'an'daki kıssalar arasında bazı benzerlikler bulunsa da, icmal ve tafsil yönünden farklılıklar ve ihtilaflar vardır⁷⁰. Kur'an'da zikredilen kıssalarda,

⁶⁷ Cerrahoğlu, *Tefsîr Tarihi*, I/109-110; Bkz. ez-Zehebî, *et-Tefsîr*, I/115-121; en-Neşşâr, a.e., s.285-286; Krş. Goldziher Ignaz, *İslâm Tefsîr Ekolleri* (çev. Mustafa İslâmaoğlu), İst. 1997, s.85; Rosenblatt, Samuel, Rabbanic Legends in Hadith, *The Muslim World*, 1945, s.237-252.

⁶⁸ Cerrahoğlu, a.e., I/110; Bkz. Aydemir, a.e., s.51-52.

⁶⁹ Cerrahoğlu, I/110; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Aydemir, a.e., s.52-69.

⁷⁰ Cerrahoğlu., I/111; Ayrıca bkz. Hamidullah, *İslâmî İlimlerde...*, s.301-316; Waldman, Marilyn Robinson, *New Approaches to "Biblical" Materials in the Qur'an*, Studies in Islamic And Judaic

cüz'i meselelerin teferruatına girilmez, hâdiselerin tarihi zikredilmez, olayların meydana geldiği beldelerin ve kahramanlarının isimleri açıklanmaz. Onlarda, yaşayanlar için öğüt ve ibretler vardır. Kısacası hâdiselerin tafsilatına girilmez, sadece ibret alınacak esasa temas edilir. Halbuki Tevrat ve İncillerde bu kıssalar bütün teferruatıyla anlatılmışlardır.

Müslümanlar, kitaplarının veciz ve özlü oluşundan dolayı, onun tefsiri ve açıklamasında, diğer dinlerin tafsilatlı haberlerini almışlardır. Bunlar İslâm ilimlerinin hemen hepsinde görüldüğü gibi, daha ziyade kendisini tefsirde hissettirir⁷¹. Tefsirdeki bu isrâiliyyât hareketini sahabe devrine kadar indirebiliriz. Kur'an'ın, Tevrat ve İncillere nisbetle kıssalar yönünden veciz oluşu sebebiyle sahabe, tefsir konusunda Ehl-i Kitab'a müracaat etme ihtiyacı duymuştur. Kur'an'daki bir kıssayı ele alan sahabe, bu hususta, eskiden Kitab ehlinen olan sonra da İslâm'a giren kimselere sormaya meylediyorlardı. Fakat sahabe her şeyi Kitab ehline sormadığı gibi, onların dediklerinin hepsini de kabul etmemişlerdir. Onlar, şeriate muhalif ve itikada münafi olan hususlarda, Yahudi asıllı olan kimselerin sözlerini olduğu gibi kabul etmiyorlardı. Kitab ehlinin açıklamalarında bir hata mevcutsa, onları reddediyorlardı.⁷²

Tabiiler, Kitab ehlinen, sahabeye nisbetle daha fazla aldılar. Onların zamanında, tefsirde isrâilî rivâyetler çoğaldı. Bunun sebebi, Ehl-i Kitab'dan bir çok kimsenin, İslâm'a girmiş olmasında ve müslümanların Kur'an'ın kıssaları ve müphemleri hususunda tafsilatlı malumata mütemayil oluşlarında aranılabilir. Bu zamanda bazı müfessirler, Kur'an'ın başından sonuna kadar âyet âyet tefsir etmeye başladıklarından, arada meydana gelen boşlukları, Yahudi ve Hristiyan

Traditons, s.47-64; Wansbrough, John, *Quranic Studies*, London, 1977, s. 122-148.

⁷¹ Cerrahoğlu, I/111; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Rosenblatt, a.e., s. 237-252; Aydemir, a.e., s.69-70; Krş. Goldziher, a.e., s.85-86.

⁷² Cerrahoğlu, a.e., I/111-116; Bkz. Remzi, Na'anâ'a, a.e., s.117-122.

haberleriyle kapatmak yoluna gitmişlerdir. Bu andan itibaren tefsîrlerde birbirine zıt olabilecek lüzumsuz fazlalıklar ortaya çıkmaya başlayacaktır.

Tabiiler devrinden sonra, isrâiliyyâtla meşguliyet daha da arttı. Onların sözlerini reddetmeksizin, onlardan iktibaslar ifrat dereceye vardı. Aklın tasavvur edemeyeceği şeyler, Kur'an tefsîrlerine girmeye başladı. Artık tefsîrin tedvin devrinde, bu nevi haberleri nakletmek, bir sanat haline geldi.⁷³ Bu bakımdan tefsîre uydurulmuş hayali kıssalar bol miktarda girdi. Bu kıssalarla meşgul olanlar, tefsîr sahasında çalışanların yollarına, adeta dikenler dökmüş oldular ve doğru haberleri de, yalan ve sahih olmayan haberlerle karıştırdılar. Onlar, açıklanmasıyla dinî ve dünyevî faydası olmayan müphem haberleri açıklama gayreti içine düştüler⁷⁴.

Etbaü't-tabiin'den sonra gelen İbn Cerîr et-Taberî (310/922), Tefsîrinde naklettiği kavillerin tercihini yapar, irabı ihmal etmez ve ahkamla ilgili istinbatta bulunur. Bu yönleriyle diğer tefsîrlere karşı üstünlüğünü ortaya koyar⁷⁵. Bundan sonra da, bir çok ulema, tefsîrlere yazdılar. Rivâyet ettikleri kavillerde, senedleri kısalttılar, sözleri eksik naklettiler. Bu yüzden tefsîre, zayıf rivâyetler girdi. Sahih olanlarla, zayıflar birbirine karıştı. Sonradan gelenler, bunları sahih

⁷³ Cerrahoğlu, a.e., I/116; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *el-İsrâiliyyât ve'l-mevzuât fi kütübî't-tefsîr*, Kahire 1987, s. 94-107; Remzi Na'nâ'a, s. 164-166; Krş. Goldziher, a.e., s. 85; Lassner, Jacob, "The 'Ono Who Had Knowledge of The Book' and The 'Mightiest Name' of God. Qur'anic Exegesis And Jewish Cultural Artifacts", Switzerland 1993, I/59-74.

⁷⁴ Cerrahoğlu, a.e., I/116-117; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Adang, Camilla, *Reception of Biblical Materials in Early İslâm, Muslim Writers on Judaism and the Hebrew Bible: From İbn Rabbân to İbn Hazm*, Leiden 1996, s. 8-10.

⁷⁵ es-Suyûtî, Cemaluddin, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut 1993, II/1235; Bkz. el-Hüseynî, Abdülmeccid Haşim, "Ebû Câfer et-Taberî", *Mecelletü'l-Ezher*, Kahire 1964, sy 7-8, s. 840-843; Abdü'l-Hayy, Sa'id, "Şahsiyyetun fi's-sudûr", *Mecelletü'l-Ezher*, Kahire 1981, c.53, s. 2020-2021; Kays Âli Kays, *el-İraniyyûn ve'l-edebî'l-Arab*, Tahran 1384, I/97-116; Rippin, Andrew, "Taberî", *Encyclopedia of Religion*, New York, 1987, XVI, 213-233; Rasûl Ja'fariyân, "Al-Taberî and His Times" (Translated from the persian by Ali Quli Qara'i), *Al-Tawhid*, Tahran 1990, VII/123-141; Bosworth, C.E., "Al-Tabarî", *The Encyclopedia of İslâm*, Leiden 1998, X/11-15; Muhammed

zannederek, sahabe veya tabiine ait olup olmadığını araştırmadan ve yazılan tefsirlere müracaat etmeden naklettiler⁷⁶.

İsrâiliyyâtın İslâm kültürüne giriş yollarının üç cihetten olduğunu söyleyen İbn Kuteybe (276/889)'nin tesbitleriyle, konumuzu özetleyebiliriz;

a- “Zındıkların, İslâm'ı tahrif etmek için, münker ve akıl dışı görülen hadîsleri, İslâm'a sokuşturup, onu karartma çalışmaları,

b- Avamın dikkatlerini kendilerine çekip, münker, garib ve uydurma hadîslerle onları dolandıran geçmişteki kıssacıların, duyulmamış, aklın almayacağı ve kalbi hüznülendirip gözü yaşartan hoş şeyleri anlatıp halkı aldatmaları ve son olarak da;

c- İslâm öncesi cahiliye toplumunda dilden dile dolaşan ve eski milletlerin kıssa ve olaylarını “فاخبار متقدمة” konu edilen masal ve hurafeye benzer haberlerdir.⁷⁷

III. İsrâiliyyâtı Nakletmenin Hükümü

İsrâiliyyâtın nakledilmesi veya nakledilmemesiyle ilgili muhtelif hadisler ve sahabe sözleri mevcuttur⁷⁸. Bunların bir bölümü isrâiliyyâtı rivâyet etmenin caiz olduğunu içerirken, diğer bir kısmı da yasak oluşunu ifade etmektedir.

Hasan, *el-İctihad ve tabakatu'l-müctehidi's-Şafi'iyye*, Beyrut 1988, s.73-76.

⁷⁶ es-Suyûtî, a.e., II/1235; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. ez-Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fi ulumi'l-Kur'an*, Beyrut 1994, II/292, ez-Zehebî, *et-Tefsîr*, I/136-138; İbn Haldun, *Mukaddime*, Kahire ts., I/291-327; Çelik Ahmet, *Hazin Tefsiri'nde İsrâiliyyât*, Konya 1989, s.25-86; ez-Zehebî, *el-İsrâiliyyât*, s. 160-166; Said Nursî, konumuz hakkında şu bilgileri vermektedir; “Zaman-ı sahabede Benî İsrail ve Nâsâra ulemasından çoğu İslamiyete girdiler. Eski malumatları dahi onlarla beraber Müslüman oldu; bazı hilaf-ı vaki malûmat-ı sabıkaları, İslamiyet malı olarak tevehhüm edildi.” Said Nursî, *Risale-i Nur Külliyyatı*, İst. 1996, I/147-148.

⁷⁷ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadîs*, Beyrut 1989, s. 336-344; Bkz. es-Suyûtî, a.e., I/292; ez-Zehebî, a.e., I/108-138.

⁷⁸ İsrâiliyyâtın naklini yasaklayan rivâyetler için bkz. Buhârî, Şehâdât, 24, Tefsîr, 11, l'tisâm, 25, Tevhîd, 51; Ebû Dâvûd, İlim, 2; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/136; III/378; Bkz. Aydemir, a.e., 18-24.

A- İsrâiliyyâtı Nakletmenin Caiz Olduğunu İfade Eden Deliller

1-Âyetler

Konuya olumlu yaklaşanlar, öncelikle âyetlerden hareket etmek sûretiyle, isrâiliyyât nakletmenin câiz olduğunu söylemektedirler. Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e hitaben "...Önceki çağlarda vahyedilmiş metin(leri) okuyan kimselere sor..."⁷⁹; tarzındaki ilahi buyruk, Ehl-i Kitab'ın bilgilerinden faydalanılabileceği şeklinde yorumlanmaktadır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de, Ehl-i Kitab'ın samimi olup olmadığını denemek için "...Eğer söylediklerizde samimi iseniz, Tevrat'ı getirin de onu okuyun!"⁸⁰ çağrısının yapılması ve "...Kendilerinde kitap ilmi bulunanlar da (bilmektedirler)"⁸¹ şeklindeki bilgilerin verilmesi, isrâiliyyât nakletmenin caiz olduğuna delil gösterilmektedir.⁸²

2- Hadisler

Konuyla ilgili olarak, Abdullah b. Amr b. el-Âs (63/682)'dan rivayet edilen hadis, bu konuda delil olarak kullanılmaktadır. Bu hadiste Hz. Peygamber; "Benim tarafımdan (tebliğ edilen Kur'an'dan) bir âyet olsun, halka ulaştırınız. İsrailoğullarından da (ibretli kıssalar) haber verebilirsiniz. Bunda bir sakınca

İsrâiliyyâtın naklini caiz kılan rivâyetler için bkz. Buhârî, Enbiyâ, 50; Müslim, Zühd, 72; Tirmizi, İlim, 13; İbn Mâce, Mukaddime, 5; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/39;46; eş-Şâfi'i, Muhammed b. İdris, *er-Risâle*, (çev. Abdülkadir Şener ve İbrahim Çalışkan), Ank. 1996, s.218; İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/292-294; Bkz. Aydemir, a.e., 24-35;

⁷⁹ Yunus, 10/94.

⁸⁰ Âli İmrân, 3/93.

⁸¹ Ra'd, 13/43; Bkz. A'raf, 7/157; Şuara, 26197.

⁸² Bkz. ez-Zehabî, *el-İsrâiliyyât*, s. 19-21; Remzi Na'na'a, a.e., s.87-88; Bkz. Aydemir, a.e., s.25-27.

yoktur. Her kim (benim söylemediğim bir şeyi söyledi diye) bilerek bana yalan isnad ederse, o da cehennemdeki yerine yerleşmeye hazırlansın”⁸³ buyurmuştur.

Bunlara ilaveten Hz. Peygamber’in, bazı sahabilere yapmış olduğu özel tavsiyeler de, konuya işaret etmektedir. Abdullah b. Selâm (r) (43/663)’ın; “Resulullah bana, bir gece Kur’an’ı bir gece de, Tevrat’ı oku diye emretti” şeklindeki ifadesi de konuyu desteklemektedir.⁸⁴

B- İsrâiliyyâtı Nakletmenin Yasak Olduğunu İfade Eden Deliller

1- Âyetler

Konuya olumsuz yaklaşımlar, Kur’an-ı Kerim’in; “Yahudilerden bir kısmı, kelimeleri yerlerinden değiştiriyor...”⁸⁵, “...Yerli yerinde söylenen kelimeleri sonradan tahrif ederler...”⁸⁶, “Ey Ehl-i Kitab! Size Resûlümüz geldi. Kitaptan gizlemekte olduğunuz...”⁸⁷ vb. şeklindeki ayet-i kerimelerini, israiliyyâtı nakletmenin yasak oluşu istikametinde yorumlamaktadırlar⁸⁸.

2- Hadisler

İsrailiyyât nakletmenin yasak olduğu görüşünü benimseyenler, âyetlerden başka konuyla ilgili hadisleri de delil olarak öne sürmektedirler:

⁸³ Buhârî, Enbiyâ, 50; Müslim, Zühd, 72; Tirmizî, İlim, 13; İbn Mâce, Mukaddime, 5; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/39,46.

⁸⁴ ez-Zehebî, Ebu Abdullah, *Tezkiretü'l-huffâz*, Beyrut 1376, I/27,36,42.

⁸⁵ Nisa, 4/46.

⁸⁶ Mâide, 5/41; Bkz. En'am, 6/91.

⁸⁷ Mâide, 5/15.

⁸⁸ Bkz. ez-Zehebî, *el-İsrailiyyât*, s.55; Aydemir, a.e., s. 23-24.

Ebû Hüreyre (58/678) (r)'ın rivâyetine göre; “Ehl-i Kitab, Tevrat’ı İbranice okuyor ve Müslümanlara Arapça tefsîr ediyorlardı. Resulüallah (s): ‘Kitab ehlini ne doğrulayın, ne de yalanlayın. Siz sadece; ‘Allah’a ve bize indirilene iman ettik⁸⁹ deyiniz’, buyurdu”⁹⁰.

Ahmed İbn Hanbel (241/855)’in, Câbir’den yaptığı rivayete göre; “Hz. Ömer (23/643), Tevrat’tan bir parça yazmıştı. Yazdığı bu parçayı, Hz. Peygamber’e getirdi ve okumaya başladı. Bu esnâda Hz. Peygamber’in yüzü değişerek renkten renge giriyordu. Mecliste bulunan ensardan bir zat Hz. Ömer’e: ‘Yazıklar olsun sana ey Hattaboğlu Ömer ! Sen Resulüallah’ın yüzünü görmüyor musun ?’ dedi. Bundan sonra Hz. Peygamber: ‘Ehl-i kitab’a hiçbir şey sormayın. Kendileri sapkın olan bu insanlar, sizi asla doğru yola iletemezler. Sizler de (soru sorarak), ya hak olan bir şeyi yalanlamış ya da batıl olan bir şeyi doğrulamış olursunuz. Allah’a yemin ederim ki, eğer Musa sağ olsaydı, bana iman edip, yoluma uymaktan başka çare bulamazdı’ buyurdu”⁹¹.

Ebû Bekr Ahmed b. İbrahim el-İsmailî’nin rivâyetine göre; “Hz. Ömer’in hilafeti zamanında Hıms’ta iki adam varmış. Bunlar, Yahudiler’den bir sahife yazmışlar. Yazmış olduklarını yanlarına alarak Medine’ye gelmişler. Maksatları, Hz. Ömer’den fetva istemekmiş. Kendi aralarında şöyle konuşmuşlar: ‘Eğer Hz. Ömer bu yaptığımıza razı olursa, O’na daha çok sarılırız; razı olmazsa atarız’. Hz. Ömer’in huzuruna girince; ‘Biz Ehl-i Kitab olan bir milletin toprağında yaşıyoruz ve biz onlardan öyle sözler işitiyoruz ki, ondan derilerimiz ürperiyor; bu duyduklarımızı alalım mı, almayalım mı ne dersin ?’ diye sormuşlar. Hz. Ömer (23/643)’in; ‘Bu duyduklarınızdan bir şeyler yazdığınızı tahmin ediyorum’

⁸⁹ Bakara, 2/136.

⁹⁰ Buharî, Şehâdât, 24; Tefsîr, 11; İ’tisam, 25; Tevhid, 51; Ebû Dâvud, İlim, 2; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/136; İbn Kesîr, I/67,68;271-278, VI/292-294.

⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/378; Ayrıca bkz. İbn Kesîr, a.e., IV/294-297; VI/55-56.

demesi üzerine, ‘hayır’ cevabını vermişler. Hz. Ömer: ‘Bakın size anlatayım’ diyerek söze başlamış: ‘Ben Resulüllah’ın hayatında Hayber’e gitmişim. Orada sözleri beni imrendiren bir Yahudiye rastladım ve ona: Bu sözlerini bana yazdırır mısın? Dedim. Adam: ‘Evet’ dedi. Elime bir deri parçası alarak adamın yanına gittim. Bana bazı şeyler yazdırdı. Hayber’den dönünce vaziyeti Resulüllah (s)’e haber verdim. Efendimiz: ‘Getir onları’ dedi. Gittim, getirdim. Efendimiz: ‘Otur ve bana oku’ dedi. Bir müddet okudum. Sonra bir ara yüzüne baktım. Gördüm ki, rengi değişmiş. Korkudan ne yapacağımı şaşırdım. Artık bundan sonra bir kelime bile okuyamadım. Resulüllah (s), bana arız olan hâli görünce, onu elimden aldı ve sonra tükürüğüyle tek tek hepsini sildi ve: ‘Bu adamların ardına böyle konularda düşmeyin. Zira bunlar, ne yapacaklarını şaşırmış kimselerdir; kendilerine uyanları da şaşırtırlar’ buyurdu”⁹².

3- Sahâbe Sözleri

İsrailiyyât nakletmenin yasak olduğunu söyleyenler, âyet ve hadislerden başka, birtakım sahabe sözlerini de delil olarak öne sürmektedirler:

“İbn Abbâs (r), bir gün bazı Müslümanlara şöyle çıktı: ‘Ey Müslümanlar topluluğu! Elinizde Allah’ın, Peygamberi Muhammed’e indirdiği ve okumakta olduğunuz en son ve hiç bozulmamış olan kitabı bulunduğu halde, nasıl oluyor da, Ehl-i kitab’a sorular soruyorsunuz? Kaldı ki Allah (c), Ehl-i Kitab’ın kendilerine indirilen şeyleri tebdil ettiklerini, kitabı elleriyle tağyir edip bozduklarını size haber de verdi. ‘Onlar elleriyle kitabı yazıp da, sonra onu az bir değer ile satabilmek için, ‘bu Allah katındandır’ dediler”⁹³. İlimden size gelen

⁹² İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV/294-297. (Konuyla ilgili olarak, Hâfız Ebû Ya’lâ el-Mevsilî der ki: Bize Abdülgaâfar İbn Abdullah İbn Zübeyr’in Halim İbn Urfata’dan rivâyetinde o şöyle anlatıyor: “Ben Hz. Ömer’in yanında otururken....” şeklindeki rivâyeti, “garib” oluşundan dolayı, nakletmemeyi uygun bulduk. Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV/296-297); İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf en-Nemerî el-Kurtubî, *Cami’u beyâni’l-ilm ve fadlih vemâyenbeği fi rivâyetihi ve hamlihi*, Beyrut ts., I/40-43.

⁹³ Bakara, 2/79.

şey, sizi onlara müracaattan men etmiyor mu ? Andolsun ki biz, onlardan hiç birinin size indirilenden soru sorduğunu asla görmüyoruz”,⁹⁴.

Taberî (310/922)’nin Tefsîri’nde kaydetğine göre, İbn Mes’ûd (32/652), mü’minlere şöyle demiştir: “Ehl-i Kitab’a hiçbir şey sormayınız. Zira, kendileri doğru yoldan uzaklaşmış olan bu adamlar size asla doğru yolu gösteremezler. Siz onlara müracaat ettiğiniz takdirde, ya hak olan bir hususu yalanlamış veya bir batılı tasdik etmiş olursunuz”,⁹⁵.

Konumuzla ilgili önemli bir veri de, Hz. Ömer (23/643)’in Ka’bu’l-Ahbar (32/652)’a isrâiliyyât açısından yönelttiği uyarı nitelikli tenkitidir:

“Hz. Ömer (r), Ka’bu’l-Ahbâr’ı, İsâriloğulları kıssaları anlatmaktan men etmiş ve aksi davranışta bulunduğu takdirde, onu kendi memleketine sürmekle tehdit etmişti. O’na: ‘Ya mutlak olarak, eski milletlerin ve onlara ait kitapların haberlerini anlatmaktan vazgeçersin, yahut da seni maymunlar ülkesine (Yemen) sürerim’, demişti”,⁹⁶.

C- Rivâyetlerin Değerlendirilmesi

İsâiliyyâtın rivayetini caiz kılan ve yasaklayan deliller dikkate alındığında, Ehl-i Kitab’a olumlu ya da olumsuz tenkitler yapıldığı görülmektedir.

Kur’ân-ı Kerim, konuyla ilgili Ehl-i Kitab’ın hepsinin aynı özelliklere sahip olmadığını; “Ama hepsi bir değildir. Ehl-i Kitabın içinde, gece saatlerinde ayakta durup Allah’ın âyetlerini okuyarak secdeye kapanan bir topluluk da vardır”,⁹⁷ ilâhi mesajıyla haber vermekte ve bu grupları; “Kendilerine ilâhi

⁹⁴ Buhârî, İ’tisâm, 25; İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/324-325; Değerlendirmesi için ayrıca bkz. Aydemir, a.e., s.20.

⁹⁵ Taberî, XXI/3; Ayrıca bkz. ez-Zehebî, *el-İsrâiliyyât*, s.55-57; Aydemir, a.e., s.21.

⁹⁶ İbn Kesîr, *el-Bidaye*, VIII/108; Ayrıca bkz. Remzi Na’nâ’a, a.e., 86-87; Aydemir, a.e., s.21,

⁹⁷ Âl-i İmran, 3/113; Konunun değerlendirilmesi için bkz. İbn Teymiyye, *Cevâbu’s-sahîh limen*

kelamı emanet ettiklerimiz ve ona gereği gibi uyanlar, işte onlardır (gerçekten) iman edenler; hakikati inkara kalkışanlara gelince, onlar asıl kaybedenlerdir”⁹⁸ şeklindeki iman ve küfür ayrımıyla değerlendirmektedir.⁹⁹

Ehl-i Kitab’a müracaatı ifade eden ayetler, “Allah’a ve ahiret gününe inanan, doğruyu emredip eğriden alıkoyan ve hayırlı işlerde yarışan”¹⁰⁰ kimseleri konu edinmektedir.¹⁰¹ Bunlara din hususunda soru sorulması ve onlardan Ehl-i Kitab haberlerinin rivayet edilmesi caizdir.¹⁰² Çünkü bunlar, Kur’an’a inanan¹⁰³ “dürüst ve erdemli kimselerdir.”¹⁰⁴ Kur’an-ı Kerim, Tevrat’ı İncil’i ve ikisi arasında vayedilen bütün ilahi kitapların aslını doğrulamaktadır.¹⁰⁵ Diğer taraftan, Tevrat ve İncil’i tahrif eden¹⁰⁶, sapan ve

beddele dine’l-Mesih, Mısır 1963, I/264.

⁹⁸ Bakara, 2/121.

⁹⁹ en-Neseî, Ebu’l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud b. Neseî, *el-Medâriku’t-tenzil ve hakaiku’t-te’vîl*, İst. 1984, II/183; İbn Teymiyye, a.e., I/25.

¹⁰⁰ Âl-i İmran, 3/114, 199.

¹⁰¹ Vahidî, Ebu’l-Hasan, Ali b. Ahmed en-Nisâburî, *Esbabu’n-nüzul*, Beyrut 1990, s.143-144; el-Beydâvî, Nasruddin b. Ömer el-Kâdî, *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’te’vîl*, Beyrut ts., II/26; III/106.

¹⁰² İbn Hacer, Ebu’l-Fazl Şihabeddin Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-bârî bi-şerhi Sahihi’l-Buhârî*, Kahire 1978, XVII/100.

¹⁰³ Kasas, 28/54.

¹⁰⁴ Âl-i İmran, 3/114; Râ’d, 13/36.

¹⁰⁵ Mâide, 5/43-47, 66,68; En’am, 6/91; Nahl, 16/64; Neml, 27/76.

¹⁰⁶ Nisa, 4/46; Bkz. Âl-i İmran, 3/72,78; Maide, 5/14-15.

saptıran¹⁰⁷ ve Kur'an-ı Kerim'i ve Hz. Peygamber'in risaletini inkar eden¹⁰⁸ Ehl-i Kitab'a soru sormak ve onlardan isrâilî haberler nakletmek, yasağın kapsamına girmektedir.¹⁰⁹

İncelediğimiz âyetler ışığında, israiliyyâtın rivayet edilmesini caiz gören ya da yasaklayan hadislere ve sahabe sözlerine bakılınca, Kur'an-ı Kerim'e ve sahih hadislere ters düşen israiliyyâtın, kesinlikle rivayet edilemeyeceği; bunlara muvafık olanlarınsa, nakledilebileceği anlaşılmaktadır.¹¹⁰ İbn Hacer el-Askâlânî (852/1148), Hz. Peygamber'in; "İsrailoğullarından (ibretli kıssalar) haber verebilirsiniz. Bunda bir sakınca yoktur"¹¹¹, hadisi, mutlak olarak her türlü haberi değil, bilakis Kur'an ve sahih hadislere ters düşmeyen haberleri ifade ettiğini söylemektedir.¹¹² İbn Kesir de, bu hadisi referans vererek, sahabilerden İbn Abbas (68/687), İbn Mes'ud (32/652) ve Abdullah b. Amr (63/682)'in, Ehl-i Kitab'tan rivayet ettiklerini ve bunun caiz olduğunu belirtmektedir.¹¹³ Bunların yanı sıra, Ebu Hüreyre (57/676)¹¹⁴, Abdullah b. Selâm (43/663)¹¹⁵ ve Temîm

¹⁰⁷ Maide, 5/77.

¹⁰⁸ Âl-i İmran, 3/71-72.

¹⁰⁹ İbn Hacer, a.e., XVII/100-101.

¹¹⁰ Bkz. el-Aynî, Bedruddin Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed, '*Umdetu'l-kâfî şerhu Sahihî'l-Buhârî*, Dimeşk ts., XXV/180; İbn Hacer, a.e., VI/377.

¹¹¹ Buhârî, Enbiyâ, 50; Müslim, Zühd, 72.

¹¹² İbn Hacer, a.e., VII/109; İbn Kesir, *Tefsir*, III/530-531, V/140-141, VII/372-373.

¹¹³ İbn Kesir, *Tefsir*, I/14.

¹¹⁴ ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-huffâz*, I/32-33, 36-37.

¹¹⁵ ez-Zehebî, a.e., I/26-27.

ed-Darî (ö.?)¹¹⁶ gibi kimselerin, İslâm'a ters düşmeyen isrâiliyyâtı nakletmeleri, konuya olan olumlu yaklaşımı desteklemektedir.¹¹⁷

Netice itibariyle, isrâiliyyâtı rivayet etmenin hükmü, israiliyyâtın kısımlarına göre farklılık gösterdiğini söylemek mümkündür;

1. Kur'an-ı Kerim'e ve sahih hadislerle ters düşmeyen ve İslamî gerçeklerle paralellik arzeden kıssa ve hâdiselerdir. Bunların rivayeti caizdir.

2. Kur'an'ı Kerim ve sahih hadislerle çelişen ve İslamî gerçeklerle uygunluk göstermeyen kıssa ve hâdiselerdir. Bu tür israilî haberlerin rivayeti haramdır.

3. Söz konusu kısımlara dâhil olmayan, ne doğrulanabilen ne de yalanlanabilen kıssa ve hâdiselerdir. Hakkında bir şey söylenemeyen bu tür israilî haberlerin rivayeti caiz olmakla birlikte akla ve genel geçer tabiat kanunlarına ters düşmemesi gerekir.¹¹⁸

¹¹⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyizi's-sahabe*, Mısır 1327, I/183-184.

¹¹⁷ Bkz. ez-Zehebî, *el-İsrâiliyyât*, s.76-94; Remzi Na'na'a, a.e., s.123-164.

¹¹⁸ İbn Kesir, *Tefsir*, V/341-342; Bkz. a.mlf., I/14, 111-112,359; VI/238-239 (Birinci kısım ile ilgili açıklamalar); III/70-71; V/140-141 (İkinci kısım ile ilgili açıklamalar); III/530-531; IV/294-297; V/341-342 (Üçüncü kısım ile ilgili açıklamalar); Bkz. ez-Zehebî, *el-İsrâiliyyât*, s.68; Remzi Na'na'a, a.e., s.91-97; Ne doğrulanabilen ne de yalanlanabilen israiliyyât hakkında farklı bir kanaate sahip olan Aydemir, konuyu şöyle değerlendirmektedir: "Bu ikisi dışında kalanlar da alınmaz, benimsenmez, kitaplara yazılmaz. Çünkü bu üçüncü kısma giren haberlere kitap ve sünnetin ihtiyacı yoktur. Bunlar tamamıyla lüzumsuz ve faydasız söz kalabalığından ibarettir. Hayal mahsülüdür. Düzme ve yakıştırmadır. Efsanevi şeylerdir. Bunları bilmek insana bir şey kazandırmaz; bilmemek de eksiklik sayılmaz." Aydemir, a.e., s.33.

Kanaatimize göre, aşırılıklardan kaçınmak gerekmektedir. Ne çok saf ne de çok şüpheli olmalı, aksine farklı kaynaklardaki bilgilerden istifade etmeli ve onlara değerleri ölçüsünde hakları verilmelidir¹¹⁹.



¹¹⁹ Hamidullah, Muhammed, “İslâmî İlimlerde İsrâiliyyât Yahut Gayr-i İslâmî Kaynaklı Rivayetler”, *AÜİFD*, çev. İbrahim Canan, Ank. 1977, sy.2, s.317; Aydemir’in görüşünü benimser görünen Bedrettin Çetiner, ne doğrulanabilen ne de yalanlanabilen israiliyyât çeşidi hakkında; “Bunlar alınmaz, benimsenmez, nakledilmez ve kitaplara da yazılmaz görüşü, ağırlık kazanmaktadır” değerlendirmesinde bulunmakta, fakat kaynak olarak sadece Aydemir’i göstermektedir. Kanaatimize göre, bu durum söz konusu görüşün ağırlık kazandığını ve benimsendiğini göstermemektedir. Bkz. Çetiner, Bedrettin, *Ebu’l-Bekekat en-Nesefî ve Medârik Tefsiri*, İstanbul 1995, s. 142. Konunun değerlendirilmesi için ayrıca şu eserlere de bakılabilir. : et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu’l-beyân an te’vîlî âyil’Kur’an*, Mısır 1957, I/458; II/429-430; III/63 (İstişad olarak naklettiği israiliyyât) I/518, 521; XI/232-266; XII/172-174 (Tenkit ettiği israiliyyât; Fahrüddin er-Razî, *et-Tefsiru’l-kebîr*, Mısır 1357, XXI/166-168; XXII/27-30, 203-209. (İstişad olarak naklettiği israiliyyât); V/109; XVIII/108-109; XXIII/49-54. (Reddettiği israiliyyât); Ebu’s-Su’ûd, Muhammed b. Muhammed, *İrşadü’l-akli’s-selîm ilâ mezaye’l-Kur’ani’l-Kerim*, Mısır 1952, I/72, 90, 124, 183; V/112. (İstişad olarak naklettiği israiliyyât); I/107-108; IV/287-288. (Reddettiği israiliyyât); Konunun geniş bir şekilde incelenmesi için ayrıca bkz. ez-Zehebî, *et-Tefsîr*, I/138-237.

İKİNCİ BÖLÜM
İBN KESİR'İN İSRÂİLİYYÂTA BAKIŞI

I- İBN KESİR'İN İSRÂİLİYYÂTI TEORİK AÇIDAN DEĞERLENDİRMESİ

A- İbn Kesîr'e Göre İsrâiliyyât

1- İsrâiliyyât Ve Kısımları

İbn Kesîr, İsrâiliyyâtın kısımlarını üç bölüme ayırmakta ve mukaddime başta olmak üzere, Tefsîrinin birçok yerinde konuyu değerlendirmektedir¹²⁰.

Söz konusu bölümleri, birer örnek ile inceleyebiliriz;

“İsrâiliyyât üç kısımdır;

a- Elimizde bulunan delillerden dolayı, sahih olduğunu bilebildiğimiz isrâiliyyât.

İbn Kesîr, Muhammed b. Ka'bu'l-Kurazî (108/726)'den şöyle bir rivâyet nakletmekte ve tenkit etmektedir;

“Bazı mukaddes kitaplarda, dilleri baldan tatlı kalpleri biberden daha acı kullar bulunduğu yazılıdır. Onlar yumuşaklıkta halka, koyun postu giyinmiş gibi görünürler. Halbuki dinlerini, dünyalarına tercih ederler. Allah Teâlâ onlara: ‘Bana karşı cüretkâr davranıyor ve gururlanıyorsunuz. İzzetim hakkı için, üzerinize öyle bir fitne gönderirim ki, aranızdaki ilim sahipleri bile, hayrette kahrılar.’ Muhammed b. Ka'b; ‘Bu Allah'ın Kitab'ında da var’, deyince, Said el-Makberî; ‘Allah'ın Kitabının neresinde var ?’ dedi. O da; ‘İnsanlardan öylesi vardır ki, dünya hayatı hakkındaki sözü senin hoşuna gider. Kalbindekine de (yani özü sözüne uygun olduğuna) Allah'ı şahid tutar. Halbuki kendisi,

¹²⁰ Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/14;33;98-99,102,114,154-157,160-161,198-205; II/374-375; III/70-71,81,395,469,474,530-531; IV/176-178,322,456,478; V/44-45,140-141, 143-144, 163-165,185, 192, 214,236,273,278-286,341-342,357;VI/65-66,74-5,153, 205-206, 292-294, 340, 490-491, 543- 544; VII/23,57-61,157, 240-241, 372-373; VIII/43-44,33-334, 387-392, 417-418.

düşmanların en yamanıdır'¹²¹ âyet-i kerimesini okudu. Said; 'Bu âyetin kimler hakkında nazil olduğunu biliyor musun?' dedi. Muhammed b. Ka'b; 'Bu âyet bir kişi hakkında indirilmişti, ama bilahare umumileşti' dedi."

İbn Kesîr, bu rivâyeti; "Ka'bu'l-Kurazî (108/726)'nin naklettiği bu haber, sahîh ve hasendir" şeklinde değerlendirmek suretiyle¹²², Kur'an'ı Kerim'e ve sahîh hadislerle ters düşmeyen ve İslâmi gerçeklerle paralellik arzeden isrâiliyyât ile, sened ve metin bakımından sahîh ve sağlam olan isrâiliyyât örneğini vermiş olmaktadır.

b- Kur'an-ı Kerim'e ve sahîh hadislerle ters düştüğünden ötürü, yanlış olduğunu bilebildiğimiz isrâiliyyât.

İbn Kesîr, sened açısından meseleye bakıldığında, mevzu olan bu isrâiliyyâtı, tefsîrinin bir çok yerinde naklederek tenkit etmektedir¹²³. Biz örnek olarak, İbn Ebî Hâtim (327/938)'in Ebû Hureyre (57-58/676-677)'den rivâyet ettiği bir hadîsi nakletmek istiyoruz;

"Resulullah (s), mimberde, Musa (a)'dan naklen şöyle dediğini duydum; 'Musa (a)'ın içinde, Allah Teâlâ uyur mu, uyumaz mı, diye bir fikir geçti. Allah Teâlâ bunun üzerine O'na bir melek gönderdi. Melek Onu üç kere salladıktan sonra, eline iki şişe verdi. İki elinde de şişe vardı. Şişeleri olduğu gibi muhafaza etmesini bildirdi. Musa (a), uyumaya başladı ve eli birbirine değeyazdı. Sonra şişelerden birini, diğerinin içerisine sakladı. Nihâyet uyudu ve eli titrediği için, iki şişe de kırıldı. Resulullah (s) olayı anlatmaya devam ederek: 'İşte bunu

¹²¹ Bakara, 2/204.

¹²² İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/359; Bkz. a.mlf., I/157-160; I/111-112; IV/310-311; VI/200-201; I/198-205,447; III/213-215,527-531; V/143-144,192,217; VI/543-544.

¹²³ Bkz. a.e., I/156; III/70-71,81,474; V/140-141,163-165,185,187,214,273; VI/205-206,543-544; VII/23,57-61,240-241,372-373; VIII/43-44,417-418; İsrâiliyyâtın kapsamını daha genel ifade eden açıklama ve örnekler için bkz. III/81; V/44-45; VI/178-181,292-294.

AllahTeâlâ, O'na bir örnek olsun diye vermişti. Eğer Allah Teâlâ uyuyor olsaydı, göklerle yeryüzü ayakta kalmazdı' buyurdu.”¹²⁴

İbn Kesîr, bu rivâyetin Kur'an-ı Kerim'e ve sahih hadîse ters düştüğünü ve mevzu olan bir isrâiliyyât çeşidi olduğunu şöylece ifade etmektedir;

“Zahir olan bu hadîsin merfû' olmadığıdır. Aksine, münker isrâiliyyât “من لا سر ائيليات المنكرة” örneklerinden birisidir. Çünkü Musa (a)'ın, Allah Teâlâ'ya uyku isnadında bulunması imkansızdır. Allah Teâlâ, aziz kitabında, kendisinin diri ve ayakta olduğunu, uyku ve dalgınlığın tutmadığını, göklerde ve yerde bulunanların kendisine ait olduğunu bildirmektedir. Buhârî (256/870) ve Müslim (261/874)'in sahihlerinde de, Ebû Mûsâ el-Eş'arî (44/654)'den nakledilir ki, Resulüllah (s); ‘Doğrusu Allah (c) uyumaz. Uyuması da O'na uygun düşmez. Kısmeti düşürür ve yükseltir. Gece ameli, gündüzden önce, gündüz ameli, geceden önce O'na yükseltilir. O'nun örtüsü, nur veya ateştir. Eğer onu açmış olsaydı, zatının celal ve azameti, bakışının ulaştığı yerdeki yaratıklarını yakar geçerdi' buyurmuştur.”¹²⁵

c- Bu iki kısma girmeyen ve hakkında herhangi bir söz söylenmemiş isrâiliyyât. Bu kısma giren rivâyetlere ne inanırız ne de yalanlarız”¹²⁶.

İbn Kesîr'in, sened ve metin bakımından zayıf olan isrâiliyyât olarak belirttiği bir rivâyeti de naklederek, konumuzu tamamlayabiliriz;

¹²⁴ a.e., VI/543-44.

¹²⁵ Müslim, İman,293; İbn Mâce, Mukaddime, 13; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/401,405; İbn Kesîr, *Tefsir*, VI/544.

¹²⁶ İbn Kesîr, *Tefsir*, I/14; III/530-531; V/341-342; VI/490-491.

“Bazılarından rivâyetle İbn Cerîr (310/922), Tefsîr’inde şöyle anlatır¹²⁷;
Allah Teâlâ’nın İbrâhîm (a)’ı ‘Halil’ olarak isimlendirmesi şöyle olmuştur:
O’nun bulunduğu bölge halkının başına bir kuraklık gelmişti. İbrâhîm (a),
Musul, bazılarına göre ise Mısır halkından olan bir arkadaşına, oradan ailesine
yiyecek getirmek üzere gitmişti. Fakat orada ihtiyacını gideremedi. Dönüşte
ailesine yaklaştığında, kumluk bir araziye uğrayıp, ailemin hiç bir şey
getirmediğinden dolayı dönüşüme üzülmemesi ve istediklerini onlara
getirdiğimi sanmaları için, çuvallara şu kumdan doldursam, şeklinde düşündü.
Böyle de yaptı. Ancak çuvallardaki kumlar, una dönüştü. Evine geldiğinde, yatıp
uyudu. Ailesi kalkıp çuvalları açtıklarında un buldular ve ondan hamur yaparak
ekmek pişirdiler. İbrahim (a) uyandı ve ekmek yaptıkları unu sordu. Onlar:
‘Dostunun yanından getirmiş olduğun undan’ dediler. O da: O, dostum
Allah’tandır, dedi ve bu olay üzerine Allah Teâlâ kendisini ‘Halil’ olarak
isimlendirdi”.

İbn Kesîr, rivâyeti şu şekilde tenkit etmektedir;

“Bu haberin hem sıhhati ve hem de meydana gelip-gelmediği şüphelidir.
Netice olarak, isrâîli bir haber olup, ne doğrulanabilir ne de yalanlanabilir”¹²⁸.

İsrâiliyyâtın kısımlandırılmasını, değişik açılardan yapmak da
mümkündür¹²⁹. Görüldüğü gibi müfessirimiz, konuyu İslâm’la uyuşup-
uyuşmaması açısından değerlendirmektedir. Bunun yanında, sened açısından
mevzuya bakıldığında ortaya çıkan;

¹²⁷ Taberî, a.e., IX/251.

¹²⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, II/374-375; Bkz. a.mlf., I/107-110,154-157,160,198-205; II/374-375;III/4,61, 395,
469,530-531; IV/322; V/44-45,357; VI/292-294,340,490-491; Özellikle sened tenkidi açısından bkz.
I/305,198-199; II/28,64,132; III/284,296,304,315,369,372,440-441; IV/265-266,377-381,502; V/202,
250, 259-260,263,326; VI/300,491-493,543; VII/147,252,267-268; VIII/33,418-419,557-58.

¹²⁹ Aydemir, a.e., s.7.

- a- Sened ve metin bakımından sahih ve sağlam olan isrâiliyyât,
- b- Sened veya metin bakımından zayıf olan isrâiliyyât,
- c- Mevzu (uydurma) olan isrâiliyyât biçiminde ifâde edilen sınıflandırma¹³⁰, rivâyetleri sened ve metin tenkidine tabi tutan İbn Kesîr'de, pratik olarak yer almaktadır¹³¹.

2- İsrâiliyyâtın Farklı veya Çelişkili Bilgiler İçerme Sebebinin Belirtmesi ve İzlediği Metod

Müfessirimiz, İsrâiliyyâta ait rivâyetlerin belli bir mevzuda ihtilaflı oluşu sebebinin ve bu hususun, isrâiliyyâtın hangi kısmıyla ilgili olduğunu şu şekilde izah etmektedir;

“Hakkında sukût edilip, ne kendine inanılan ne de yalan olduğu söylenebilen isrâiliyyât çeşidinin, hikaye edilmesi caizdir. Fakat, bu kabil kıssalar, umumiyetle, dine hiçbir fayda sağlamaz, bunun içindir ki, Ehl-i Kitab bilginleri, bu konuda çok defa ihtilafa düşmüşlerdir. Müfessirler arasında, bu yüzden ihtilaflar husule gelmiştir. Nitekim, Ashab-ı Kehf'in isimleri, köpeklerinin rengi ve sayıları¹³², Hz. Musa (a)'ın asasının hangi ağaçtan olduğu¹³³, Yüce Allah'ın, Hz. İbrâhîm için dirilttiği kuşların adları¹³⁴, ölü sığira

¹³⁰ Aydemir, a.e., s.7.

¹³¹ Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/33;63-65,69-70,99, 102-103,106,154-157, 160-161, 198-205,305; II/65, 68, 132,159; III/70-71,85,225,285-86,422,474,531,584-586;IV/182-87,322,356,377, 381, 452, 478; V/42, 44-45,136,139,140,141,143-144,163-165,175,186-187,182, 190-191,216, 220-222,236, 259-260,273, 278-286,341-342,357,457; VI/177-181,200-201,205-206,238,244, 300, 332,340,361; VII /14-16,23, 57-61, 147-157,240-241, 265-266,267-268,372-373; VIII/43-44, 333- 334,383,387-396, 417-419,557-558.

¹³² Bkz. a.e., V/134-144; Değerlendirmesi için bkz. Aydemir, a.e., 161-179.

¹³³ Bkz. a.e., V/273-277; Değerlendirmesi için bkz. ez-Zehebî, *el-İsrâiliyyât*, s.140-141.

¹³⁴ Bkz. a.e., V/465-567; Değerlendirmesi için bkz. Aydemir, a.e., 295-296, 303.

ne ile vurulduğunun tayini¹³⁵, Allah'ın, Hz. Mûsâ'ya üzerinden seslendiği ağacın çeşidi¹³⁶ ve tayin edildiği takdirde, mükelleflerin, dünya ve ahiretleri için bir fayda temin etmeyen, Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de müphem bıraktığı hususlar gibi meseleler üzerinde ihtilafların doğmasına sebep olmuştur"¹³⁷.

İbn Kesîr, konunun belirgin bir örneğini, "Musa kavmine 'Allah, size bir sığır kesmenizi emrediyor' dediğinde, onlar, 'sen bizimle alay mı ediyorsun?' demişler; (Musa da onlara) 'cahiller gibi olmaktan Allah'a sığınırım' demişti"¹³⁸ âyet-i kerimesini tefsîr ederken, ineğin kesilmesiyle ilgili farklı bilgi ihtiva eden rivâyetleri naklettikten sonra, şu değerlendirmeyi yapmaktadır;

"Abîde el-Selmânî (72/691), Ebû'l-Aliye (90/709), Süddî (127/741) ve diğerlerinden nakledilen bu rivâyetler, nisbeten birbirinden farklıdır. Ancak aşikâr olan odur ki, bu rivâyetlerin hepsi, İsrailoğullarının kitaplarından alınmıştır. Bunlar, nakledilmesi caiz olan şeylerdir. Fakat, biz onları ne doğrular, ne de yalanlarız. Bu sebeple söz konusu rivâyetlere, ancak bizim yanıımızdaki hakikate uyduğu ölçüde güveniriz. Doğruyu en iyi bilen Allah'tır"¹³⁹.

İsrâiliyyâtın farklı görüşlerini nakletmenin caiz olduğunu söyleyen İbn Kesîr, izlenmesi gereken usulü de şöyle belirtmektedir;

¹³⁵ Bkz. a.e., 154-157,159-161; Değerlendirmesi için bkz.. ez-Zehebî, *el-İsrâiliyyât*, 134-135.

¹³⁶ Bkz. a.e., VI/244; VI/244.

¹³⁷ a.e., I/14.

¹³⁸ Bakara, 2/67.

¹³⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/154-157; Bkz. a.mlf., I/201; III/430-434,70-71,466-69,474; V/44,273-277; VI/153, 244; IV/225-226; V/270-271; VI/119-121; VIII/387-393,416-417; VI/167-171; V/134-144, 544-559; VI/263-268; III/507-513; I/443-447,444-446,193-208; I/39; III/459-463; IV/239-241,350-351; V/163-165; I/98; VIII/210-211; V/267-269,268-269; III/260; IV/450-451; VIII/31-33.

“Söylenen sözlerin hepsini iyi kavramaksızın bir meseledeki ihtilafı hikaye eden kimse, hataya düşmüş ve hikaye ettiği şey eksik aktarılmış olur. Zira bu durumda doğru olan, belkide terkedilen kısımda kalmış olabilir. Veya ihtilafın hangisi sahih hangisi batıl olduğuna işaret etmeden mutlak olarak hikaye ederse, bu durumda da kusurludur ve hikaye ettiği mesele eksiktir. Eğer doğru olmayanı, kasten doğru olarak hikaye ederse, kasıtlı olarak yalan söylemiş veya bu işi bilmeyerek yaparsa, hataya düşmüş olur”¹⁴⁰.

3- İbn Kesîr’e Göre İsrâiliyyâtın Rivâyeti

İbn Kesîr, isrâiliyyâtın nakledilmesiyle ilgili farklılık arzeden hadîs ve sahabe sözlerini değerlendirerek uzlaştırmakta ve rivâyet edilmesinin hükmünü, isrâiliyyâtın kısımlarına göre ayrı ayrı ele almaktadır.

Müfessirimiz, Hz. Peygamber (s)’in; “Benim tarafımdan (tebliğ edilen Kur’an’dan) bir âyet olsun halka ulaştırınız. İsrailoğullarından da (ibretli kıssalar) haber verebilirsiniz. Bunda bir sakınca yoktur. Her kim (benim söylemediğim bir şeyi söyledi diye) bilerek bana yalan isnat ederse) o da cehennemdeki yerine yerleşmeye hazırlansın”¹⁴¹ hadîsinin konuları arasındaki Ehl-i Kitab’ın haberlerinin nakledilebileceği hususunu, Tefsîrinin muhtelif yerlerinde değerlendirir¹⁴². Müfessirimiz, söz konusu hadîsi referans vererek İbn Abbâs (68/687), İbn Mes’ûd (32/652) ve Abdullah b. Amr (63/682)’ın, Ehl-i Kitab’tan rivâyet ettiklerini ve bunun caiz olduğunu belirtir¹⁴³. Bununla birlikte

¹⁴⁰ a.e., I/14; Bkz. a.mlf., V/143-144.

¹⁴¹ Buhârî, Enbiyâ, 50; Müslim, Zühd, 72.

¹⁴² İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/14,154-157; III/70-71,395,474,530-531; V/44-45,140-141,191,278-286, 341-342; VII/272-273.

¹⁴³ a.e., I/14; Bkz. a.mlf., I/154-157; V/286; VII/372-273.

müfessirimiz, söz konusu hadîsleri inceleyerek, belirgin kriterler ortaya koymaktadır;

a- İsrâiliyyâtın naklinin caiz olduğu kısım, doğrulanamayan veya yalanlanamayan isrâiliyyât çeşididir:

İbn Kesîr, bu hususu şöyle açıklamaktadır: “Allah Resulü’nün; ‘İsrailoğullarından (ibretli kıssalar) haber verebilirsiniz. Bunda bir sakınca yoktur’¹⁴⁴ buyurmak suretiyle rivâyetine izin verdiği kısım, sıhhati tam olarak bilinemediğinden ne doğrulanabilen ve ne de yalanlanabilen isrâiliyyât çeşididir. ‘Ehl-i Kitab’ı ne doğrulayın ne de yalanlayın’¹⁴⁵ hadîsiyle ifade edilen kısım da budur”¹⁴⁶.

b- İsrâiliyyâta ait rivâyetler, gerçeğe, akla ve mantığa aykırı olmamalıdır. Aksi takdirde, böyle isrâiliyyât haberleri nakil açısından, iznin geçerli olduğu söz konusu kısma dahil edilemezler;

Müfessirimiz konuyu şu şekilde ifade etmektedir: “Selefin bazısından rivâyete göre, onlar şöyle demişlerdir; ‘Kâf’¹⁴⁷, bütün yeryüzünü kuşatan bir dağdır. Ona ‘Kaf Dağı’ denir”. Ancak bu, en doğrusunu Allah (c) bilir ama, bazı kimselerin İsrailoğullarından almış olduğu hurafelerdendir. Böyle kimseler doğrulanmayan ve yalanlanmayan türden olan İsrailoğulları haberlerini rivâyet etmenin caiz olduğu görüşündedirler. Bana göre ise, bu ve benzeri haberler, onların bazı zındıklarının uydurmalarındandır. Onlar bu haberlerle, insanların

¹⁴⁴ Buhârî, Enbiyâ, 50; Müslim, Zühd, 72.

¹⁴⁵ Buhari, Şehâdât, 24; Tefsîr, 11; Ebû Davud, İlim, 2.

¹⁴⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, III/530-531.

¹⁴⁷ Kâ’f, 50/1.

dinini karışık bir hale getirmektedirler. İsrailoğullarının zaman itibariyle uzak olması, diğer yandan, Muhammed ümmetindeki alimlerin, hafızların ve imamların yüksek derecelerine rağmen, bu ümmet içinde, Hz. Peygamber'e nesbet edilerek haberler uydurulması göz önüne alınır ve İsrailoğullarından bu yana çok uzun zaman geçtiği de hesaba katılırsa, onların nasıl bir davranış içinde olacaklarını umarsınız?! Kaldı ki, içlerinde tenkitçi hafızlar azdı. İçki içerlerdi. Alimleri, kelimelerin yerlerini değiştirip, Allah'ın kitaplarını ve âyetlerini tahrif ederlerdi. Şârî (Hz. Muhammed (s)), 'İsrailoğullarından (ibretli kıssalar) haber verebilirsiniz. Bunda bir sakınca yoktur',¹⁴⁸, sözüyle, onlardan rivâyeti, sadece aklın caiz gördüğü hususlarda mübah kılmıştır. Akılların reddedip, batıl olduğuna hükmettiği ve zann-ı galib ile yalan olduğu bilinen hususlara gelince, elbette bunlar, rivâyet edilmesinde sakınca olmayan cinsten değildirlere. En doğrusunu Allah bilir",¹⁴⁹.

İbn Kesîr, sıhhati tam olarak bilinemediğinden ne doğrulanabilen ve ne de yalanlanabilen isrâiliyyâtın, bu ölçüler içinde rivâyetinin caiz olabileceğini belirtirken¹⁵⁰, söz konusu ölçülere uymayan ve Kur'an-ı Kerim'le sahih hadislerle ters düşüğünden dolayı yanlış olduğunu bilebildiğimiz isrâiliyyâtın nakledilmesine şiddetle karşı çıkmaktadır. Bu tavrını sergileyen ifadeler, Tefsîrinin birçok yerinde görülmektedir. Konuyu, müfessirimizin naklettiği bir rivâyetle örneklendirebiliriz;

"İbn Asâkir (571/1175), İbn Velid ed-Dimeşkî'nin hal tercümesinde der ki: Bize, Sadaka, Abbâd el-Minkarî'den nakletti ki; Hasan el-Basrî (110/728) (r)

¹⁴⁸ Buhârî, Enbiya, 50; Müslim, Zühd, 72.

¹⁴⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII/372-373; Bkz. a.mlf., III/70-71.

¹⁵⁰ a.e., I/14,154-157; İbn Kesîr'in naklettiği isrâiliyyât için bkz. I/111-112,157-160,359,447; II/400,403; III/78,83-84,304,466; IV/478; V/44-45,186,190-195,225-226; VI/84-85,213,238,295; VII/14-16; VIII/345-347.

şöyle demiş: İbrahim (a)'ın koçunun adı 'Cerîr'di; Süleyman (a)'ın Hüdûd kuşunun adı 'Unkuz'du; Ashab-ı Kehf'in köpeğinin adı 'Kıtmir'di; İsrailoğullarının taptıkları buzağının adı "Behmût"tu. Hz. Adem, Hindistana; Hz. Havva, Cidde'ye; İblis, Deşt Misân'a; yılan da Isfehân'a inmişti. Şuayb el-Cübbâî, Ashâb-ı Kehf'in köpeğine, 'Himrân' isminin verildiğini belirtmektedir. Bu köpeğin rengi konusunda da bir çok görüş zikredilmiştir ki, bunların ne bilgi değeri ne de aslı vardır. Bunu uzatmanın gereği olmadığı gibi, bu konuda hiçbir delil de yoktur. Bunu anlatmaya lüzum da yoktur. Aksine bu hususlar yasaklanmıştır. Çünkü mesnedsizdir ve boşluğa taş atmaktan¹⁵¹ başka bir anlama gelmezler"¹⁵².

İbn Kesîr, bu çeşit rivâyetleri nakletmenin, "utanılması gereken husus" olduğunu ve hem akla hem de şeriate ters düşüklerini ifade etmektedir;

"Müfessirlerin birçoğu, bu âyetin tefsîrinde¹⁵³, İsrailoğullarının durumu, söz konusu zorbaların boy uzunluğu, büyüklüğü ve Adem (a)'ın kızı Unk'un oğlu Üc'un, bunlardan birisi olduğu ve onun boy uzunluğunun da, 3.333 zira olduğunu bildiren ve İsrailoğullarının uydurması birçok haberi naklederler. Bu tür hususların söylenmesi ayıptır. Kaldı ki bunlar, Resulullah'ın sahîh bir hadîsindeki açıklamasına da aykırıdır. Çünkü Resulüllah (s), şöyle buyurmuştur: 'Allah, Hz. Adem'i yarattığında, boyunun uzunluğu 60 zira idi. Sonra yaratıklar, gittikçe kısaldı ve nihâyet bugüne geldi'¹⁵⁴. Sonra müfessirler, Üc İbn Ün'ın

¹⁵¹ Kehf, 18/22.

¹⁵² İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/140-141; Bkz. a.mlf., I/156; III/70-71; 81,474; V/140-141,163-165,185,187, 214, 273; VI/205-206,543-544; VII/23,57-61,240-241, 372-373; VIII/43-44,417-418.

¹⁵³ Mâide, 5/22. "Ya Musa! Orada zorda bir kavim var. onlar oradan çıkmadıkça biz asla oraya giremeyiz. Eğer oradan çıkarlarsa biz de gireriz dediler."

¹⁵⁴ Buhâri, Enbiya, 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/315,313,535.

kâfir ve fâhişe bir kadının çocuğu olduğunu, Hz. Nûh (a)'ın gemisine binmekten kaçındığını, tûfanın, onun dizkapağına kadar dahi ulaşmadığını söylerler ki; bunlar yalan ve iftiradan ibarettir. Çünkü Allah Teâlâ, Hz. Nûh (a)'ın, yeryüzünün kafirlerden temizlenmesi için, Allah'a dua edip, 'Ey Rabbim! Yeryüzünde kafirlerden hiç kimse bırakma',¹⁵⁵ dediğini bildirmektedir. Ayrıca Hak Teâlâ, 'Bunun üzerine biz, onu ve beraberindekileri, O dolu geminin içinde kurtardık. Sonra da geri kalanları boğduk',¹⁵⁶ buyurmaktadır. Diğer taraftan, '...Bugün Allah'ın emrinden koruyacak kimse yoktur. Meğer ki, Allah acıya!',¹⁵⁷ buyurduğunu haber vermektedir. Hz. Nûh (a)'ın kafir olan oğlu boğulduğuna göre, Üc İbn Unk nasıl sağ kalacaktır ? Hem de o kafir ve fahişe bir kadının çocuğu olarak?!.. Bu ne akla sığar, ne de şeriate. Kaldı ki, adına Üc İbn Unk denilen bir adamın varlığı bile tartışmalıdır. Allah en iyisini bilendir",¹⁵⁸.

Görüldüğü gibi İbn Kesîr, hangi rivâyetlerin nakledilebileceği hususunu örneklerle açıklamaktadır. Bununla birlikte, konunun nazarî açıdan tahlilini yapan İbn Kesîr'in, izin kapsamına girebilecek rivâyetlere ilişkin kendi görüşünü de şu örneklendirmesinde görebiliriz;

"Allah Teâlâ, Halil İbrâhîm (a)'a, küçüklüğünden itibaren doğru yolu bulma kabiliyetini verdiğini, O'na gerçeği ve kavmine karşı hucceti ilham

¹⁵⁵ Nûh, 71/26.

¹⁵⁶ Şuarâ, 26/119.

¹⁵⁷ Hûd, 11/43.

¹⁵⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, III/70-71; Bkz. a.mlf., I/156; III/81,474; V/140-141,163-165,185-187,214,273; VI/205-206,543-544; VII/23,57-61,240-241,372-373; VIII/43-44,417-418.

ettiğini haber verir. Nitekim, başka bir âyette şöyle buyurmaktadır; “Bizim hüccetimiz budur ki, onu kavmine karşı, İbrahim’e verdik....”¹⁵⁹.

Hz. İbrâhîm (a)’ı, babasının, o henüz süt emen bir çocukken, bir hayvan inine veya bir mağaraya koyduğu, günler sonra onu çıkardığı, İbrâhîm’in yıldızlara ve yaratıklara bakıp onlar üzerinde düşündüğü ve buna benzer müfessirlerin hikaye ettikleri birçok şeyin tamamı isrâiliyyâtandır. Bunlardan, elimizdeki korunmuş Kur’an’a ve gerçeklere ters düşmeyenleri ve sahih haberlerle uygun olanları kabul eder, herhangi birine muhalif olanı ise, reddederiz. Ne muvafık ne de muhalif olmayanlara gelince, onları ne tasdik eder ne de yalanlarız. Bilakis, olduğu halde terkederiz. Bu çeşitten olanların rivâyetini seleften çokları caiz görerek, buna ruhsat vermişlerdir. Halbuki bunların birçoğu, faydasız şeylerdendir. Dinde fayda getirmeyecek hususlardandır. Şâyet mükelleflere dinlerinde herhangi bir fayda sağlamış olsaydı, herhalde bu mükemmel ve kapsamlı şeriat, bunları beyân ederdi. Bu çeşit açıklamalarda, bizim yolumuz, zaman kaybına sebep olacağı ve içlerine karıştırılmış yalanlarla dolu olduğu için, bu tür israili haberlerin çoğundan yüz çevirmektir. Çünkü bu tür haberleri rivâyet edenler, onların sahihleriyle, yanlışlarını ayıracak durumda değildirler. Nitekim, bu ümmetin din ve inançlarına kuvvetle bağlı olan alimleri de, bu yolu tutmuşlardır. Burada maksad, Allah Teâlâ’nın, Hz. İbrahim’e, daha doğru yolu bulma kabiliyetini vermiş olmasıdır”¹⁶⁰.

4- İsrâiliyyâtı Tesbit Kriterleri

İsrâiliyyâtı eksiksiz olarak tesbit etmenin güçlüğüne dikkat çeken İbn Kesîr, isrâilî rivâyetlerin büyük bir kısmının yalan ve iftiradan ibaret olduğunu söyledikten, buna sebep olarak da, tahrif, değiştirme ve yorumlamayı

¹⁵⁹ En’am, 6/83; Bkz. Enbiya, 21/51-56.

¹⁶⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/341-342; Bkz. a.mlf., I/14,107-110,154-157,160,198-205; II/374-375,474-475, III/4,61,395,469,530-531; IV/322; V/44-45,357; VI/292-294,340,490-491; Konunun değeri-

gösterdikten sonra, “bu yüce ümmette olduğu gibi, onların dinlerinde hadîsleri güzelce anlayan hafızlar yoktu. Bununla birlikte, yakın zamanda bu ümmet içinde dahi birçok hadisler uydurulmuştur. Bunları, Allah’ın ilim bahsettikleri ve Allah’tan başka kimse bilemez” şeklinde bir açıklama yapmaktadır¹⁶¹.

Müfessirimiz, “Yine hatırla o vakti ki, biz meleklere, “Adem’e secde edin!” demiştik. Onlar hemen secde ettiler, yalnız İblis secde etmedi. O, cinlerden idi ve Rabbinin emrinden dışarı çıktı....”¹⁶², âyet-i kerimesini tefsîr ederken, İblis hakkındaki rivâyetlerden sonra, konunun zorluğuna, “bu konuda seleften pek çok haberler rivâyet edilmiştir. Çoğunluğu isrâiliyyât olan bu haberlerden bir kısmı, sırf bakılıp tanınması için aktarılabilir. Ancak, bunların, çoğunun durumunu en iyi Allah bilir. Fakat bir kısmının, elimizde bulunan gerçeğe ters düşmesi nedeniyle, kesin olarak yalan olduğunu belirtmek gerekir”¹⁶³ ifadeleriyle işaret etmektedir.

İbn Kesîr, yalnız nakil ile iktifa eden bir müfessir değildir. Tenkit fikrine sahip, ihatası geniş, muktedir, itimada şayan bir müfessir olduğunu, Tefsîrinin her sahifesinde ispat etmektedir. Bu Tefsir, rivayet tefsirlerinin en sahih olanlarından¹⁶⁴. O, Allah’ın Kelâmı’nı, sağlam rivayetlere dayalı hadîsler ve eserlerle tefsîr eder. Gerektiğinde cerh ve ta’dil yapar, bazı kavilleri bazısına

dirilmesi için ayrıca bkz. Aydemir, a.e., s.301-302.

¹⁶¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, a.e., VI/292-294; Bkz. VII/372-373.

¹⁶² Kehf, 18/50.

¹⁶³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/163-165.

¹⁶⁴ Cerrahoğlu, *Tefsîr Tarihi*, II/204.

tercih eder. Rivâyet tefsîrlerinde bulunan ve şeriatın yasak edip caiz görmediği isrâiliyyâta bir çok yerde, dikkat çekmekle ayrıcalık arzeder¹⁶⁵.

Müfessirimizin isrâiliyyâtı tesbit kriterlerini, şöyle bir tasnife tâbi tutabiliriz:

a- Sened Tenkidi

Konunun önemine zaman zaman değinen müfessirimiz, şu açıklamalarda bulunmaktadır:

“Eski kaynaklara, pekçok şeyler karıştırılmıştır. Bu ümmetin bilginleri, seçkinleri, derin alimleri ve keskin hafızları gibi, hadîs tedvin edip yazan, sahihini haseninden arıyan, zayıfını, münkerini, mevzuunu, metrukunu ve yalanını tefrik eden bilginlere, onlar sahip değillerdi. Halbuki İslâm alimleri, hadîs uyduranlarla, hadîs nakledenleri, meçhul ravileri ve daha buna benzer birçok hadîs usulünü gâyet iyi bilirler”¹⁶⁶.

İbn Kesîr’in sened ve rical tenkidini, şu ifadelerle örneklendirebiliriz;

وهذا الحديث غريب هذا الوجه¹⁶⁷.. وهذا في رفعه ايضا نظر¹⁶⁸ وفي اسناد وسياقه نظر¹⁶⁹

وفي هذا التاريخ نظر¹⁷⁰ هكذا اورد بلا اسناد وفيه غرابة¹⁷¹ هذا حديث منكر واسناده فيه

¹⁶⁵ Kattân, Menna Halil, *Kur'an İlimleri* (çev. Arif Erkan), İst. 1997, s.500.

¹⁶⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/163-165; Bkz. a.mlf., VI/292-294; VII/372-373; VI/490-491; Krş. Dümeynî, Misfir b. Gurmullah, *Hadîste Metin Tenkidi Metodları*, (çev. İlyas Çelebî, Adil Bebek, Ahmet Yücel), İst. 1997, s.223.

¹⁶⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/198-199.

¹⁶⁸ a.e., I/305.

¹⁶⁹ a.e., III/385.

¹⁷⁰ a.e., V/222.

¹⁷¹ a.e., VIII/557-558.

ضعفاء ولكن معناه صحيح¹⁷² وهو حديث غريب واسناده جيد¹⁷³ هذا حديث غريب¹⁷⁴ وابو
العطوف الجزري ضعيف¹⁷⁴ منكر¹⁷⁵ لا نعرف احد رواه غير يونس بن سليم¹⁷⁵ وقد روى ابن
جرير ههنا اثرا غريبا عجيبا منكرا¹⁷⁶ وهذا الاسناد رجاله ثقات وهو غريب جدا¹⁷⁷

Müfessirimizin bu bakış açısı, İbn Ebî Hatim (327/988)'in Abdullah b. Amr (63/682)'dan hadîs olarak nakledilen şu rivâyetinde görülebilir;

“Rüzgar ikinci kat yeryüzünde yaratılmış ve güçlü kılınmıştır. Allah Teâlâ, Ad kavmini helak etmeyi dilediğinde, rüzgarın koruyucusuna, Ad'ı helak edecek bir rüzgar göndermesini emretmişti. Melek: “Rabbim, onların üzerine, öküzün burun deliği kadar bir rüzgar göndereyim” dedi. Cebbâr olan Rab Teâlâ: “Hayır” buyurdu. Böyle yaparsan, yeryüzü ve üzerindeki kulları tersyüz eder. Fakat onlara bir yüzük kadarını gönder”. İşte bu Allah Teâlâ'nın kitabında: “Öyle bir yel ki, üzerine uğradığı bir şeyi mutlaka kül gibi savuruyordu”¹⁷⁸ âyetiyle buyurduğu husustur.”

Müfessirimiz, rivâyeti “bu hadîs garibtir. Hz. Peygamber'e ref'i de münkerdir. Görüldüğü kadarıyla, Abdullah b. Amr (63/682) (r)'ın sözlerindendir” şeklinde tenkite tâbi tutmaktadır.¹⁷⁹

¹⁷² a.e., VIII/383.

¹⁷³ a.e., V/265, 266.

¹⁷⁴ a.e., VI/300.

¹⁷⁵ a.e., V/449.

¹⁷⁶ a.e., VII/176-178.

¹⁷⁷ a.e., I/199-200.

¹⁷⁸ Zâriyât, 51/42.

¹⁷⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/329; Bkz. a.mlf., I/51-56; 198-199 ,222-224,232-233, 242-246,305,334;

b- Metin Tenkidi

Daha çok rivâyet tarikine itina gösteren, bununla beraber dirâyet yönünü de ihmal etmeyen İbn Kesîr¹⁸⁰, rivâyetleri çeşitli ölçülere göre metin tenkidine tabi tutmaktadır. Konumuzu şu ifadelerle örneklendirebiliriz:

¹⁸¹ اسناده ضعيف وفي متنه نكارة

¹⁸² وهذا اسناد حسن ومتن حسن

¹⁸³ ولكن في اسناده نظر وفي متنه غرابة ونكارة

Genel olarak İbn Kesîr, israilî rivaletleri;

a-Kur'an-ı Kerim'e veya sahîh hadîse arz etmek ve mukayese yapmakla¹⁸⁴,

b-Hadîsin lafız ve manasının bozuk oluşunu belirtmekle¹⁸⁵,

c-İsrâiliyyât olduğunun açıkça görüldüğünü söylemekle¹⁸⁶,

II/28,74,132, 159,255,308,328,336- 337,357-359; III/74,274 ,296,304,315 ,372,369, 440-441, 525-526, 582; IV/356,394, 452,533; V/97-98,115,131,202,204,250,259-260,263,362; VI/178-181,300,371, 543, 547-548; VII/147,231,252,265-267,268-269; VIII/383,387-392,417-419,557-558; Krş. Âşıkutlu, Emin, *Hadîste Rical Tenkidî*, İst. 1997, s.83-168.

¹⁸⁰ Bkz. Kattân, a.e., s.500; Cerrahoğlu, a.e., II/229.

¹⁸¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/169.

¹⁸² a.e., VI/333.

¹⁸³ a.e., VII/33.

¹⁸⁴ a.e., I/106,198-205,160-161; III/70-71;IV/452;V/44-45,80,163-165,225-226,226,273; VI/543-544; V/193-194; III/285-286; V/216.

¹⁸⁵ a.e., VIII/33; V/236; VI/292-294,490-491; VIII/333-334; III/479; VII/141; V/236,192; III/469,474; V/176-177,129.

¹⁸⁶ a.e., I/154-157; III/531; IV/452.

d-Zann-ı galibe göre, isrâiliyyât olabileceğini ifade etmekle¹⁸⁷,

e-Tarihi verilere uyup-uymadığını araştırmakla¹⁸⁸,

f-Aynı konudaki rivâyetleri karşılaştırmakla¹⁸⁹,

g-Akla ters düşmesi ve olağanüstü olayları içerdiğini açıklamakla¹⁹⁰ ve,

ğ-Konuyla ilgili bilginin sadece isrâiliyyâtta yer almasına dikkat çekmekle¹⁹¹, söz konusu seçkin tutumunu sergilemektedir¹⁹². Konuyu, İbn Ebî Hâtim (327/988)'in, Ebû Câfer Muhammed İbn Ebî Ali'den rivâyet ettiği ve İbn Kesîr'in de, "münker bir isrâiliyyât hurafesi" olarak nitelediği bir rivâyetle örneklendirebiliriz;

"Sicill, bir melekti ve Hârût ve Mârût da onun yardımcılarıydılar. Günde üç defa ana kitaba bakarlardı. Bir keresinde baktı ve orada, kendisine Adem'in yaratılışı ve onda bulunan emirler gösterildi. Gördüklerini, arkadaşları Hârût ve Mârût'a gizlice söyledi. Allah Teâlâ, "...yeryüzünde bir halife yaratacağım...", dediğinde, onlar, orada fesad çıkaracak ve kan dökecek kimseler mi yaratacaksınız ? demişlerdi..."¹⁹³.

¹⁸⁷ a.e., I/33,64; III/469; V/214; VII/23; VIII/346.

¹⁸⁸ a.e., II/374-375; III/584-586; VI/491-493.

¹⁸⁹ a.e., I/108-110; V/278-286.

¹⁹⁰ a.e., VII/372-373; III/70-71; V/186-189,273; VII/240-241; IV/186; Bkz. Şevkânî, Muhammed b. Ali Muhammed, *Fethü'l-kadîr min ilmi't-tefsîr*, Kahire 1329, I/267.

¹⁹¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/160,203; V/341-342.

¹⁹² a.e., I/23-25,,67,69-70,102-103,237-240,376; II/446; III/85,225369,474,574-578; IV/13,182, 456, V/43-44,47,80,185,196,236,259-260,357;VI/136,201,232,236,332,340,422,491-493,559,561;VII/ 141; VIII/33,333-334,346,414,417-418.

¹⁹³ Bakara, 2/30.

Mezkûr rivâyeti nakleden müfessirimiz, “bu hadîs gariptir. Ebû Câfer Muhammed İbn Ali İbn Hüseyin el-Bâkır’a isnadının reddini gerektiren birtakım hususlar vardır. Doğruyu en iyi bilen Allah’tır” şeklinde sened tenkidi yaptıktan sonra; “reddedilmesi gereken şey, bunu söyleyenin, iki melek olmasıdır ki, bu âyetin akışına ters düşmektedir” ifadeleriyle, bu rivâyeti, âyetlerin siyâk ve sibakını gözetmekle ve muhteva olarak da, Kur’an-ı Kerim’in melek inancına aykırı olduğunu belirtmekle metin tenkidine tabi tutmakta ve “münker bir isrâiliyyât hurafesi” nitelemesiyle reddetmektedir¹⁹⁴.

5- İsrâiliyyâta Karşı Tutumu

İsrâiliyyâtla ilgili nakledilen hikayelerin, bunlara dayanmak ve bağlanmak için değil, delil getirmek veya örneklendirmek amacıyla, istişhâd olarak değerlendirilebileceğini kaydeden İbn Kesîr¹⁹⁵, in, Kehf sûresi 22. ve Ankebût sûresi 46. âyet-i kerimeleriyle özdeşleştirdiği temel tutumunu inceleyebiliriz:

“Karanlığa taş atar gibi mağara ehli üçtür, dördüncüleri köpekleridir, derler. Yahut beştir, altıncıları köpekleridir, veya yedidir, sekizincileri köpekleridir, derler. De ki, onların sayısını en iyi bilen Rabbimdir. Onları pek az kimseden başkası bilmez. Bunun için (ey Muhammed !) Onlar hakkında bu kısa anlatılanın dışında, kimseyle tartışma ve onlar hakkında kimseden bir şey sorma”¹⁹⁶ âyet-i kerimesinin, isrâiliyyâta karşı uygun olan tutumu ve onun nasıl değerlendirilmesi gerektiği¹⁹⁷ hususundaki bilgileri ihtiva ettiğini belirten müfessirimiz, şu açıklamalarda bulunmaktadır:

¹⁹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/106.

¹⁹⁵ a.e., I/14.

¹⁹⁶ Kehf, 18/22.

¹⁹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/14.

“Allah Teâlâ, halkın Ashab-ı Kehf’in sayısı hakkında ihtilaf ettiklerini bildirerek, üç ayrı görüşü nakletmektedir. Bu da gösteriyor ki, söylenebilecek dördüncü bir görüş yoktur, yine Allah Teâlâ, ilk iki görüşü ‘karanlığa taş atar gibi’ niteleyerek, bilgisizce söylendiğini ve bu iki görüşün, zayıf olduğunu belirtmektedir. Attığı taşın nereye varacağını bilmeyen kimseler gibi. Mümkündür ki, o taş istenen hedefe isabet etsin ve yine mümkündür ki, istenen hedefe isabet etmesin. Üçüncü görüşü naklederken de, onun hakkında bir şey söylememiş veya ‘sekizinciler, köpekleridir’ kısmıyla, bunun doğruluğunu gösteren bir ifade kullanmıştır. Öyleyse fiilen meydana gelen, bu son görüştür. ‘De ki: Onların sayısını en iyi bilen Rabbidir’ ifadesinde, en güzel sözün, meseleyi Allah Teâlâ’nın bilgisine havale etmek olduğunu ve bu gibi konulara bilgisizce dalmaya gerek bulunmadığını göstermektedir. Allah (c), bizi herhangi bir konudan haberdar ederse, o konuda söz söyler, aksi takdirde Allah’ın durduğu noktada biz de dururuz”¹⁹⁸.

Ashab-ı Kehf’in isimlerini, hallerini, sayılarını ve köpeklerinin ismini ihtiva eden rivâyetleri nakleden İbn Kesîr, bu bilgilerin incelenmesi gerektiğini belirttikten sonra “Allah en iyisini bilir ya, bu konuda aktarılanların çoğunluğu, Ehl-i Kitab’ın rivâyetlerinden alınmıştır. Halbuki Allah Teâlâ, şöyle buyurmaktadır: ‘Bu yüzden onlar hakkında, bu kısa anlatılanların dışında, kimseyle tartışma ve onlar hakkında kimseden bir şey sorma’. Onlar hakkında yavaş ve yumuşak ifadelerle tartış. Çünkü bu konunun bilinmesi, önemli bir fayda sağlamaz. Tartışacağın insanların söyledikleri sözler dışında, hiçbir bilgileri yoktur. Yalandan beri olup korunmuş bir söze de dayanmazlar. Ey Muhammed ! Rabbin olan Allah Teâlâ, seni şüphe ve kuşku bulunmayan bir yol üzere göndermiştir. Bu gönderilen hüküm, ondan önce geçen bütün sözleri ve kitapları karara bağlayan son kitaptır” şeklinde değerlendirmeler yapmakta ve bu tavrını, âyet-i kerimesiyle bütünleştirmektedir.

¹⁹⁸ a.e., V/143-144; Bkz. a.mlf., I/14.

İbn Kesîr, söz konusu temel tavrını “Kitab ehli olanlarla en güzel sûretten başkasıyla mücadele etmeyin! Ancak zulmedenler müstesna ! Ve deyin ki: ‘Biz, hem bize indirilene, hem de size indirilene iman ettik. Bizim ilahımız da, sizin ilahınız da birdir. Biz ancak O’na itaat ederiz’¹⁹⁹ âyet-i kerimesiyle de özdeşleştirerek, Kur’an-ı Kerim’e dayandırdığı bu tavrını, daha çok hadis ve sahabe sözleriyle ifade etmektedir;

“...‘Ve deyin ki: ‘Biz hem bize indirilene, hem de size indirilene iman ettik....’ Doğruluğu veya yalan olduğu bilinmeyen bir şey haber verdikleri zaman, biz onu hemen yalanlamayız. Zira o, gerçek de olabilir. Aynı zamanda doğrulamayız da. Çünkü belki de o, bir batıldan ibarettir. Fakat biz ona, Hak’dan indirilmiş olması, değiştirilmemiş ve yorumlanmamış olması şartına bağlı olarak, mücmel bir şekilde iman ederiz”²⁰⁰ açıklamalarını yapan müfessirimiz, Ebû Hureyre (57/676)’ye dayanan ve sadece Buhârî (256/870)’nin rivâyet ettiğini söylediği bir hadîsi nakletmektedir:

“Ebû Hureyre’nin nakline göre, Hz. Peygamber (s) zamanında Ehl-i Kitab’tan olan Yahudiler, Tevrat’ı İbranice okurlar ve onu Müslümanlar anlasınlar diye, Arapça olarak tefsîr ederlerdi. Durumdan haberder olan Hz. Peygamber: ‘Kitap ehlini ne doğrulayın, ne de yalanlayın, sizler: ‘...Biz hem bize indirilene, hem de size indirilene iman ettik. Bizim ilahımız da, sizin ilahınız da birdir. Biz ancak O’na itaat ederiz’ deyiniz, buyurdu”²⁰¹.

İbn Kesîr, Ebû Nemle el-Ensârî’ye dayanan ve Ahmed b. Hanbel (241/855)’in rivâyet ettiği bir hadîsi de;

¹⁹⁹ Ankebût, 29/46.

²⁰⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/292-294.

²⁰¹ Buhârî, Şehâdât, 24; Tefsîr, , İ’tisâm, 25; Tevhîd, 51; Ebû Dâvûd, İlim, 2; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/136; İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/293.

“Ebû Nemle, Allah Resulü’nün yanında otururken, Efendimiz (s)’e, Yahudilerden birisi gelmiş ve: ‘Ey Muhammed! Şu cenaze konuşur mu?’ diye sormuş. Allah Resulü: ‘En iyisini Allah bilir’, buyurmuş. Yahudi: ‘Ben şehâdet ederim ki, o konuşur’, deyince, Allah Resulü: “Size Kitap ehli bir şey haber verdiği zaman, onları ne doğrulayın, ne de yalanlayın. Allah’a, elçilerine ve kitaplarına inandık deyin. Böylece, eğer onların söylediği gerçek ise, onları yalanlamamış, batıl ise doğrulamamış olursunuz”,²⁰² şeklinde nakleden müfessirimiz; “Bil ki, onların rivâyet ettiklerinin çoğunluğu yalan ve iftiradan ibarettir. Zira bunlara tahrif, değiştirme ve yorumlar girmiştir. Onlardaki doğrular ne kadar da azdır. Bunların sıhhatli olduğunu farzetsek dahi, bir çoğunun zaten faydası yok gibidir”,²⁰³ değerlendirmesinde bulunmakta ve Abdullah İbn Mes’ûd (32/652) (r)’ın “Kitap ehline bir şey sormayınız. Kendileri sapıtmışken, sizi asla hidâyete erdirebilecek değillerdir, şâyet onlara bir şey soracak olursanız, ya gerçeği yalanlamış veya bir batılı doğrulamış olursunuz. Kitap ehlinden hiç kimse yoktur ki, kalbinde onu hak dine sevkeden bir işaret bulunmamış olsun” sözünü Taberî (310/922)’den nakletmektedir²⁰⁴.

Müfessirimiz, benzer özellikteki İbn Abbâs (68/687) (r)’ın sözünü de, Buhârî(256/870)’den nakletmektedir;

“Ey Müslümanlar! Peygamberimiz (a)’a indirilen Kitap, Allah’ın en yeni kitabı olduğu, içine hiçbir şey karışmadığı ve onu okuyup durduğunuz halde, nasıl olur da Ehl-i Kitap’a bir şey sormaktasınız? Halbuki Allah Teâlâ, Ehl-i Kitap’ın, Allah’ın kitabını değiştirip, elleriyle yeni bir kitap yazdıklarını, sonra

²⁰² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/136, Ebû Dâvûd, İlim, 2.

²⁰³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/293.

²⁰⁴ Bkz. Taberî, XXI/3; İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/293.

da az bir menfaati satın almak için: “Bu, Allah katındadır”²⁰⁵ dediklerini haber vermektedir. Bilesiniz, size gelen ilim, onlara soru sormanızı menetmektedir. Hayır! Vallahi onlardan bir kişinin bile, size inen Kitap’tan sizlere bir şey sorduğunu görmüyoruz”²⁰⁶.

İsrâiliyyâta karşı takınılması gereken tavrı açıklayan müfessirimiz, tefsirinin birçok yerinde konuyla ilgili bilgiler vermektedir. Biz bu bilgileri, şu özellikler altında toplayabiliriz;

a- Ehl-i Kitab’ın Konumu ve İsrâiliyyâtın Bilgi Değeri

İbn Kesîr, konuyla ilgili şu değerlendirmelerde bulunmaktadır;

“Kur’an-ı Kerim, kendinden önceki haberlere ihtiyaç bırakmaz.

“وفى القرآن غنية عن كل ما عده من اخبار المتقدمـة” Çünkü her türlü değişmeden artırma ve eksiltmeden uzak olan yegane kitaptır. Eski kaynaklara ise, pekçok şeyler karıştırılmıştır. Bu ümmetin bilginleri, seçkinleri, derin alimleri ve keskin hafızları gibi hadîs tedvin edip yazan, sahîhini haseninden ayıran, zayıfını, münkerini, mevzûunu, metrûkunu ve yalanını tefrik eden bilginlere, onlar sahip değillerdi. Halbuki İslâm alimleri, hadîs uyduranlarla, hadîs nakledenleri, meçhul ravileri ve buna benzer birçok hadîs usulünü gâyet iyi bilirler”²⁰⁷.

Müfessirimiz, isrâiliyyâta ait rivâyetlerin büyük bir kısmının yalan ve iftiradan ibaret olduğunu, buna sebep olarak da, tahrif, değiştirme ve yorumlamayı gösterdikten sonra, “bu yüce ümmette olduğu gibi, onların dinlerinde, güzelce anlayan hafızlar yoktu. Bununla birlikte, yakın zamanda, bu

²⁰⁵ Al-i İmrân, 3/78.

²⁰⁶ Buhârî, İ’tisâm, ; 25; Şehâdât, 29; Tevhîd, ; İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/293; Ayrıca bkz. a.mlf., IV/294-297; V/324-325; I/271-272; II/55-56.

²⁰⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/163-165.

ümme't içinde dahi birçok hadîsler uydurulmuştur. Bunları, Allah'ın ilim bahşettikleri kimseler ve Allah'tan başkası bilmez"²⁰⁸ diyerek Allah'a hamdetmekte ve isrâiliyyâtı nakledenlerin sahîh-zayıf ayırımını yapacak durumda olmadıklarını belirtmektedir²⁰⁹.

Bunların yanı sıra İbn Kesîr, isrâiliyyâtı nakleden Ehl-i Kitab bilginlerinden bir çoğunun içki içtiklerini²¹⁰, zındık olduklarını²¹¹, yalan haberler ürettiklerini²¹², olmuş-olmamış, tahrif ve değiştirmeye maruz kalmış veya neshe uğramış acaib ve garib haberler naklettiklerini²¹³, hayal, heves ve vehim içinde olduklarını²¹⁴, aldatıcı, hilekar, alaycı olup, maddi çıkar gözettiklerini²¹⁵ belirtelerek, ahlâki tenkitlerde bulunmaktadır.

Ehl-i Kitab bilginlerinden delilsiz olarak alınıp kabul edilmiş bilgileri eleştiren İbn Kesîr²¹⁶, Ashâb-ı Kehf'le ilgili isrâiliyyâtı incelerken, "bunların ne özü ne de aslı vardır. Bu hususu uzatmanın gereği olmadığı gibi, konuyla ilgili hiçbir delil de yoktur. Bunların anlatılması lüzumsuz olup, yasaklanmış

²⁰⁸ a.e., VI/292-294.

²⁰⁹ a.e., V/341-342.

²¹⁰ a.e., VII/372-373.

²¹¹ a.e., V/44-45, 186-187..

²¹² a.e., V/191,187,341; VI/153.

²¹³ a.e., VI/205-206; V/163-165.

²¹⁴ a.e., III/61,71,153,474; V/186-187,189; VI/205-206.

²¹⁵ a.e., VIII/414-418.

²¹⁶ a.e., VII/23.

isrâiliyyât kısmına dahildirler. Çünkü, mesnetsiz olmaları sebebiyle, boşluğa taş atmaktan başka bir anlam taşımazlar”²¹⁷ tenkidinde bulunmaktadır.

İsrâiliyyâtın lüzumsuz teferruatları konu edindiğini, faydasız veya önemli bir yarar sağlamadığını ve Kur’an-ı Kerim’in tefsîrinde, bunlara ihtiyacın olmadığını belirten İbn Kesîr²¹⁸, “Allah buyurdu ki: Birbirinize düşman olarak inin! Yeryüzünde, sizin için, bir zamana kadar yerleşip kalmak ve geçinmek var. Orada yaşayacaksınız. Orada öleceksiniz ! Ve oradan dirilip çıkarılacaksınız”²¹⁹ âyet-i kerimesinin tefsîrinde “müfessirler, onlardan her birinin inmiş oldukları yerleri zikretmişlerdir. Ancak bu haberler, netice olarak isrâiliyyâta dayanmaktadır. Doğruluğunu ancak Allah bilir. Şâyet bunların belirtilmesinde, kişilerinin din veya dünya işleriyle ilgili bir fayda söz konusu olsaydı, Allah Teâlâ, bu hususları mutlaka Kur’an-ı Kerim’de zikreder veya Hz. Peygamber (s), bunları sünnetinde ifade ederdi”²²⁰ şeklinde konuyu açıklamaktadır.

İsrâiliyyâtın bilgi değerini ortaya koyan müfessirimiz, teorik açıklamalarının yanı sıra, kendi görüş ve tutumunu “isrâiliyyâtın çoğundan yüz çevirmek gerektiği” şeklinde neticelendirmektedir.²²¹

²¹⁷ a.e., V/140-141; Konuyla ilgili rivâyetler ve tenkiti için bkz. a.mlf., V/134-144; Konun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Aydemir, a.e., 161-179.

²¹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/143-144,139; I/160-161; V/44-45,163-165; VI-153,205-206; VII/372-373; VIII/417-418.

²¹⁹ A’raf, 7/24-25.

²²⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, III/395.

²²¹ Enbiyâ, 21/51-56.

b-Kur'an-ı Kerim ve Sahih Hadislerin Esas Alınması ve Allah Teâlâ'nın Âyet-i Kerimede ki Maksadının Ön Planda Tutulması

İbn Kesîr, Kur'an-ı Kerim'e ve sahih hadîse ters düşen isrâiliyyâtı tenkit ederek reddetmektedir²²². Bu özellik, müfessirimizin; “tefsîr yollarının en güzeli, Kur'an'ı, Kur'an ile tefsîr etmektir. Bir yerde mücmel olan, diğer yerde, başka bir âyette açıklanmıştır²²³. Kur'an'ın bir kısmı, diğer bir kısmını tefsîr eder. Kur'an-ı Kerim'in tefsîrinde, en üstün yol budur²²⁴. Şâyet, Kur'an'ı, Kur'an ile tefsîr etmekten aciz kalırsan, onu sünnet ile tefsîr etmen gerekir. Çünkü hadîs, Kur'an'ı açıklayıcı ve izah edicidir²²⁵. Kur'an'ın Kur'an'la tefsîrinden sonra, sahih hadîsler ve haberler gelir²²⁶ şeklinde ifade ettiği, tefsîrdeki metodundan kaynaklanmaktadır²²⁷.

Müfessirimizin söz konusu tutumunu, değerlendirmelerini yapmış olduğu bazı rivâyetlerle gözler önüne serebiliriz;

İbn Kesîr, “Nedir bu sağ elindeki ya Musa ? Musa, ‘O benim asamdır. Ben ona dayanırım, onunla davarlarımı yaprak silkerim. Benim onda daha başka

²²² İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/543-544; V/273; VI/153,200-201,240,543-544; VII/23; VIII/43-44,417-418.

²²³ a.e., I/12-15.

²²⁴ a.e., VI/470.

²²⁵ a.e., I/12-15.

²²⁶ a.e., V/470; Bkz. Küçükkalay, a.e., s.55-61.

²²⁷ İbn Kesîr'in sözkonusu tutumuyla ilgili olarak bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, III/329-338,340-346,351-353, 378-381, 383-385,416-417 (Kur'an'ın Kur'an'la tefsîri); III/517-519; IV/102-104,185-186,188-189, 195-196, 200-210,217-220,371-372,486-500; V/74-78,119-122,165-169; VI/195, 213-214,290-292, 343-349, 349-354; IV/377-381; VII/145-146 (âyet, sahih hadîs ve haberlerle tefsîri).

hacetlerim de vardır' dedi"²²⁸ âyet-i kerimleri ile ilgili olarak tefsîrlere giren isrâiliyyât hakkında şu tenkitlerde bulunmaktadır:

“Bazıları, âyetle kapalı ve belirsiz bırakılan ‘daha başka hacetlerin’ ne olduğu hususunda, kendilerini tekellüfe sokmuşlardır; Geceleyin yolunu aydınlatırdı, uyuduğu zaman koyunlarını korurdu, asayı diker, o da ağaç oluverir ve O’nu gölgelendirirdi gibi, harikulade bir takım durumlar zikredilmiştir. Halbuki zahir olan şudur ki; O’nun değneğinden faydalandığı şeyler bunlar değildir. Şâyet böyle olsaydı, Hz. Musa, değneğin bir yılan olmasını tuhaf karşılamaz ve ondan kaçmazdı. O halde, bütün bunlar isrâiliyyâtandır”²²⁹.

İbn Kesîr, Şuarâ sûresi 60-68. âyetlerinin tefsîrinde, “Firavun ordusunun sayısı” hususundaki isrâiliyyâtı “bir çoklarının isrâiliyyâtan anlattıklarına göre, Firavun, 1.600.000 süvâri içinde çıkmıştı. Bunlardan 100.000’i yağız kısraklar üzerindeydi. Kâ’bu’l-Ahbâr, yanlarında 800.000 yağız aygır olduğunu söyler. Ancak bu şüphelidir. Bunların israiloğullarının uydurmalarından olduğu açıktır. Allah Teâlâ en iyisini bilendir. O’nun haber verdiği faydalı olandır ki, sayılarını bildirmemiştir. Zâten bunda bir fayda da yoktur. Şu kadar var ki onlar, bütünüyle seferber olarak çıkmışlardır”²³⁰ şeklinde tenkit etmektedir.

Müfessirimiz, “Görmedim mi, Rabbin ne yaptı Âd’a ? O direkli İrem’e ? Ki, o beldeler içinde misli yaratılmamıştı”²³¹ âyetleri ile ilgili olarak, tefsîrlere giren isrâiliyyâtın, söz konusu âyetlerle çeliştiğini açıklamakta ve tenkidini yapmaktadır;

²²⁸ Tâhâ, 20/17-18.

²²⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/273; Ayrıca bkz. Aydemir, “Hz. Musa”, *DEÜİFD*, III, İzmir, 1986, s.78-84.

²³⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/153; Aydemir, *Tefsîrde İsrâiliyyât*, s. 111-113.

²³¹ Fecr, 89/6-8.

“O direkli İrem’e” kavli ile kastedilen şehrin, Said b. Müseyyeb (94/712) ve İkrime (104/722)’nin bildirdiği gibi, Şâm, veya Kâ’bu’l-Kurazî (108/726)’nin bildirdiği gibi, İskenderiyye, yahut başka bir yerdeki bir şehir olduğu söylenmektedir. Fakat, bunun üzerinde durulması gerekir. Çünkü, bu durumda ‘Görmedin mi Rabin ne yaptı Âd’a ? O direkli İrem’e’ kavli ile, mana nasıl uyuşacaktır ? Eğer bu ifade, bedel veya atf-ı beyân kabul edilirse, sözün ahengini sağlamak mümkün değildir. Kaldı ki asıl maksad, Âd adı verilen bir topluluğun, helak edildiğini bildirmektir. Allah’ın geri çevrilmez intikamının onlara nasıl gelip çatıldığını haber vermektir. Yoksa, bir şehir veya bir iklimden söz edilmesi, asıl maksadı teşkil etmez”. Müfessirimiz, İrem’in ne olduğu ? ve ‘Direkli İrem’den kimlerin kastedildiği ? hususundaki rivâyetleri ‘Doğrusu bütün bunlar, israil hurafelerindendir ve Yahudi zındıklarının uydurmalarıdır. Maksatları, cahil insanların kafasını çelip, kendilerinin doğrulanmasını sağlamaktadır’ ifadeleriyle neticelendirmektedir²³².

İbn Kesîr, Kur’an-ı Kerim’e ve sahih hadîse uygunluk gösteren ve senedini sahih olarak belirttiği isrâiliyyâtı nakletmekte, “bu rivâyet sahih ve hasendir²³³, bu rivâyetin isnadı sağlamdır²³⁴, isnadı sahihtir²³⁵, sıhhatli isnatlardır²³⁶ gibi ifadelerle de sahih isrâiliyyât oluşunu ifade etmiş olmaktadır.

Bu hususu, Taberî (310/922)’nin, Hasan (110/728)’dan yapmış olduğu rivâyetleri nakleden İbn Kesîr’in değerlendirmesiyle örneklendirebiliriz;

²³² İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII/417-418; Bkz. V/57-61.; VII/240-241,372-373; VIII/43-44; IV/13, V/357, 457; VI/136,201,232,559,561; VII/377; V/194; VI/340; III/466,225; III/85; I/67; III/474,285; IV/265-66; V/216.

²³³ a.e., I/359.

²³⁴ a.e., I/160.

²³⁵ a.e., V/143-144.

²³⁶ a.e., III/527-531; Bkz. I/111-112,157-160,198-205,447; III/213-215,527-531; IV/310-311; V/143-

“Hasan, ‘...Kendilerine verdiği şey hakkında, Allah’a ortak koşular....’²³⁷

âyetini kastederek; ‘Bununla Adem’in soyu ve ondan sonra onlardan şirk koşanlar kastedilmiştir’,

‘Onlar, Yahudi ve Hristiyanlardır. Allah onlara çocuklar vermiş, onlar da Yahudileştirmiş ve Hristiyanlaştırmışlardır.’

Bütün bunlar, Hasan’ın âyeti bu şekilde tefsîr ettiğine dair sıhhatli isnatlardır. Bu tefsîrlerin en güzeli ve âyetin hamledildiği manaların en uygunudur. Bu durum, sana gösteriyor ki, yukardaki hadîs, sahabe üzerinde mevkuftur ve önu Ehl-i Kitab’ın Kâ’b (32/652), Vehb b. Münebbih (110/728) ve başkaları gibi iman etmiş olanlarından almış olması muhtemeldir”²³⁸.

İbn Kesîr, Hârût ve Mârût kıssası ile ilgili olarak, Hz. Peygamber (s)’e ref’ edilen hadîsleri tenkit edip, “garib” olduklarını belirttikten sonra, “bu konuda gerçeğe en yakın olan, Abdullah b. Ömer(73/693)’in, Ka’bu’l-Ahbâr (32/652)’dan naklettiği riveyettir” ifadeleriyle, konuya ait en doğru haberin isrâiliyyât olduğunu belirtmekte ve “bu rivâyet, Abdullah b. Ömer’e ulaşan en doğru isnattır. Sâlim (106/724) bunu, Abdullah b. Ömer’in kölesi Nâfi (117/735)’den, babasının aktardığını söyler. Bu takdirde söz, Kâ’bu’l-Ahbâr’ın naklettiği rivâyete dayanır. O ise bu rivâyeti İsrailoğullarının kitaplarından aktarır. Doğruyu en iyi bilen Allah’tır” şeklinde değerlendirmektedir²³⁹.

Aynı zamanda İbn Kesîr, isrâiliyyâtın kendi tercih ve görüşüyle paralellik arzettiği hususları da belirtmekte ve tefsîr mahiyetinde nakletmektedir²⁴⁰.

144,192,217; VI/200-201,217,543-544.

²³⁷ A’raf, 7/189-190.

²³⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, III/527-531; bkz. a.mlf., VI/74-75.

²³⁹ a.e., I/198-199; IV/310-311.

²⁴⁰ Bkz. a.e., I/111-112; VIII/345-347.

İbn Kesîr, ne kendisine inanılan ne de yalan olduğu söylenebilen isrâiliyyâta²⁴¹, bizim yanıımızdaki hak ve hakikate uyduğu ölçüde güvenilebileceğini belirtmekte²⁴² ve bu kısma giren rivâyetlerin tasdik veya tekzib olunamayacağını ifade etmektedir²⁴³.

Bununla birlikte müfessirimiz, bu kısımdan düşünülerek nakledilen isrâiliyyâtı, “bana göre ise, bu ve benzeri haberler, onların bazı zındıklarının uydurmalarındandır” şeklinde tenkit etmekte ve söz konusu rivâyetlerin “aklın caiz gördüğü hususlar dahilinde olması gerektiği”²⁴⁴ ölçüsünü vermektedir. Bunların yanı sıra, faydasız olduklarını veya önemli bir yarar temin etmediklerini, ihtiyaçtan hali olduklarını²⁴⁵ ve çoğundan yüz çevirmek gerektiğini de belirtmektedir²⁴⁶.

Konumuzu, İbn Kesîr’in Yusuf sûresi 58-62 âyetlerinde belirtmiş olduğu söz konusu isrâiliyyât çeşidine ait hususlarla örneklendirmek suretiyle neticelendirebiliriz;

“Müfessirlerden bazıları, Hz. Yusuf ve kardeşleriyle ilgili olan bir haberi şöyle anlatmıştır: ‘Hz. Yusuf, birinci sene zahireyi onlara malları karşılığında, ikinci sene eşyaları karşılığında, üçüncü ve dördüncü sene de, aynı şekilde satmıştı. O, onların ellerindeki her şeye sahip olduktan sonra da, kendileri ve

²⁴¹ a.e., I/14.

²⁴² a.e., I/154-157.

²⁴³ a.e., II/474-475; Bkz. I/198-205; II/374-375; III/4,61,395,469,530-531; IV/322; V/44-45,357; VI/292-294; VII/147,252,267-268; VIII/33,418-419,557-558.

²⁴⁴ a.e., VII/372-373; III/70-71; V/341-342.

²⁴⁵ a.e., I/14-15,160-161; V/44-45,143-144,163-165; VI/153,205-206; VIII/372-373; VIII/417-418.

²⁴⁶ a.e., V/341-342.

çocukları karşılığında onlara zahire sattı. Bilahare sonra onları azad edip, bütün mallarını kendilerine geri vermişti. Bu ifadelerin sıhhatini en iyi Allah bilir. Bunlar, ne doğrulanabilen ve ne de yalanlanabilen isrâiliyyât cinsindendir”²⁴⁷.

6- İsrâiliyyâtın Psikolojik Temelleri

İsrâiliyyât psikolojisi üzerinde duran İbn Kesîr, isrâiliyyât kavramının psikolojik alt yapısı hakkında çeşitli değerlendirmeler yapmaktadır;

a-Kişi ve Olayların Olağanüstü Platforma Çekilip Hayal Mahsulü Bir Konuma Getirilmeleri

Müfessirimiz, Kehf, 18/84 âyeti ile ilgili isrâiliyyâtı şöyle değerlendirmektedir;²⁴⁸

“Ka’bu’l-Ahbâr (32/652)’ın, ‘Gerçekten biz, Zü’l-Karneyn’i yeryüzünde iktidar sahibi yaptık ve ona istediği herşeyden bir sebep verdik’²⁴⁹ âyetinin te’vili olarak kendi yanında bulunan sayfada, onun atını süreyya yıldızına bağladığı, şeklindeki bilgiler doğru olmadığı gibi uygun da değildir. Çünkü, bir beşerin böyle bir şeye gücü yetmez. Göklerin yoluna ulaşmak onun elinde değildir”²⁵⁰.

b- Maddi Çıkar Sağlama Amacının Güdülmesi

İbn Kesîr, Fecr, 89/7-8 âyetleri ile ilgili olarak tefsîrlere giren isrâiliyyâtı konumuz açısından şu şekilde incelemektedir²⁵¹;

²⁴⁷ a.e., IV/322.

²⁴⁸ Bkz. a.e., V/186-187,189,273; VII/240-241.

²⁴⁹ Kehf, 18/84.

²⁵⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/186.

²⁵¹ Rivâyet şudur: “Sa’lebî ve başkaları nakleder ki; Bedevilerden bir kişi olan Abdullah İbn Kılâbe, Muaviye zamanında, kaybolan develerini aramak üzere gitmiş. Develerini ararken yolunu yitirmiş ve

“Bu kimseler, zayıf ve beyinsiz zenginlerin mallarını hile ile alıp yemekte, buhûrlar ve macûnlar gibi lüzumsuz hezeyanlara boş yere harcamaktadırlar. Sonra da onlarla alay etmektedirler”²⁵².

c- Kötü Ahlak Sahibi Olmaları

İbn Kesîr, Ehl-i Kitab’ın bir kısmının yalancı, uydurmacı, zındık olduklarını²⁵³, içki içtiklerini²⁵⁴, halkı alaya aldıklarını²⁵⁵ belirtmekte ve israil hurafelerini anlatanların, cahil insanların kafalarını çelerek kendilerini tasdik ettirmeye çalıştıklarını ifade etmekte²⁵⁶, aynı şekilde kıskançlık ve hasedi de bir etken olarak belirtmektedir²⁵⁷.

d-İslâm’ın Bilinmemesi

Müfessirimiz, Yahudilerden Müslüman olan bazı cahillerin, bilgisizlikleri, budalalıkları ve beyinsizlikleri sebebiyle, İslâm’a karşı ters konumlara düştüklerini söylemektedir²⁵⁸.

e- Vehim, Hayal ve Heves

İbn Kesîr, insanların aslı astarı olmayan sözleri, vehim olarak

birden büyük bir şehirle karşılaşmış. Sûrlar ve kapılar bulunan bir şehir görmüş, oraya girmiş ve içinde bizim zikrettiğimiz şekilde altından kentin özelliklerine yakın bir özellikte şehir bulmuş. Dönmüş halka haber vermiş ve halk onun söylediği yere geldiğinde hiç bir şey görememişler” Bkz. İbn Kesîr, a.e., VIII/417-418.

²⁵² a.e., VIII/417-418.

²⁵³ a.e., III/474; Bkz. III/70-71; V/44-45,186-187,191,341-342; VI/153,292-294; VII/57-61.

²⁵⁴ a.e., V/372-373.

²⁵⁵ a.e., VIII/417-418.

²⁵⁶ a.e., VIII/417-418.

²⁵⁷ a.e., VII/25.

²⁵⁸ a.e., III/60-61,70-71.

uydurduklarını²⁵⁹, gerçekleşmesi imkan dahilinde olmayan ve varlığı tartışmalı şahıs ve olayların, kişinin bir nevi hayal ve hevese kapılıp, var oluşuna inandıklarını açıklamaktadır²⁶⁰.

f- Fırka ve Mezhep Taassubu

İbn Kesîr, rivâyetleri tenkit ederken, “Rafıziler’in vehimleri”²⁶¹, “bir kısım Şia’nın vehimleri”²⁶², “aşırı bir Şii”²⁶³, “metrûk bir Şii”²⁶⁴, Şia’nın uydurduğu yalanlar”²⁶⁵, “metrûktur, yalancıdır ve Şii’dir”²⁶⁶ şeklinde deyimler kullanarak, bu hususa işaret etmektedir.

7- İsrâiliyyâtın Zararları

İsrâiliyyâtın hem din hem de dünya işlerinde faydasız oluşunu²⁶⁷ veya önemli bir yarar sağlamadığını²⁶⁸ ve Kur’an-ı Kerim’in tefsîrinde bunlara

²⁵⁹ a.e., III/81,70-71; Bkz. VI/205-206.

²⁶⁰ a.e., VIII/418; Bkz. III/61; VII/205-206.

²⁶¹ a.e., III/60-61.

²⁶² a.e., III/61.

²⁶³ a.e., III/4.

²⁶⁴ a.e., VI/559.

²⁶⁵ a.e., VIII/240-41.

²⁶⁶ a.e., VI/178-181.

²⁶⁷ a.e., III/395; I/14.

²⁶⁸ a.e., V/143-144.

ihtiyacın olmadığını²⁶⁹, Tefsîrinin birçok yerinde açıklayan İbn Kesîr²⁷⁰, isrâiliyyâtın zararları hususunda şu bilgileri vermektedir;

a-İsrâiliyyât kanalıyla, insanlara pek çok kötülük ve yaygın bir fesad sirâyet etmiştir²⁷¹.

b-İsrâiliyyât haberleri, dinde karışıklığa sebep olmakta ve insanları iltibasa düşürmektedir²⁷².

c-İsrâiliyyât , bünyesinde faydasız ihtilafları barındırdığından dolayı, önemli ve temel konularla iştigal edilmesini önlemektedir²⁷³.

d-İsrâiliyyât, zaman kaybına sebep olmaktadır²⁷⁴.



²⁶⁹ a.e., V/372-373.

²⁷⁰ Bkz. a.e., I/160-161; V/44-45,163-165; VI/153,205-206; VII/372-373; VIII/417-418.

²⁷¹ a.e., V/186-187.

²⁷² a.e., VII/372; Ayrıca bkz. Şevkânî, a.e., I/267.

²⁷³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/14.

²⁷⁴ a.e., V/341-342; a.mlf., I/14; Ayrıca bkz. Aydemir, *Tefsîrde İsrâiliyyât*, s.316-319; Said Nursî, a.e., II/1956.

II-TEFSÎRU'L-KUR'ÂNÎ'L-AZÎM'İN İSRÂİLİYYÂT AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

A- İbn Kesîr'ın Kullandığı İsrâiliyyât ifadeleri ve Benzer Kelimeler

Müfessirimiz, isrâiliyyât kavramını hem yalın hem de sıfat ve isim tamlaması biçiminde kullanmaktadır. Bu kavramı ifade eden şahıs isimlerini, pekçok yerde, isrâiliyyâtla olan ilişkilerine izafe ederek vermektedir. Ayrıca, rivâyetlerin isrâiliyyât olduğunu veya olabileceğini belirten cerh ve ta'dil lafızlarıyla, nitelemesini yapmaktadır;

1- İsrâiliyyât İfadeleri

ويكون من الاسرائيليات²⁷⁵... ذكرُوا في الاسرائيليات²⁷⁶... من كتب بني

اسرائيل²⁷⁷... من نقل بني اسرائيل²⁷⁸... ورُخِعَ الى نقل كعب الاحبار عن كتب بني

اسرائيل²⁷⁹... الى احبار بني اسرائيل²⁸⁰... اسرائيلي منكر²⁸¹

²⁷⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/33.

²⁷⁶ a.e., I/447.

²⁷⁷ a.e., I/154-157.

²⁷⁸ a.e., I/160.

²⁷⁹ a.e., I/199.

²⁸⁰ a.e., I/203.

²⁸¹ a.e., I/156.

اسرائيليات كثيرة²⁸² ههنا اخبارا اسرائيلية²⁸³... خيرا اسرائيليا لا يصدق
ولانكذب²⁸⁴... من وضع بنى اسرائيل²⁸⁵... اخبار الى الاسرائيليات²⁸⁶... وكأنه تلقاه من
الاسرائيليات²⁸⁷... وهو من الاسرائيليات التي لانصدق ولانكذب²⁸⁸... والظاهر انه اسرائيلي²⁸⁹
وذكر وهب بنى منه في اسرائيلياته²⁹⁰... اثار كثيرة اسرائيلية²⁹¹... وغالبها من الاسرائيليات
التي تنقل لينظر فيها²⁹²... انه من اخبار بنى اسرائيل²⁹³... انما من الاسرائيليات التي غالبها
مبدل²⁹⁴... وذكروا في اخبار بنى اسرائيل²⁹⁵... وهذا غاية الغرابة والنكرات وكأنه

²⁸² a.e., I/110.

²⁸³ a.e., I/114.

²⁸⁴ a.e., II/374-375.

²⁸⁵ a.e., III/70.

²⁸⁶ a.e., III/395.

²⁸⁷ a.e., III/469.

²⁸⁸ a.e., III/322.

²⁸⁹ a.e., V/163-165.

²⁹⁰ a.e., IV/452.

²⁹¹ a.e., IV/478.

²⁹² a.e., V/44.

²⁹³ a.e., V/185.

²⁹⁴ a.e., V/186-187.

²⁹⁵ a.e., V/190-191.

اسرائيلي²⁹⁶... هذا من اخبار كعب الاحبار الاسرائيليات²⁹⁷... كل ذلك من اخبار
الاسرائيلية²⁹⁸... مما ابيح نقله من الاسرائيليات²⁹⁹... احاديث بني اسرائيل³⁰⁰... من الاحاديث
الاسرائيلية³⁰¹... فعامتها احاديث بني اسرائيل³⁰²... غير واحد من الاسرائيليات³⁰³... مجازفات
بني اسرائيل³⁰⁴... واكثره مأخوذة من الاسرائيليات³⁰⁵... من الموجود في كتب بني
اسرائيل³⁰⁶... كانه متلقى من الاسرائيليات التي لانصدق ونكذب³⁰⁷... بل من الاسرائيليات
المنكرة³⁰⁸... وهذه كلها من الاسرائيليات³⁰⁹... من خرافات بني اسرائيل³¹⁰... وقول كعب

²⁹⁶ a.e., V/214.

²⁹⁷ a.e., V/236.

²⁹⁸ a.e., V/273.

²⁹⁹ a.e., V/286.

³⁰⁰ a.e., V/241.

³⁰¹ a.e., V/241.

³⁰² a.e., V/341-342.

³⁰³ a.e., VI/153.

³⁰⁴ a.e., VI/153.

³⁰⁵ a.e., VI/200-201.

³⁰⁶ a.e., VI/238.

³⁰⁷ a.e., VI/340.

³⁰⁸ a.e., VI/543-544.

³⁰⁹ a.e., VII/58-61.

³¹⁰ a.e., VII/372-373.

الاخبار:... هذا من اسرائيليات وثوراته³¹¹... ويكون مما تلقاه من الاسرائيليات³¹²... فان هذا كله
من خرافات الاسرائيليين³¹³...

2- İsrâiliyyâtı İfade Eden Benzer Kelimeler

a- Önceki Kitaplar

وكان ممن يقر الكتب³¹⁴... ان في بعض الكتب³¹⁵... كتب المتقدمة³¹⁶... ويكون من
الزاملتين من كلام اهل الكتاب³¹⁷... عن بعض اهل العلم بالكتاب الاول³¹⁸... وفي الكتب
المتقدمة³¹⁹... ما في التوراة بعد خروج موسى³²⁰... ان كعبا كان يقول ان في التوراة
مكتوبا³²¹... وقد وقعت البشارة بهم في الكتب المتقدمة³²²... وقال وهب بن منبه : قرأت في الكتاب

³¹¹ a.e., VIII/43-44.

³¹² a.e., VIII/333-334.

³¹³ a.e., VIII/417-418.

³¹⁴ a.e., I/359.

³¹⁵ a.e., I/359.

³¹⁶ a.e., I/114.

³¹⁷ a.e., II/64.

³¹⁸ a.e., III/78;84.

³¹⁹ a.e., III/304.

³²⁰ a.e., V/221.

³²¹ a.e., VI/66.

³²² a.e., VI/74-75.

الاول³²³...ولهذا جاء في الكتب المتقدمة³²⁴...

b- Ehl-i Kitab

عن بعض اهل الكتاب³²⁵...وعن بعض اهل الكتاب³²⁶...ومن بعض اهل الكتاب من آمن منهم³²⁷...ذلك متلقى من اهل الكتاب³²⁸...وقال: بعض اهل الكتاب³²⁹...ههنا على ما يحكيه بعض اهل الكتاب³³⁰...من علماء التاريخ من اهل الكتاب³³¹...من نقل اهل الكتاب³³²...انها متلقاة عن اهل الكتاب مما يوجد في صحفهم³³³...وبعض اهل الكتاب يقول³³⁴...يحدثون عن اهل الكتاب³³⁵...انما هو مما تلقى من علماء اهل الكتاب³³⁶...

³²³ a.e., VI/213.

³²⁴ a.e., VI/295

³²⁵ a.e., I/83.

³²⁶ a.e., III/474.

³²⁷ a.e., III/530.

³²⁸ a.e., V/143-144.

³²⁹ a.e., V/187.

³³⁰ a.e., V/191.

³³¹ a.e., V/225.

³³² a.e., V/357.

³³³ a.e., VI/205-206

³³⁴ a.e., VI/244..

³³⁵ a.e., VI/294.

³³⁶ a.e., VI/491.

عن اخبار اهل الكتاب³³⁷... وكلها متلقاة من قصص اهل الكتاب³³⁸... من الحكاية عن
كتب اهل الكتاب³³⁹...

c- Yahudi, Hristiyan ve Şia

وكان خبر اليهود³⁴⁰... وحدثني رجل كان نصرانيا فاسلم³⁴¹... انه شيعي غال³⁴²... بعض
الشيعية يوهوهم³⁴³... وكانا نصرانيين³⁴⁴... ولا شك فيه النصارى انه بيت لحم وتلقاه
الناس³⁴⁵... كذاب شيعي³⁴⁶... وهو شيعي متروك³⁴⁷... والظاهر انه من سحف الشيعية
وكذبهم³⁴⁸... فانه كان عنده علم من اخبار النصارى³⁴⁹...

³³⁷ a.e., VII/23,27-30.

³³⁸ a.e., VII/58-61.

³³⁹ a.e., VII/372-373.

³⁴⁰ a.e., II/400.

³⁴¹ a.e., II/403.

³⁴² a.e., III/4.

³⁴³ a.e., III/61.

³⁴⁴ a.e., III/213-214.

³⁴⁵ a.e., V/217.

³⁴⁶ a.e., VI/178-181.

³⁴⁷ a.e., VI/559.

³⁴⁸ a.e., VII/240-241.

³⁴⁹ a.e., VIII/389.

d- Şahıs İsimleri

من كلام كعب الاحبار³⁵⁰... عن كعب الاحبار³⁵¹... وقال بعضهم: ابوهريرة عن كعب

الاحبار³⁵²...

e-Eserler ve Haberlerle İlgili Cerh-Tâ'dil Lafızları ve Genel İfadeler.

Bunların yanı sıra;³⁵³ “هذا اثر غريب عجيب” şeklindeki nitelemeler, İbn Kesîr’in oldukça fazla kullandığı ifadelerdir³⁵⁴. Bu husus, onun rivâyetleri cerh ve ta'dil'e tabi tutmasından kaynaklanmaktadır. Cerrahoğlu, İbn Kesîr'in bu özelliğini “kısacası yalnız nakil ile iktifa eden bir müfessir değildir. Tenkit fikrine sahip, ihatası geniş, muktedir, itimada şayan bir müfessir olduğunu, Tefsîrinin her sahifesinde isbat etmektedir”³⁵⁵ şeklinde değerlendirmektedir.

Konuyla ilgili şu örnekleri de verebiliriz;

وقد يتوهم كثير من الناس...³⁵⁶ ثم ليعلم ان اكثر ما يحدثون به غالبه كذب وبهتان...³⁵⁷
وهو من غرائب الصحيح...³⁵⁸

³⁵⁰ a.e., III/199.

³⁵¹ a.e., III/466

³⁵² a.e., VI/361.

³⁵³ a.e., VI/497-500; Bkz. I/56; II/327,336; III/255; IV/394; V/97-98.

³⁵⁴ a.e., Bkz. III/369,582; IV/197; V/222; VIII/557-558,383; VIII/265-266; VII/252; VI/543; VII/267-268, 147; VI/371; V/326,263,250; VIII/419; III/4; IV/356; VII/248; VII/251; I/29,35; VI/62-63; I/376,63-65, 69-70; III/574-586; V/48,80; VIII/33; VII/141; VI/491-493; V/236,196,43-44; VIII/479-480; I/51-55; V/131, 204; VI/547-548; VII/231; VIII/30,201-202,512; II/308,328,466; III/406; IV/533; VIII/310; I/224; 334,242-246,226-240,236-233; II/358-359; V/115,454.

³⁵⁵ *Tefsîr Tarihi*, II/204.

³⁵⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, III/81.

³⁵⁷ a.e., VI/294.

³⁵⁸ a.e., VII/157.

B- Menşe' Açısından İbn Kesîr Tefsiri'nde İsrâiliyyât Türleri

1- Yahudi Kaynaklı Haberler (İsrâiliyyât)

Yahudi kaynaklı haberler, İbn Kesîr Tefsiri'nde, isrâiliyyât olarak yer alan ve değerlendirmeye tabi tutulan başlıca haberleri teşkil etmektedir³⁵⁹. İbn Kesîr, ³⁶⁰”خير اليهود“³⁶¹ ve ³⁶²”ما في التوراة“³⁶³ şeklindeki ifadeleri, bu grup için kullanmaktadır.

Adı geçen bu haberler, Müslümanların Tevrat hakkında kendisinden çok şeyler naklettiği ve ismi etrafında bir çok isrâiliyyât toplandığı Abdullah b. Selâm (43/663-664), Müslümanlar arasında ilmüne hürmeten kendisine Hıbr denilen ve Yahudi kökenli rivayetleri nakledenlerden biri sayılan Ka'bu'l-Ahbâr (32/652-653) ve alanında en mühim kaynak olarak kabul edilen ve bunları da Tevrat, İncil gibi kitaplardan öğrenen Vehb b. Münebbih (110/728) başta olmak üzere, isrâiliyyâtın kendileri etrafında odaklandığı şahıslar tarafından, İslâm kültürüne aktarılmıştır³⁶³.

³⁵⁹ Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/198-199,160-161; II/374-375; III/80-81,466-469,474; V/273-274; VI/153, 244; IV/226-229, 225-226; V/270-271, 276-277; VI/263-268; I/443-448; I/ 193-196; VI/544, I/112-114; III/394-395,527-531; VI/193-194,195-196,198,200-201; 203-206; VII/58-61; IV/258, 255; III/468-469; IV/257; V/345-347 vb; Aydemir, *Tefsirde İsrailiyyât*, a.e., s.73-316.

³⁶⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, II/400.

³⁶¹ a.e., V/185.

³⁶² a.e., V/221.

³⁶³ ez-Zehebî, *et-Tefsîr*, I/125-136; Ayrıca bkz. Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, I/118-125; Aydemir, a.e., s. 58-60,62-66,67-68.

2- Hristiyan Kaynaklı Haberler (Mesihîyyât, Nasrâniyyât)

Hristiyan kaynaklı haberler, İbn Kesîr'in konu ettiği diğerk bir isrâiliyyât türüdür. Müfessirimiz, bu grubu ifade ederken ³⁶⁴“من اخبار النصارى” ve ³⁶⁵“ولاشك” biçiminde deyimler kullanmaktadır.

Meselâ İbn Kesîr, Suheyb er-Rûmî (38/658)'nin hadîs olarak yaptığı bir rivâyeti, “bu kıssanın peygamber sözü olduğuna dair açık bir ifade yoktur. Bizim şeyhimiz Ebû'l-Haccâc el-Mizzî (741/1341) der ki: “Bu sözün Suheyb er-Rûmî'ye ait olması muhtemeldir. Çünkü O, Hristiyanların haberlerine dair bilgi sahibiydi” şeklinde tenkit etmektedir³⁶⁶.

Meryem sûresi 34-37. âyetlerinde, “gerek Kitab ehli ve gerekse başkalarının tarih bilgilerinden bir çoğunun anlattığına göre...” tarzındaki bir girişle bu rivâyeti nakleden İbn Kesîr, kıssada Kur'an-ı Kerim'e ters düşen bölümü “Onlar, Mesih'in haça gerilmesi konusunda şüphesiz yalan söylemişlerdir. Şüphesiz Allah Teâlâ O'nu göğeyi yükseltmiştir”³⁶⁷ şeklinde tenkit etmektedir.

Müfessirimiz, Meryem sûresi 22. âyette geçen “مكانا قصيا” , uzak bir yer” le ilgili çeşitli rivâyetler olduğunu, bu bölgenin Beytülahm oluşunda Hristiyanların şüphe etmediğini belirtir ve eğer sahihse, bunun hadîste de açıklandığını söyleyerek, söz konusu rivâyeti kabul eder görünmektedir³⁶⁸.

³⁶⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII/387-392.

³⁶⁵ a.e., V/217; Bkz. el-Hûfî, Ahmed Muhammed, *et-Taberî*, Riyad 1970, s.153.

³⁶⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII/387-392.

³⁶⁷ a.e., V/225-226.

³⁶⁸ a.e., V/217; Bkz. II/403; III/213-214; Bkz. Küçük, Abdurrahman, “Beytülahm, *DİA*, İst. 1992,

Kendisinden önce ilim tedvin edenin olmadığını söyleyen ve Hristiyanlığa taalluk eden haberlerde sık sık ismine rastlanan Abdülmelik b. Abdülaziz b. Cüreyc (150/767)³⁶⁹, zeki ve güzel kıssa anlatan bir kişi olan, bilhassa Hristiyanlıktan bazı isrâiliyyâtı Müslüman camiâyâ aktardığı kesin olarak bilinen Temim ed-Dârî³⁷⁰ ve Vehb b. Münebbih (110/728) gibi özellikle³⁷¹, isrâiliyyât nakleden kişilerin marifetiyle Hristiyan kaynaklı haberler, İslâm düşüncesine girmiştir³⁷².

3- Şi'î Kaynaklı Haberler

Bu nevi haberler, İbn Kesîr'in değerlendirmeye tabi tuttuğu diğer bir isrâiliyyât türüdür. Bu grup, Tefsîrinde, ³⁷³“من سَخَفَ الشَّيْعَةَ وَكَذَّبَهُمْ”³⁷⁴, بعض³⁷⁴, “شيعى غال”³⁷⁵ gibi ifadelerle yer almaktadır.

Konumuzla ilgili olarak, İbn Kesîr'in şu açıklamalarını örnek olarak verebiliriz;

“Hz. Hüseyin'in katli hakkında anlatılanlara göre, o gün hangi taşı kaldırmışlarsa, altında taze kan bulmuşlar. Güneş tutulmuş, ufuk kızarmış ve taş yağmış” gibi rivâyetleri nakleden müfessirimiz, “bütün bunlar şüphelidir. Açıkça

VI/86-88.

³⁶⁹ Cerrahoğlu, a.e., I/125.

³⁷⁰ Aydemir, a.e., s.60-61.

³⁷¹ Cerrahoğlu, a.e., I/125.

³⁷² Krş., en-Neşşâr, Sâmi, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefiyyi fi'l-İslâm*, Darü'l-Ma'arif, 1978, s.285.

³⁷³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII/240-241.

³⁷⁴ a.e., III/61.

³⁷⁵ a.e., III/4; Bkz. a.mlf., IV/536; VI/559, 178-181.

görüldüğü üzere bunlar, Şia'nın uydurduğu yalanlardan ibarettir ki, böylece onlar bu işi büyötmek istemişlerdir. Şüphe yok ki, Hz. Hüseyin'in öldürölmesi, büyük bir hâdisedir. Fakat onların uydurarak ileri sürdüğü yalanlar, vukû bulmamıştır" tenkidini yapmakta ve şu açıklamayı delil olarak getirmektedir;

"Mesela icma' yoluyla ondan daha üstün olan babası Ali b.Ebî Talip (40/660) katledildiği zaman bunlar olmamıştır. Yine Osman b. Affân (35/655) evinde kuşatılıp mazlûm olarak katledilmişken, bunlardan hiç birisi meydana gelmemiştir. Hz. Ömer b. Hattâb (23/643) da, sabah namazında mihrabda iken katledilmiş, Müslümanlara bundan önce böyle bir musibet gelmemiştir. Bu durumda, Şia'nın anlattıklarından hiç birisi meydana gelmemiştir. Dünya ve ahirette, beşeriyetin efendisi Allah Resulü (s)'in vefat ettiği günde, onların anlatıklarından hiç birisi vuku' bulmamıştır. Hz. Peygamber (s)'in oğlu İbrahim öldüğü gün, güneş tutulmuş, insanlar: Güneş, İbrâhîm'in ölümü dolayısıyla tutuldu, demişler. Allah Resulü (s) onlara kusûf namazı kıldırmiş, onlara hitab etmiş, güneş ve ayın hiç kimsenin ölümü veya dünyaya gelmesi yüzünden tutulmayacağını açıklamıştır"³⁷⁶.

"İlk asırlarda mûtedil bir görünüşü olan Şiilik, sonraları, bölmek ve saptırmak maksadıyla uydurulan sözde hadîslerin büyük ölçüdeki tesiriyle, değişmiş ve çok farklı bir mahiyet almıştır. Siyasi hesaplarla hadîs imal etmede en büyük gayret ve çabanın, Şiilere ait olduğu malumdur. Onlar ideallerini gerçekleştirmek için, hadîslerin ve hadîs ilminin büyük ölçüde tahrifi pahasına da olsa, muhtelif hilelere baş vurmuşlardır. Onların hadîslere karşı giriştikleri suikastlar de, bu nispette zararlı olmuştur"³⁷⁷.

"Bu fırka genel olarak, tefsîrlerinde kendi akidelerini savunmuş, sadece kendi imamlarının sözlerine itimat etmişler, daima kendilerini haklı görmüşler ve

³⁷⁶ a.e., VII/240-241; Bkz. Buhârî, Husuf, 2; Müslim, Salat, 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/249-253.

³⁷⁷ Kandemir, M. Yaşar, *Mevzû Hadîsler*, Ank. 1991, s.189-190.

sadece kendilerinden olanları, hakiki Müslüman addetmişlerdir. Bu bakımdan Kur'an'ın, sadece kendileri için nazil olduğu kanaati da, onlarda belirmiş, hatta birçoklarında, Kur'an'ın tahrif edildiği fikri zuhûr etmiştir³⁷⁸.

4- Mevzû Rivâyetler

İbn Kesîr, bu tür rivayetleri ifade ederken, “bu haberlerden bir kısmı mevzu idi ve onları zındıklar vaz’etmişlerdir”³⁷⁹, “Hâbil ve Kâbil kıssalarında insanlar, bu tür sözleri vehim olarak uydurmakta ve aslı astarı olmayan hadîsler zikretmektedirler”³⁸⁰, “İslâm ümmeti içinde de, birçok hadîsler uydurulmuştur”³⁸¹, “hadîs uydurmakla itham etmişlerdir”³⁸² şeklinde tenkitler yapmaktadır. Müfessirimiz, konuyu şöyle açıklamaktadır;

“Bu ümmetin bilginleri, seçkinleri ve derin alimleri, keskin hafızları gibi, hadîs tedvin edip yazan, sahihini haseninden ayıran, zayıfını, münkerini, mevzuunu, metrukunu ve yalanını tefrik eden bilginler, uydurmacıların sapıklıklarından ve tahrifatından, Ehl-i Kitab'ın dinini arındırıp temizleyememişlerdir. Halbuki İslâm bilginleri, hadîs uyduranlarla, hadîs nakledenleri ve meçhul ravileri ve daha buna benzer bir çok hadis usulünü gayet iyi bilirler. Bütün bunlar, Cenab-ı Peygamberi ve makam-ı Muhammedi'yi peygamberlerin sonuncusunu, insanlığın efendisini yalan isnadından korumak veya söylemediği bir sözü O'na atfetmekten muhafaza etmek için yapılmıştır. Allah onlardan razı

³⁷⁸ Cerrahoğlu, a.e., I/354; Krş. Karataş, Şaban, *Şia'da ve Sünni Kaynaklarda Kur'an Tarihi*, İst. 1996, s.55-230.

³⁷⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/44-45.

³⁸⁰ a.e., III/81.

³⁸¹ a.e., VI/292-294.

³⁸² a.e., VI/178-181.

olsun ve onları hoşnut etsin. Firdevs cennetlerini onlara durak yapsın. Olan da gerçekten böyledir³⁸³.Mevzu rivâyetleri belirlemekte dikkatli olan İbn Kesîr, birtakım rivâyetlere de, “garib”³⁸⁴ ve “nazar”³⁸⁵ gibi ifadelerle dikkat çekmekte, sebab-i nuzûle ait rivâyetlerin tenkidini yapmakta³⁸⁶, mevzu hadîslerin odaklaştığı başlıca konulardan olan, sûrelerin faziletleri³⁸⁷ ve huruf-u mukatta’a³⁸⁸ gibi konuların tefsirinde de, mevzu, zayıf ve garib rivâyetleri belirtmektedir³⁸⁹.

C- İbn Kesîr’in Değerlendirdiği İsrâiliyyât Haberleri

Tefsirlere giren isrâiliyyâtı sened ve metin tenkidinden geçiren İbn Kesîr, belli konularda merkezleşen isrâilî haber ve olayları, eserinde değerlendirmekte ve israiliyyâtın hangi kısmına dahil olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmamızda, İbn Kesîr’in israiliyyâta bakış açısını ve israiliyyâtta yerini incelediğimizden dolayı, müfessirin söz konusu haberlere yönelttiği olumlu veya olumsuz tenkitleri ayrı ayrı ele almamakla birlikte, O’nun değerlendirdiği rivayetleri şu başlıklar altında gruplandırmaya özen gösterdik:

³⁸³ a.e., V/163-165; Bkz. a.mlf., VI/119-121; I/193-208; IV/481; VI/329; VII/157; VI/361; I/98-100; VIII/310.

³⁸⁴ Bkz. a.e., I/13,193-208,451; III/466-469; V/112-114; VI/119-121,168-171; VIII/269-270; I/237-240,376; V/48,80.

³⁸⁵ Bkz. a.e., V/267-269; VI/168-171; VIII/333-334.

³⁸⁶ Bkz. a.e., II/308,328,422; III/402; IV/164-165,533; VIII/310; V/197-198; I/224,334,242-246,194-196,226-230,232-233,290,56; II/327,336-337,258-259; III/255; IV/394; V/97-98,115,454,264; VII/266-267.

³⁸⁷ Bkz. a.e., VIII/479-480; I/51-55; V/131,204; VI/547-548; VII/231; VIII/30,201-202,512.

³⁸⁸ Bkz. a.e., I/57-60; VII/176-177.

³⁸⁹ Bkz. a.e., V/97-98; I/63-65; VII/176-177; Bkz. Ebû Şehbe, a.e., s.12-17.

1- Geçmiş Milletlere Ait İsrâiliyyâtla İlgili Değerlendirmeleri

- Yeryüzünde Adem'den önce hayat süren canlılar,³⁹⁰.
- Âd kavminin menşei, coğrafyası, azgınlıkları ve taptıkları putların isimleri, Hz. Hud'un daveti ve gelişen olaylar, helak edilmeleri, Hz. Hud'un kabrinin yeri vb.³⁹¹
- İsrailoğullarına kesilmesi emredilen inek ve özellikleri³⁹².
- İsrailoğullarına musallat edilen kavmin hangisi olduğu, onların yaşadıkları bölge ve gelişen olaylar vb.³⁹³
- Hz. Musa'nın mikata gidişi, Allah Teala'nın parmak işaretiyle dağa tecelli etmesi ve gelişen olaylar³⁹⁴.
- Hz. Musa'nın levhaları yere atış sebebi, levhaların cinsi ve tarih içindeki mevcudiyeti hakkındaki haberler vb.³⁹⁵

³⁹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/101; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Taberî, a.e., I/450-451; Reşit Rıza, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-hakim*, Kahire 1954, I/258; Câdü'l-Mevlâ, Muhammed Ahmed, *Kıyasu'l-Kur'an*, (th. Abû'ddâim Zeytûnî) Beyrut 1988, s. 146-147; Aydemir, a.e., s.98; Şahin, M. Süreyya, "Cin" *DİA*, İst. 1993, VIII/5-8; Kılavuz, Ahmet Saim, "Cin" *DİA*, İst. 1993, VIII/8-10.

³⁹¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, III/429-434; VI/162-164; VII/270-271; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Aydemir, a.e., s.99-108; Kırca, Celal, "Ad" *DİA*, İst. 1998, I/333-334.

³⁹² İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/154-160; Bkz. a.mlf., İbn Kesîr, *Kıyasu'l-Kur'an*, Kahire, ts., s. 95.

³⁹³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, III/70-71; V/44; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Câdü'l-Mevlâ, a.e., 144-145; Ebu Şehbe, a.e., s.234-241; Küçük, Abdurrahman, "Arz-ı Mev'ûd" *DİA*, İst. 1991, III/442-444.

³⁹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, III/466-469; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Ebu Şehbe, a.e., s. 198-201.

³⁹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, , III/474; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Ebu Şehbe, a.e., s. 201-206.

- Hz. Musa'nın âsasının ejderha oluşu, âsanın geceleyin yolunu aydınlattığı ve koyunlarını koruduğu şeklindeki olağanüstü haberler vb.³⁹⁶
- Firavun ordusunun özellikleri ve sayıları vb.³⁹⁷
- Hz. Musa'ya Tuva vadisinde seslenen ağacın cinsi.³⁹⁸
- İsrailoğullarının Kızıldenizi geçişi ve gelişen olaylar.³⁹⁹
- Hz. Musa'nın Firavun ve hanedanına yaptığı beddua ve Allah (c) tarafından kabulü.⁴⁰⁰
- Hz. Musa'nın nalınlarını çıkarma sebebi ve nalınların özellikleri.⁴⁰¹
- Hz. Musa'nın dilindeki ukde ve onun Firavun'a gönderilişi.⁴⁰²

³⁹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/3,451; V/273-277.

³⁹⁷ a.e., VI/153.

³⁹⁸ a.e., VI/244.

³⁹⁹ a.e., IV/226-229; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Câdû'l-Mevlâ, a.e., s. 136-140; Harman, Ömer Faruk, "Firavun" *DİA*, İst. 1996, XIII/118-121; Uzun Mustafa, "Firavun", *DİA*, İst. 1996, XIII/121-122.

⁴⁰⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV/225-226.

⁴⁰¹ a.e., V/270-271.

⁴⁰² a.e., V/276-286; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Harman, "Firavun" *DİA*, XIII/118-121; Uzun Mustafa, "Firavun", *DİA*, XIII/121-122.

- Ress toplumunun adını alış sebebi, “ress” kelimesinin anlamı, bu toplumun kimler olduğu, coğrafyası, peygamberlerini kuyuya atmaları vb.⁴⁰³
- Uhdud toplumunun kimler olduğu, hangi dinden oldukları ve ateş çukurlarında yakılmaları vb.⁴⁰⁴
- “İrem” kelimesinin anlamı, İrem toplumunun özellikleri, şehir oluşunu konu edinen rivayetler ve bu şehrin özellikleri vb.⁴⁰⁵
- Eyke toplumunun Medyen bölgesinde yaşayıp yaşamadığı ve Hz. Şuayb’ın kavmi olup olmadığı hakkındaki haberler vb.⁴⁰⁶
- Ashab-ı Kehf’in kimliği, dini ve hidayete erip verdikleri mücadeleyi konu edinen haberler, isimleri, şehirden gıda maddeleri almaları, köpeklerinin ismi, cinsi ve rengi, Ashab-ı Kehf’in kaç kişi olduğu ve mağaradaki durumları vb.⁴⁰⁷
- Ashâbü’l-Karye; elçiler gönderilen bu bölgenin neresi olduğu, bölge kralının kimliği, elçilerin isimleri, putlara tapan bu insanların elçileri

⁴⁰³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/119-121; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. el-Levâsânî, es-Seyyid Hüseyin, *Tevarihu’l-enbiya*, Beyrut 1984, s. 308-313; Harman, “Ashâbü’r-Res”, *DİA*, İst. 1995, III/469.

⁴⁰⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII/387-393; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Câdü’l-Mevlâ, a.e., s. 245-249; Eroğlu, Muhammed, “Ashâbü’l-Uhdûd”, *DİA*, İst. 1991, III/471.

⁴⁰⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII/416-417.

⁴⁰⁶ a.e., VI/168-171.

⁴⁰⁷ a.e., V/134-144; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. a.mlf., *Kıssasü’l-Kur’an*, s.57-66; Câdü’l-Mevlâ, a.e., s. 239-244; Ersöz, İsmet, “Ashab-ı Kehf”, *DİA*, İst. 1991, III/465-467.

yalanlaması ve bu elçilerin hangi dinden olduğu vb.⁴⁰⁸

- Kârûn'un Hz. Musa'ya yakınlık derecesi, hazinesini nasıl elde ettiği, ilim sahibi oluşu ve hünerleri, Hz. Musa'ya karşı kullanıp iftira ettirdiği kadına yaptığı vaadler, hazine anahtarlarının özellikleri, heybetli bir şekilde toplumun huzuruna çıkması ve servetinin kendisiyle birlikte yere batırılması vb.⁴⁰⁹

- Belâm; Araf sûresinin 175. ayetinde işaret edilen “o kimse”nin kim olduğu, Hz. Musa'nın Bela'm'ı Medyen kralına tebliğ için göndermesi, ayette kastedilen kimseye verilen “âyâtın” ne olduğu, Bel'am'ın Hz. Musa'ya ve onula birlikte olanlara beddua edip inkarcıların yanında yer alması, Yûşâ b. Nûn'un peygamber olarak gönderilmesi ve Bel'am'ın şeytana secde etmesi vb.⁴¹⁰

- Tâlût ve Câlût; Hz. Davud'la ilişkileri hususundaki uzunca haberler, Tâlût'un mesleği, ordusunun imtihan edildiği nehir, bu nehirden kaç kişinin su içmediği, Hz. Davud'un Câlût'u bir sapanla öldürmesi ve Tâlût'un Câlût'u öldürecek kişiye yaptığı vaadler vb.⁴¹¹

- Tabût, sekine ve bakiyye; Tabutun kelime anlamı, kime ait olduğu ve kaynağı, savaşlarda düşmanın helakine sebep olması, cinsi, tarih

⁴⁰⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/554-559; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Aydemir, Abdullah, “Ashâbü'l-Karye”, *DİA*, İst. 1991, III/468-469; Ateş, Süleyman, “Habib en-Neccâr”, *DİA*, İst. 1996, XIV/373-374.

⁴⁰⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/263-268; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Câdü'l-Mevlâ, a.e., s. 152-156; Aydemir, a.e., s. 222-231.

⁴¹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, III/507-513; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Harman, “Bel'am b. Bâûrâ”, *DİA*, İst. 1992, V/389-390; Aydemir, a.e., s. 237-244.

⁴¹¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/443-448; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Câdü'l-Mevlâ, a.e., s. 156-168; Ebu Şehbe, a.e., s. 174-177; Küçük, “Calût”, *DİA*, İst. 1993, VII/38.

içindeki seyri ve nerede bulunduğu; sekinenin kelime anlamı ve mahiyeti; tabutun içinde bulunduğu bakıyyenin ne olduğu vb.⁴¹²

- Hârût ve Mârût'un yeryüzüne indiriliş nedeni ve indirildikleri bölge, bunların kimler olduğu, yeryüzündeki maceraları ve uğratıldıkları ceza⁴¹³.

2- Yaratılışla İlgili Haberlerdeki İsrâiliyyâtı Değerlendirmesi

- Âlemlerin ve canlı türlerinin sayısı ve yaşadıkları yerlerle ilgili haberler⁴¹⁴.
- Allah Teala'nın denizlerle konuşmasını konu edinen haber⁴¹⁵.
- Rüzgarla ilgili bir rivâyet⁴¹⁶.
- Arş ile ilgili haberler⁴¹⁷.
- Yeryüzünün üzerinde durduğu nesne⁴¹⁸.
- Yer ve göklerin altı günde yaratılması ve yaratılan şeyler⁴¹⁹.

⁴¹² İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/443-446; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Ebu Şehbe, a.e., s. 170-174; Aydemir, a.e., s.204-215.

⁴¹³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/193-208; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Ebu Şehbe, a.e., s. 159-166; Demirci, Kürşat, "Hârût ve Mârût", *DİA.*, İst. 1997, XVI/262-264.

⁴¹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/39; III/459-463.

⁴¹⁵ a.e., IV/481.

⁴¹⁶ a.e., VI/329.

⁴¹⁷ a.e., IV/183,239-241,350-351; VII/124-125; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Yavuz, Yusuf Şevki, "Arş", *DİA.*, İst. 1991, III/406-409.

⁴¹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/98; V/268-269; VIII/210-211.

⁴¹⁹ a.e., I/98-99, III/422; VI/361; VII/158.

- Arzın tabakaları⁴²⁰.
- Gökler ve yeryüzü, düzenli bir şekilde nasıl ayakta durmaktadır?⁴²¹.
- Göklerin bir meleğin omuzunda dönmesi⁴²².
- Semaları ve arzı bir lokmada yutabilen bir melek⁴²³.
- Yeryüzünün Mekke'nin altında dürülmesi ve Kâbe'nin suyun üzerinde bir köpük oluşu⁴²⁴.
- Atın yaratılışı hakkındaki haberler⁴²⁵.
- Meleklerle ilgili haberler⁴²⁶.
- İblis ve şeytanlarla ilgili haberler⁴²⁷.
- Şimşek, gök gürlemesi ve yıldırım hakkındaki rivâyetler⁴²⁸.

⁴²⁰ a.e., III/260; IV/350-351; V/267-269; VIII/31-33.

⁴²¹ a.e., VI/543-544.

⁴²² a.e., VI/544.

⁴²³ a.e., V/112-114; VIII/333-334.

⁴²⁴ a.e., I/21, 100.

⁴²⁵ a.e., IV/478; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. İbn Kuteybe, a.e., s. 7, 337.

⁴²⁶ a.e., I/101-102; IV/95, 360-361, 452; VII/388; VIII/333-334.

⁴²⁷ a.e., III/480; IV, 361, 452-453; V/163-165; VI/522.

⁴²⁸ a.e., IV/363; VI/62.

- Mahlukat yaratılmadan önceki “100 rahmet”i konu edinen rivayetler⁴²⁹.

3- Ahiretle ilgili haberlerdeki İsrâiliyyât

- Kıyamet günü Allah Teala’nın inmesi⁴³⁰.
- İnsanın kabirde karşılaşacağı iyi veya kötü amel⁴³¹.
- Ölümün koç şeklinde getirilip kesilmesi⁴³².
- Kabrin sıkması⁴³³.
- Dûhân hakkındaki haberler⁴³⁴.
- Rahmet kapısı; Hadid sûresinin 13. ayetinde yer alan “باب :kapı” dan maksat nedir?⁴³⁵
- Mü’minlerin ve kafirlerin ruhlarının toplanacağı yerler⁴³⁶.

⁴²⁹ a.e., III/258, 381, 479-480; Bu bölümle ilgili isrâiliyyât ve değerlendirmeleri için bkz. Ebu Şehbe, a.e., s.286-302; Aydemir, s.73-94.

⁴³⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/362-363; VI, 114-116; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Aydemir, a.e., s.311.

⁴³¹ a.e., II/58; III/244-245,408-409; IV/186-187, 418-419; V/258; Aydemir, a.e., s.310; Uludağ, Süleyman, “Amel”, *DİA*, İst. 1995, III/13-16.

⁴³² İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/82, 227-228.

⁴³³ a.e., V/316-317.

⁴³⁴ a.e., V/232-235; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Aydemir, a.e., s.309-310; Işık, Emin, “Duhân”, *DİA*, İst. 1994, IX/546-548.

⁴³⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII/43-44; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Aydemir, a.e., s.310-311

⁴³⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV/418.

- Cennet ve cehennemle ilgili haberler⁴³⁷.
- Cehennemin isimleri⁴³⁸.

4- Peygamberlerle İlgili Haberlerdeki İsrâiliyyât

a- Hz. Adem

- Hz. Adem'in yaratılışı hakkındaki rivâyetler⁴³⁹.
- İblisin, Hz. Adem'e secde etmemesi⁴⁴⁰.
- Yasak ağaçtan yemeleri⁴⁴¹.
- Hz. Havva'nın hayız oluş sebebi⁴⁴².
- Elbiselerinden soyulmaları⁴⁴³.
- Hz. Adem'e gelen ses⁴⁴⁴.

⁴³⁷ a.e., I/91; IV/187; 373; V/243; VII/13; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Topaloğlu, Bekir, "Cehennem", *DİA*, İst. 1993, VII/227-233; a. mlf. "Cennet", *DİA*, İst. 1993, VII/376-386; Şahin, M. Süreyya, "Cennet", *DİA*, İst. 1993, VII/374-376.

⁴³⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/240-241; VI/134; VII/180; VIII/322,371; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Topaloğlu, "Cehennem", *DİA*, VII/227-233.

⁴³⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/99-103, 111; IV/452; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. a.mlf., *Kıyasu'l-enbiya*, Beyrut 1982, I/31-59; Bolay, Süleyman Hayri, "Adem", *DİA*, İst. 1998, I/358-363.

⁴⁴⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/107-110.

⁴⁴¹ a.e., I/112-114; III/394-395.

⁴⁴² a.e., I/92; III, 394-395.

⁴⁴³ a.e., III/393.

⁴⁴⁴ a.e., I/114.

- Hz. Adem ve Havva'nın ayıp yerlerini örtmeleri⁴⁴⁵.
- Ağaçtan yemeden önceki giysileri⁴⁴⁶.
- Hz. Adem'in cennette kaldığı zaman, çıktığı saat ve çıkışın tasviri⁴⁴⁷.
- Hz. Adem'e öğretilen isimler⁴⁴⁸.
- Hz. Adem, Havva, yılan ve şeytanın yeryüzünde indikleri bölgeler⁴⁴⁹.
- Hz. Havva'nın yaratılması⁴⁵⁰.
- Şeytanın Hz. Adem'e, Hz. Havva'ya ve zürreyetine musallat oluşu⁴⁵¹.
- Günahın işlendiği vakit⁴⁵².
- Hz. Adem'in 100 yıl gülmemesi⁴⁵³.

⁴⁴⁵ a.e., III/394.

⁴⁴⁶ a.e., III/394.

⁴⁴⁷ a.e., I/115; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Ebu Şehbe, a.e., s.178-180.

⁴⁴⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/104-106, 116-117; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Ebu Şehbe, a.e., s. 180-181.

⁴⁴⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/114-115; III/395.

⁴⁵⁰ a.e., I/111-1112; II/179; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Aydemir, a.e., s.251-253; Harman, "Havvâ", *DİA*, İst. 1997, XVI/542-545; Krş. Atay, Hüseyin, *Kur'an'a Göre Araştırmalar* I-III, Ank. 1997, s.177-186.

⁴⁵¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, III/527-531.

⁴⁵² a.e., VI/477.

⁴⁵³ a.e., III/85.

- Hâbil ve Kâbil; Kâbil'in Hâbil'i öldürme sebebi ve gelişen olaylarla ilgili haberler⁴⁵⁴.

b- Hz. Süleyman

- Kuş dili hakkındaki yanlış bir inanç⁴⁵⁵.
- Karıncanın evsafı, ismi, kabilesi vb.⁴⁵⁶
- Hüdühüd; ismi, Hz. Süleyman'ın Hüdühüd'e verdiği ceza vb.⁴⁵⁷
- Belkıs'ın kimliği, annesinin cinlerden olduğu ve ismi, özellikleri vb.⁴⁵⁸
- Belkıs'ın tahtı ve tahtı Hz. Süleyman'a getiren kişinin kimliği vb.⁴⁵⁹
- Hz. Süleyman'ın mektubuyla ilgili bir rivâyet⁴⁶⁰.
- Belkıs'ın hediyelerinin ne olduğu, onun bu hediyelerle Hz. Süleyman'ı imtihan etmesi vb.⁴⁶¹

⁴⁵⁴ a.e., III/75-86; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. a.mlf., *Kıyasu'l-Kur'an*, s. 10-17; Ebu Şehbe, a.e., s.181-182; Bölümle ilgili değerlendirmeler için bkz. Aydemir, a.e., s.247-278.

⁴⁵⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/193.

⁴⁵⁶ a.e., VI/194.

⁴⁵⁷ a.e., VI/195-196; Harman, Ömer Faruk- Kurnaz, Cemal, "Hüdühüd", *DİA*, İst. 1998, XVIII/461-462.

⁴⁵⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/196-197; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Ebu Şehbe, a.e., s.249-252; Kurnaz, Cemal, "Belkıs", *DİA*, İst. 1992, V/420-421.

⁴⁵⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/197,201-204; VII/60-61.

⁴⁶⁰ a.e., VI/199.

⁴⁶¹ a.e., VI/200-201.

- Hz. Süleyman'ın köşk inşa ettirmesinin sebebi ve köşkün evsafı vb.⁴⁶²
- Hz. Süleyman'ın imtihanı, şeytanın onun tahtında 40 gün oturması, bu şeytanın kimliği vb.⁴⁶³
- Hz. Süleyman'ın ölümü, öldükten sonra bir yıl kadar değneğine yaslanması ve bu değneğin bir kurtçuk tarafından kemirilmesi vb.⁴⁶⁴

c- Hz. Nûh

- Geminin özellikleri, yapımının yüz 140/200 yıl sürmesi vb.⁴⁶⁵
- Hz. Nûh'un 100 sene ağaç dikmesi ve onları kesip gemi yapması ve tûfanın başlaması vb.⁴⁶⁶
- Gemiye binenler ve sayıları, gemiye ilk ve son alınan hayvanlar ve isimleri, domuzun ve kedinin yaratılışı vb.⁴⁶⁷
- Tennûr; mahiyeti, rengi, şekli, yeri vb.⁴⁶⁸

⁴⁶² a.e., VI/203-206.

⁴⁶³ a.e., VII/58-61.

⁴⁶⁴ a.e., VI/489-491; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. en-Neccar, Muhammed Tayyib, *Tarihu'l-enbiya fi dav'i'l-Kur'ani'l-Kerim*, Riyad 1979, s. 249-250; Ebu Şehbe, a.e., s. 270-275.

⁴⁶⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV/252-253.

⁴⁶⁶ a.e., IV/258.

⁴⁶⁷ a.e., IV/254-255,257.

⁴⁶⁸ a.e., IV/254; Bkz. Yazır, Elmalı Hamdi, a.e., IV/2780-2784.

- Tufan'ın bitmesi ve geminin Cûdî'ye inişi, Cûdî'nin neresi olduğu, geminin orada ne kadar kaldığı vb.⁴⁶⁹
- Gemi ve tufan esnasındaki bazı olağanüstü olaylar.⁴⁷⁰
- Yâfes ve Ye'cûc-Me'cûc; Bunların Hz. Nuh'un oğlu olduğu, Türk, Arap ve Yunanlıların atası oldukları vb.⁴⁷¹

d- Hz. İbrahim

- Hz. İbrahim'in babasının ismi⁴⁷².
- Göklerin ve yerin melekutunu görmesi, yedi kat göğü ve içindekileri seyretmesi vb.⁴⁷³
- Hz. İbrahim'in bakışı istidlâlî miydi, yoksa münazara makamında mıydı?⁴⁷⁴
- Elçilere kızartılmış bir buzağı sunması, elçilerin ismi ve sayısı⁴⁷⁵.
- Hz. İbrahim'in hanımı niçin güldü?⁴⁷⁶

⁴⁶⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV/256-257; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Tanyu, Hikmet, "Cûdî Dağı", *DİA*, İst. 1993, VIII/79-80.

⁴⁷⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV/257-258, 260-261.

⁴⁷¹ a.e., II/400; V/191-192; Mezkûr konular için bkz. En-Neccâr, a.e., s.75-230; Câdû'l-Mevlâ, a.e., s. 15-21; Bölümün değerlendirilmesi için bkz. Aydemir, a.e., s.281-291.

⁴⁷² İbn Kesîr, *Tefsîr*, III/282-284.

⁴⁷³ a.e., III/282-285.

⁴⁷⁴ a.e., III/285-290.

⁴⁷⁵ a.e., IV/269-270.

⁴⁷⁶ a.e., IV/265-266.

- Nemrûd'un burnunda sineğin 400 sene kalması ve Nemrûd'un helâki⁴⁷⁷.
- Hz. İbrahim'in sözleşilen yerde bir yıl beklemesi veya ev yapması⁴⁷⁸.
- Hz. İbrahim'in yakılması; mancınıkla ateşe atılma fikrini veren şahıs, ateşten bir parçanın kopup kralı yakması, Hz. İbrahim'in ateşte geçirdiği haller vb.⁴⁷⁹
- Dost olarak isimlendirilmesine sebep olan olay⁴⁸⁰.
- Hz. İbrahim'e kesilmesi emredilen hangi oğluydu?⁴⁸¹
- Kâbe'nin inşâsını önce melekler mi yoksa Hz. Adem mi gerçekleştirdi? Kâbe'nin gökten yer yüzüne inmesi vb.⁴⁸²
- Torbasındaki kumların una dönüşmesi.⁴⁸³
- Ölülere nasıl dirilttiğini Allah Teala'dan kendisine göstermesini istemesi ve kuşların özellikleri.⁴⁸⁴

⁴⁷⁷ a.e., IV/485; I/463-464; Ayrıca bkz. a.mlf., *Kıssasü'l-Kur'an*, s. 17-20.

⁴⁷⁸ a.e., V/233-234.

⁴⁷⁹ a.e., V/345-347; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Câdü'l-Mevlâ, a.e., s. 44-46.

⁴⁸⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, II/374-375.

⁴⁸¹ a.e., İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV/266; VII/23-30; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Ebu Şehbe, a.e., s. 252-260; Câdü'l-Mevlâ, a.e., s. 57-59.

⁴⁸² İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/247-268; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Ebu Şehbe, a.e., s. 168-169.

⁴⁸³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/462-463.

⁴⁸⁴ a.e., I/465-467; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Aydemir, a.e., 295-296.

- Kurbanlık olarak gelen koç ve evsâfı.⁴⁸⁵

- **e- Hz. İdris**

- Hz. İdris'in yükseltildiği yüce mekan ve yükseltilme sebebi⁴⁸⁶.

- **f- Hz. Davûd**

- Hz. Davud'a demiri yumuşatma nimetinin veriliş sebebi⁴⁸⁷.

- **g- Hz. Yakub**

- Hz. Yakub'ın kendisine haram kıldığı şeyler ve bunun sebebi.⁴⁸⁸

- **ğ- Hz. Eyyüb**

- Hz. Eyyüb'u dua etmeye sevkeden sebep, belanın kaldırılması sonrası gelişen olaylar, hanımının ismi vb.⁴⁸⁹.

- **h- Hz. Lokman**

- Hz. Lokman'ın peygamberlik ve hikmet arasında muhayyer bırakılması⁴⁹⁰.

⁴⁸⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII/ 22-31; Bölümün değerlendirilmesi için bkz. Câdü'l-Mevlâ, a.e., s. 34-51; Aydemir, a.e., s. 292-305.

⁴⁸⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/236; 3-42; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. el-Farfî, Muhammed, *Kıyasu'l-enbiya ihdâsuha ve iberuha*, Kahire 1989, s. 33.

⁴⁸⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/486; Ebu Şehbe, a.e., s. 264-269; Câdü'l-Mevlâ, a.e., s. 169-172; Harman, "Dâvûd", *DİA*, İst. 1994, IX/21-24.

⁴⁸⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/185-186; Câdü'l-Mevlâ, a.e., s. 71-76.

⁴⁸⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/353-357; Ebu Şehbe, a.e., 275-282; Câdü'l-Mevlâ, a.e., s. 199-205.

⁴⁹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/337-338.

- Yedinci kat yerin altındaki kaya⁴⁹¹.

ı- Hz. Sâlih

- Şehirde bozgunculuk yapan ve Hz. Salih'e suikast düzenleyen dokuz kişinin evsafı, bunlardan deveyi öldüren kişinin kimliği ve azabın gelişi vb.⁴⁹²

i- Hz. İsa

- Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi⁴⁹³.
- Ölüm süresinin üç saat olması⁴⁹⁴.
- İncil'i anne karnında okuması⁴⁹⁵.
- Hz. Meryem'in hamile kaldığı ruh⁴⁹⁶.

⁴⁹¹ a.e., VI/340-341.

⁴⁹² a.e., VIII/436-437; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. a.mlf., *Kıyasu'l-Kur'an*, 42-48; Câdü'l-Mevlâ, a.e., s. 27-33.

⁴⁹³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, II/401-402; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Tümer, Günay, "Çarmıh", *DİA*. İst. 1993, VIII/230; Bkz. Yıldırım, Suat, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, İzmir 1996, s. 171-220.

⁴⁹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/38; Bkz. a.mlf., I/33.

⁴⁹⁵ a.e., V/123.

⁴⁹⁶ a.e., V/ 214; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Câdü'l-Mevlâ, a.e., s. 220-237.

j- Hz. Lût

- Meleklerin gelişi; Cebrail'in kanat vurarak Hz. Lût'un evine gelen isyankarların gözlerini köretmesi ve Cebrail'in dişlerine varıncaya kadar betimlenmesi vb.⁴⁹⁷
- Azabın gelişi ve gelişen olağanüstü olaylar⁴⁹⁸.

k- Hz. Yusuf

- Kuyuya atılışı; kuyunun kenarlarına tutunmaya çalışması, kuyunun ortasındaki kayaya tırmanması ve bu kayanın ismi vb.⁴⁹⁹
- Niyetli olmasından maksat nedir?⁵⁰⁰
- Gördüğü burhan neydi?⁵⁰¹
- Kıtık ve Mısır ülkesinden zahire almak için gelen kerdeşlerine, bu zahireyi ne karşılığında verdiği?⁵⁰²
- Babasından ne kadar ayrı kaldı?⁵⁰³

⁴⁹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV/267-270.

⁴⁹⁸ a.e., IV/271-272; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Câdü'l-Mevlâ, a.e., s. 65-70; Kırca, "Âd", *DİA*, İst. 1998, I/333-334.

⁴⁹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV/302; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Câdü'l-Mevlâ, a.e., s. 82-85.

⁵⁰⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV/308; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Câdü'l-Mevlâ, a.e., s.85-93.

⁵⁰¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV/308-309.

⁵⁰² a.e., IV/322.

⁵⁰³ a.e., IV/336-337; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Câdü'l-Mevlâ, a.e., s. 108-113.

- Hz. Yusuf'un, tabutunun çıkarılması olayı⁵⁰⁴.

l- Zü'l-Kifl

- Peygamber olup olmaması, Allah Teala'nın kendisine Zü'l-Kifl ismini vermesi, tevbe etmesi vb.⁵⁰⁵

m- Hızır

- Bakara sûresinin 259. âyetinde geçen kasabanın neresi olduğu ve bu kasabaya kimin uğradığı?⁵⁰⁶
- Hızır isminin verilışı ve kimliği⁵⁰⁷.
- Ehl-i Beyt'le konuşması⁵⁰⁸.
- Hükümdarın ismi⁵⁰⁹.
- Öldürdüğü çocuğun kimliği⁵¹⁰.
- Duvarın altındaki hazine neydi?⁵¹¹

⁵⁰⁴ İbn Kesir, *Tefsir*, VI/151-152.

⁵⁰⁵ a.e., V/357-360.

⁵⁰⁶ a.e., I/464-465.

⁵⁰⁷ a.e., V/183-184.

⁵⁰⁸ a.e., II/154.

⁵⁰⁹ a.e., V/181.

⁵¹⁰ a.e., V/181

⁵¹¹ a.e., V/182-183; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Çelebi, İlyas, "Hızır", DİA., İst. 1998, XVII/406-409.

n- Zü'l-Karneyn

- Kimliği⁵¹².
- İsmi alışı⁵¹³.
- Atını süreyya yıldızına bağlaması⁵¹⁴.
- Güneşin battığı yer⁵¹⁵.
- Karşılaştığı kavim⁵¹⁶.

5- Çeşitli Konulardaki İsrâiliyyât

- Kaf dağı ve âlemi kuşatan yedi deniz⁵¹⁷.
- Yer ve göklerin anahtarları⁵¹⁸.
- Sicill⁵¹⁹.
- İnsanın ana rahminde terki ediliş⁵²⁰.

⁵¹² İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/185.

⁵¹³ a.e., V/186.

⁵¹⁴ a.e., V/186-187.

⁵¹⁵ a.e., V/187-189.

⁵¹⁶ a.e., V/190-191; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. a.mlf., *Kıyasu'l-Kur'an*, s.78-84; Ebu Şehbe, a.e., s. 242-245; Câdü'l-Mevlâ, a.e., s.237-239.

⁵¹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII/372-373; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Ebu Şehbe, a.e., s. 302-305; Aydemir, a.e., s. 311-312.

⁵¹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII/102-103.

⁵¹⁹ a.e., V/377-378; I/102; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Aydemir, a.e., s. 313-314.

⁵²⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII/365; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Aydemir, a.e., s. 314.

- Emevilerin saltanatı hakkındaki rivayetler⁵²¹.
- Hz. Hüseyin'in şehadetindeki olağanüstü olaylar⁵²².
- Garanik olayı hakkındaki haberler⁵²³.
- Beytülma'mûr hakkındaki haberler⁵²⁴.
- Tin - Zeytin ve Tûr'u-Sînî hakkındaki haberler⁵²⁵.
- Hurmanın akrabalık açısından insanın halası olduğunu ifade eden bir rivayet⁵²⁶.
- Hz. Peygamber'in ana-babasını konu edinen rivayetler⁵²⁷.
- Peygamber ve şehitlerin gıpta ettiği kullarla ilgili bir rivâyet⁵²⁸.
- Çekirge, keler ve kurbağa ile ilgili rivayetler⁵²⁹.

⁵²¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII/462-463; V/95; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Aydemir, a.e., s.314-315.

⁵²² İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII/240-241; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Aydemir, a.e., s. 315-316.

⁵²³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/438-442; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Fahrüddin er-Râzi, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XVIII/108-109; Cerrahoğlu, "Garânîk", *DİA*, İst. 1996, XIII/361-366.

⁵²⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII/404; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Küçük, "Beytülma'mûr", *DİA*, İst. 1992, VI/94-95.

⁵²⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII/457.

⁵²⁶ a.e., V/219. Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-hafa ve müzîlû'l-libâs amma iştehera mine'l-ehadisî ala elsineti'n-nas*, Beyrut 1997, I/155-156.

⁵²⁷ a.e., IV/159-169.

⁵²⁸ a.e., IV/214; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Reşid Rıza, a.e., XI/418-432.

⁵²⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/39; Bkz. a.mlf., III/459.

- Hz. Meryem'in içmesi için çıkarılan nehir⁵³⁰.
- Cinlerle ilgili rivâyetler⁵³¹.
- Hz. Ebû Bekir'in müşriklerle iddiaya girmesi⁵³².
- Nûn ve Kalem hakkındaki haberler⁵³³.
- 100 rahmet hakkındaki haberler⁵³⁴.
- Miraç olayına ait rivayetler⁵³⁵.

D- İbn Kesîr'in İsrâiliyyâtı Nakletme Sebepleri

1- Faydasız İhtilafları Gidermek ve Daha Önemli Konular Üzerinde Çalışılmasını Sağlamak

Ne kendisine inanılan ve ne de yalan olduğu söylenebilen isrâiliyyât kısmına giren ve aynı konulardaki muhtelif rivâyetler hakkında “ihtilafî nakletmekte takip edilecek en güzel yol, bu kabil sözleri iyi kavramak, bunlardan sahih olanı bilmek, batıl olanı ayırmak, faide vermeyen işlerde münakaşa ve ihtilafın uzamaması için ihtilafın fayda ve semerelerini zikretmek ve daha önemli işlerle meşgul olmaktır. Ama, söylenen sözlerin hepsini iyi kavramaksızın bir meseledeki ihtilafî hikaye eden kimse hataya düşmüş ve hikaye ettiği şey eksik

⁵³⁰ a.e., V/219.

⁵³¹ a.e., IV/184; V/195; VI/487; VII/274-285; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Şahin, “Cin”, VIII/5-8; Kılavuz, “Cin”, VIII/8-10.

⁵³² İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/304-308.

⁵³³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII/210-213; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Ebu Şehbe, a.e., s. 305-306.

⁵³⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, III/258, 381, 479-480; Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/484.

⁵³⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/4-43; Konunun değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Câdû'l-Mevlâ, a.e., s. 261-264; Krş. Atay, a.e., 48-53.

aktarılmış olur”⁵³⁶ açıklamalarını Kehf sûresinin 22. âyetine⁵³⁷ istinad ettiren İbn Kesîr’in söz konusu usulünü, farklı özellikler taşıyan örneklerle inceleyebiliriz;

“Musa, kavmine öfkeli ve kederli dönünce, ‘Bana arkadan ne kötü işler yaptınız? Rabbinizin emrini (beklemeyip) acele mi ettiniz?’ dedi. (Öfkesinden) Tevrat levhalarını yere attı...”⁵³⁸ âyet-i kerimesinde geçen levhaları, Hz. Musa’nın hangi sebeple yere attığı ve bunların mahiyeti ile ilgili olarak, zümrütten, yakuttan veya dolu tanelerinden oldukları hususunda çeşitli rivayetler bulunduğunu nakleden İbn Kesîr, âyetin zahirini esas alarak, Hz. Musa’nın, levhaları kavmine olan kızgınlığından atmış olduğunu anlaşıldığını açıklamakta ve bunun selef ve halef alimlerinin cumhurunun görüşü olduğunu söylemektedir. Taberî (310/922)’nin Katâde (118/738)’den naklettiği bir rivâyetin bu konuya ait oluşunu belirten İbn Kesîr, bunun isrâiliyyât olabileceğine şu ifadeleriyle işaret eder;

“İbn Atiyye (542/1148) ve alimlerin bir çoğu bu rivâyeti reddetmişlerdir ki, reddedilmeye de layıktır. Herhalde Katâde (118/738), bunu Kitab ehli olan birisinden almış olmalıdır. Onların içinde ise, yalancılar, uydurmacılar ve zındıklar vardır”⁵³⁹.

⁵³⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/14; Bkz. a.mlf., V/134-144,273-277; I/465-467; VI/244; I/154-157; III/430-434.

⁵³⁷ “Karanlığa kurşun sıkmak kabilinden (bazıları), “sayıları üçtür; dördüncüleri de köpekleridir” diyecekler. (Kimisi); “Beştir, altıncıları köpekleridir” derler. (Mü’minler de), “yedidir, sekizincileri köpekleridir” derler. De ki: “Rabbim, onların sayısını daha iyi bilir. Onları ancak pek az kimseler bilir. Artık sen bunlar hakkında zahiri bir münakaşadan başka söz etme. Ve bunlara dair Ehl-i Kitab’tan kimseye bir şey sorma”.

⁵³⁸ Ar’af, 7/150.

⁵³⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, III/474.

“Oraya varınca, o mübarek yerdeki vadinin sağ kıyısındaki ağaçtan, “Ya Musa ! Gerçekten ben, evet ben, alemlerin Rabbi olan Allah’ım !”⁵⁴⁰ âyet-i kerimesinde konu edilen Hz. Musa’ya seslenen ağacın cinsi ile ilgili tefsirlere giren isrâiliyyâtı değerlendiren İbn Kesîr, Abdullah İbn Mes’ûd (32/652)’un, bu ağacın taze, yeşil bir sakız ağacı oluşu rivâyetlerini tenkit ederken, “bu haberin isnadında bir beis yoktur” demektedir. Daha sonra Vehb b. Münebbih(110/728)’ten söz konusu ağacın sarmaşık ağacı ve birtakım Ehl-i Kitab’ın ise böğürtlen ağacı oluşunu söylediğini nakletmektedir⁵⁴¹.

Örneklerde de görüldüğü gibi İbn Kesîr, İslâm’a uygun veya zıt olan isrâiliyyâtı ve tasdik ve tekzib edilmeyen rivâyetleri, senet ve metin tenkidi yaparak tesbit etmekte ve lüzumsuz ihtilafları bertaraf edip daha önemli işlerle uğraşılması amacını, Tefsîrinde tatbik etmektedir⁵⁴².

2- İsrâiliyyâta Dikkat Çekmek ve Müfessirlerin Hataya Düşmesini Engellemek

Konuyu aşağıdaki örneklerle birlikte inceleyebiliriz;

İbn Kesîr, “(Yahudiler Allah’ın kitabını bırakarak sihir yapmaya başladılar ve) Süleyman’ın saltanatı aleyhine şeytanların okuduğu şeye (sihire) tabi oldular. Süleyman (sihir yapıp da) kafir olmadı, fakat şeytanlar kafir oldular. (Çünkü O şeytanlar), insanlara sihri ve Babil’deki Hârût ile Mârût adındaki iki meleğe indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Halbuki o iki melek, “Biz ancak bir imtihan için

⁵⁴⁰ Kasas, 28/30.

⁵⁴¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/244.

⁵⁴² Bkz. a.e., I/101; III/430-434; VI/162-164,497-500; VIII/270-271; I/154-160; III/70-71, 466-469; V/44; V/273-277; I/3,451; VI/153,244; IV/226-229; 225-226; III/226-229,225-226; V/270-271; V/276-286; VI/119-121; VIII/387,393; VIII/416-418; VI/168-171; V/134-144; V/554-559; VI/263-268; III/507-513; I/443-448,444-446, 193-208,39; IV/481,239-241, 350-351,183; VI/329; VII/124-125; I/98; VIII/210-211,267-269; VII/157; III/422; VI/361; I/198-99; V/267-269; III/260; IV/350-351; VI/543-544; V/112-114; I/89; IV/478; VIII/333-334; IV/360-361, 452; V/163-165; IV/452-453; II/62; IV/363; VII/372-373; VII/102-103; V/377-378; VIII/365,462-463; V/95; VII/240-241, 404; VIII/457;

gönderildik, sen kafir olma” demedikçe, kimseye hiçbir şey öğretmezlerdi....”⁵⁴³

âyet-i kerimesi ile ilgili isrâiliyyâtı tenkit edip⁵⁴⁴, “Hârût ve Mârût kıssası, Mücahid (103/721), Hasan (110/728), Katâde (118/738), Ebü'l-Âliye (90/709), Zührî (124/742), Rebî b. Enes (140/757), Mukatil b. Hayyân (150/767) ve diğerleri gibi tabîinden bir topluluk tarafından rivâyet edilmiştir. Selef ve haleften birçok kimse de, bu kıssayı nakletmiştir. Bunların özetine bakılacak olursa, tafsilatı konusundaki haberler, israiloğullarının rivâyetlerine dayanmaktadır. Çünkü bu konuda; kendi arzusuyla konuşmayan, ma'sum, doğru ve doğrulanmış olduğu bilinen Hz. Peygamber'e kadar uzanan sahih , kesintisiz bir isnad yoktur. Kur'an'ın akışından anlaşılan odur ki, kıssa özet olarak verilmiş, genişliğine sergilenmemiş ve uzun uzadıya açıklanmamıştır. Biz Allah Teâlâ'nın murat ettiği gibi Kur'an'da varid olan kısmına inanırız. Şüphesiz ki, gerçek durumu en iyi Allah bilir” neticesine vardıktan sonra, konumuzla ilgili şu açıklamayı yapmakta ve kıssa hakkındaki diğer rivâyetleri incelemektedir;

“Bu konuda birçok garib rivâyetler ve acayip hikayeler nakledilir ki, biz bunlara da dikkat çekmeyi uygun gördük”⁵⁴⁵.

İbn Kesîr, “Yine hatırla o vakti ki, biz meleklerle, “Adem'e secde edin !” demiştik. Onlar hemen secde ettiler, yalnız İblis secde etmedi. O, cinlerden idi ve Rabbinin emrinden harice çıktı...”⁵⁴⁶ âyet-i kerimesinin tefsîrinde, İblis'in Hz. Adem'e secde etmemesi, İblis'in mahiyeti ve mensup olduğu kabile vb.

IV/159-160, 214; III/459-463; V/219; VIII/210-213; VI/114-116; III/244; II/58; IV/186-187; V/258.

⁵⁴³ Bakara, 2/102.

⁵⁴⁴ Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/193-209.

⁵⁴⁵ a.e., I/203.

⁵⁴⁶ Kehf, 18/50.

konularla ilgili olarak nakledilen rivâyetleri tenkit etmekte⁵⁴⁷ ve konumuz açısından şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır;

“Bu konuda seleften pek çok haberler rivâyet edilmiştir. Çoğunluğu isrâiliyyât olan bu haberlerden bir kısmı sırf bakılmak için aktarılabilir. Ancak, bunların çoğunun durumunu, en iyi Allah bilir. Fakat bir kısmının elimizde bulunan gerçeğe ters düşmesi nedeniyle, yalan olduğunu kesin olarak belirtmek gerekir”,⁵⁴⁸.

İbn Kesîr, A’raf sûresinin 143. âyetinde⁵⁴⁹ yer alan Musa ve mikat konusu ile ilgili olarak İbn Cerir (310/922)’in uzun bir rivâyet yaptığını, fakat içinde gariblikler ve tuhaflıklar bulunduğunu, İbn Cerîr’in bu hadîsi Muhammed b. İshâk b. Yesâr (150/767)’dan rivâyet ettiğini belirtmekte ve “sanki o bunu isrâiliyyâtan almış gibidir” şeklinde değerlendirmektedir. Görüldüğü gibi müfessirimiz, rivâyeti nakletmemekte sadece tenkidini yaparak, isrâiliyyât olabileceğine dikkat çekmektedir⁵⁵⁰.

Müfessirimizin bu özelliğine konu ile ilgili bir örnek daha verebiliriz;

İsra sûresinin 5. âyetiyle⁵⁵¹ ilgili olarak israiloğullarına musallat edilen topluluğun özelliklerini konu edinen rivâyetleri tenkit eden müfessirimiz, İbn Ebî

⁵⁴⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/163-165; I/108-110.

⁵⁴⁸ a.e., V/109-110.

⁵⁴⁹ “Musa, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr’a) gelip de ve Rabbi O’nunla (vasıtasız olarak) konuşunca, Musa: “Ya Rabbi! Bana (cemalini) göster, seni göreyim” dedi. Allah, “sen beni asla göremessin. Ama şu dağa bak! Eğer o yerinde durursa, sen de beni görürsün !” buyurdu. Derken Rabbi, o dağa tecelli edince, onu yerle bir etti. Musa da bayılarak yere düştü. Ayıldığı vakit, “Allah’ım ! Seni tenzih ederim. Sana tevbe ettim ve ben, müminlerin ilkiyim !” dedi”.

⁵⁵⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, III/466-469; Bkz. a.mlf., VII/192; I/114; IV/478.

⁵⁵¹ “Birincisinin vadesi geldiği zaman üzerinize çok kuvvetli ve şiddetli birtakım kullarımızı göndereceğiz de, onlar ta evlerinin aralarına girip araştıraraklar. Bu yerine getirilmiş bir vaad idi.”

Hâtim (327/988)'in garib bir rivâyetini, İbn Cerîr et-Taberî (310/922)'nin de mevzu bir hadîsi naklettiğini, haber vermekte ve konuya ait birçok isrâiliyyât gördüğünü fakat kitabın uzamaması için onlara yer vermediğini söylemektedir⁵⁵². Bu özelliğini “bu konuyla ilgili daha birtakım isrâiliyyât anlatılırsa da, burada onları vermiyoruz”⁵⁵³ şeklindeki ifadelerinde görebilmekteyiz.

İbn Kesîr, rivâyetleri değerlendirerek, İslâm'ın bünyesine giren yabancı unsurların izalesine çalışmakta, isrâiliyyâtı tesbit ve teşhir ederek, tanınip-bilinmesini sağlamakta ve söz konusu rivâyetlere karşı müfessirleri uyararak, aldanmamalarını hedeflemektedir⁵⁵⁴.

3- Akideyle İlgili Olmayıp İstişhad İçin Naklettiği İsrâiliyyât

İbn Kesîr'in, akideyle bağlantılı olmayıp tefsîr münasebetiyle isrâiliyyâta yer verişinin izahını, şu ifadelerinde bulabiliriz;

“İsrâiliyyât ile ilgili olarak nakledilen hikayeler, bunlara dayanmak ve onlara bağlanmak için değil, fakat istişhâd (veya bir misal) olarak anlatılabilir”⁵⁵⁵. O, akideye taalluk etmeyen isrâiliyyâtı Tefsîr'inde aşağıdaki ifade ve üslûp tarzlarıyla nakletmektedir;

- “İsrâiliyyâtta anlatıldığına göre...”⁵⁵⁶

⁵⁵² İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/44-45; Bkz. III/70,213-214,474; VII/354, VI/153, 200-201,340,361,490,543-544; VII/57-61; I/102; II/374-375; III/395; IV/322; V/185; VI/153; VII/58-61; VIII/387-392.

⁵⁵³ a.e., VI/266-267; Bkz. V/354; VI/516-518.

⁵⁵⁴ a.e., VIII/416-418.

⁵⁵⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/14.

⁵⁵⁶ a.e., I/ 447; Bkz. a.mlf., I/150-153.

- “Muhammed b. Ka’bu’l-Kurazî (108/726) demiştir ki: Bazı mukaddes kitaplarda yer aldığına göre...”⁵⁵⁷
- “Yahudilerin haberlerinde...”⁵⁵⁸
- “İbn İshâk (151/768)’ın rivayetine göre: Daha önceleri Hristiyan olup, sonradan Müslüman olan birinden...”⁵⁵⁹
- “İbn İshâk’ın önceki kitapları bilen bazı ilim ehlinde naklettiğine göre...”⁵⁶⁰
- “Birtakım Ehl-i Kitab’tan...”⁵⁶¹
- “Daha önce geçen kitaplarda...”⁵⁶²
- “Vehb b. Münebbih (110/728)’den....” ve “Vehb b. Münebbih şöyle dedi...”⁵⁶³
- İsrailoğullarının haberlerinde anlatılmaktadır ki....⁵⁶⁴

⁵⁵⁷ a.e., I/359.

⁵⁵⁸ a.e., III/400-403.

⁵⁵⁹ a.e., II/403; III/84; Bkz. a.mlf., VII/14-16.

⁵⁶⁰ a.e., III/78.

⁵⁶¹ a.e., III/83-84.

⁵⁶² a.e., III/466; VI/84-85; VI/295.

⁵⁶³ a.e., V/186.

⁵⁶⁴ a.e., V/190-191.

- “Ka’bu’l-Ahbâr (32/652)’dan rivayet edildiğine göre: Tevrat’ta şöyle yazılıydı...”⁵⁶⁵
- “Vehb b. Münebbih (117/728) şöyle dedi: Daha önceki kitaplarda okudum ki....”⁵⁶⁶
- “İsrailoğullarının kitaplarında mevcut olduğuna göre...”⁵⁶⁷ ve
- “Ehl-i Kitab’tan bazıları”⁵⁶⁸ gibi ifadelerle, birtakım isrâiliyyâtı istişhad için nakletmekte, umumiyetle herhangi bir tenkitde tabi tutmamakta, nadiren sahih bir senetle rivâyet edildiğini söylemektedir⁵⁶⁹.

İbn Kesîr, “İsrâiliyyâtın sahih veya sahihe yakın rivâyetler bulsaydık, bunların yazılması ve nakledilmesi caiz olurdu”⁵⁷⁰ demektedir, her hangi bir konuyla ilgili isrâiliyyâtı tetkik ederken sahih bir rivâyetin bulunup bulunmadığını araştırmaktadır. Bu durum, O’nun sahih isrâiliyyâtı nakletmekten kaçınmadığını göstermektedir. Mesela müfessirimiz, İbn İshak (150/767)’in, ‘Ehl-i Kitab’tan aldım’, dediği bilgilerin, kendi görüşüyle paralellik arzettiğini söylemekte ve onları istişhad olarak nakletmektedir⁵⁷¹.

⁵⁶⁵ a.e., VI/65-66.

⁵⁶⁶ a.e., VI/213.

⁵⁶⁷ a.e., VI/238.

⁵⁶⁸ a.e., VI/244.

⁵⁶⁹ Bkz. Şimşek, M. Sait, *Kur’an Kıssalarına Giriş*, İst. 1993, s.140.

⁵⁷⁰ a.e., V/44-45.a

⁵⁷¹ a.e., I/111-112; Bkz. I/359; VI/238-239.

Müfessirimizin söz konusu tutumunu, iki örnek rivâyeti karşılaştırmak sûretiyle değerlendirmeye tabi tutabiliriz;

İbn Kesîr, “Nihâyet Allah’ın izni ile onları bozguna uğrattılar. Davud, Câlût’u öldürdü (kendisi müminler safında idi). Allah da padişahlığı ve peygamberliği verdi. Ona dilediklerinden (zırh yapmak, kuşlarla konuşmak gibi şeyleri) öğretti....”⁵⁷² âyet-i kerimesini, isrâiliyyâtla şu şekilde tefsîr etmektedir;

“İsrâiliyyâtta zikredildiğine göre, Hz. Davud Câlût’u elindeki bir sapanla öldürmüştü. Tâlût, Câlût’u öldüreni kızıyla evlendireceği, nimetleriyle sevindireceği ve işlerinde onu kendisine ortak edeceği vaadlerinde bulunmuştu. Verdiği bu sözlerde durmuş, sonra hükümdarlık Allah’ın kendisine verdiği büyük peygamberlikle birlikte Davud (a)’a intikal etmişti. Bunun içindir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur: Tâlût’un elinde olan ‘mülkü ve hikmeti’, Şemüyel’den sonra peygamberliği ona verdi. Dilediklerinden de ona öğretti....”⁵⁷³.

“(Allah Teâlâ), ‘Bırak onu ya Musa !’ buyurdu. Musa da onu (âsâsını) bıraktı, bir de ne görsün ! Âsâ yılan olmuş koşuyor ! Allah Teâlâ, ‘Tut onu korkma ! Biz onu eski haline çevireceğiz’ buyurdu”⁵⁷⁴, âyet-i kerimesiyle ilgili olarak zikrettiği bir rivâyet te şöyledir;

“Bu âyet hakkında Vehb b. Münebbih (110/728) der ki: Hz. Musa asasını yere bırakmış ve kısa bir süre sonra bakanların kendisine bakakaldığı büyük bir ejderha haline gelivermiş. Bir şeyler arar gibi hareket etmeye başlamış. Sanki yakalayacak bir şeyler arıyormuş. Hamile bir deve büyüklüğünde bir kayaya uğrayıp onu yutmuş. Büyük bir ağacın köküne köpek dişlerinden biriyle vurup onu yerinden sökmüş. Gözleri ateş gibi yanıyormuş. Asânın eğri kısmı bir yeleye

⁵⁷² Bakara, 2/251.

⁵⁷³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/447.

⁵⁷⁴ Tâhâ, 20/19-21.

dönmüş. Yelesinin kıllarının kısa mızrak gibi olduğu söylenir. Âsâsının iki budağı, içinde azı ve köpek dişleri olan, bu dişleri gıcırdayan geniş bir kuyuya dönüşmüş. Hz. Musa bunu görünce, arkasını dönüp hiç ardına bakmadan kaçmış ve uzaklaşmış. Artık yılanı arkasında bıraktığını gördüğünde, Rabbini hatırlayıp O'ndan utanarak durmuş. Sonra O'na: 'Ey Musa! Olduğun yere dön !' diye seslenilmiş ve o da müthiş bir korku içinde dönmüş. O sırada Hz. Musa'nın üzerinde yünden bir kaftan varmış. Rab Teâlâ esasını almayı ona emrettiğinde, kaftanın bir ucunu eli üzerinde uzatmış. Melek ona: 'Ey Musa! Şâyet Allah Teâlâ senin korktuğun şeye izin vermiş olsaydı, ne dersin kaftan sana bir fayda sağlar mıydı ?' diye sormuş. Hz. Musa: 'Hayır, fakat ben güçsüzüm, güçsüzlükten yaratıldım', deyip kaftanı elinden atmış ve elini yılanın ağzı üzerine koymuş, onun azı ve köpek dişlerinin sesini işitmiş. Avucunu yummuş ve bir de görmüş ki yılan, eskiden elini almış olduğu esasıdır ve eli ise, dayandığı zaman, iki budağı arasında daha önce koymakta olduğu yerinde imiş. Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ: 'Biz onu yine eski durumuna, bundan önce bilmekte olduğun haline çevireceğiz' buyurmuştur"⁵⁷⁵.

Müfessirimizin, birinci örnek türündeki rivâyetleri, mukaddimesinde belirttiği isrâiliyyâta ait tutumuyla⁵⁷⁶ paralellik arzetmektedir. Fakat ikinci çeşit rivâyetler, kendisinin de açıklamış olduğu gibi, önemli ve temel konularla iştigal edilmesini önlemekte⁵⁷⁷ ve zaman kaybına sebep olmaktadır⁵⁷⁸. İbn Kesîr, az da olsa bu tür isrâiliyyâta yer vermektedir. Ancak O'nun naklettiği bu isrâiliyyât,

⁵⁷⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/274.

⁵⁷⁶ a.e., I/14.

⁵⁷⁷ a.e., I/14.

⁵⁷⁸ a.e., V/341-342; Bkz. a.mlf., I/14.

akideye taalluk eden cinsten değildir. Belki okuyucusunu lüzumsuz meşgul eden neviden isrâiliyyâtır⁵⁷⁹.

E-İsrâiliyyâtı Nakleden Müelliflere Karşı Yönelttiği Tenkitler

1-Genel Olarak Selef ve Halef Müfessirlerini İsrailiyyât Açısından Değerlendirmesi

a-Müfessirlerin Caiz Olarak Naklettiği Rivâyetlere Karşı Yönelttiği Tenkitler

İbn Kesîr, “Kâf. Şanlı Kur’an hakkı için ! (Mekke kafirleri peygamber’e iman etmediler)”⁵⁸⁰ âyet-i kerimesiyle ilgili olarak; “Selef müfessirlerinden bir çoğu ve hattâ haleften bir çokları, Kur’an-ı Mecid’in tefsîrinde, Ehl-i Kitab’ın kitaplarından, bir çok hikayeler nakletmektedirler. Halbuki Kur’an-ı Kerim’in tefsîrinde, onların haberlerine hiç de ihtiyaçları yoktur” tenkidinde bulunmakta ve müfessirlerin bu konuya ait caiz gördüğü rivâyetlerden hiç birinin benimsenemeyeceğini şöyle ifade etmektedir;

“Böyle kimseler, ne doğrulanabilen ve ne de yalanlanabilen israiloğulları haberlerini, rivâyet etmenin caiz olduğu görüşündedirler. Bana göre ise, bu ve benzeri haberler, onların birtakım zındıklarının uydurmalarındandır”⁵⁸¹.

İbn Kesîr, “Selef-i salihinden Süddî (127/744), Ebü’l-Âliye (93/711), Vehb b. Münebbih (110/728)vb. eski müfessirler, yılan hikayesi, şeytan kıssası, İblis’in cennete nasıl girdiği ve Âdem’i nasıl aldattığı gibi birçok haberler

⁵⁷⁹ Şimşek, a.e., s.140.

⁵⁸⁰ Kâf, 50/1.

⁵⁸¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII/372-373.

nakletmişlerdir”⁵⁸² bilgisini sunmakta ve “Hepiniz oradan inin”⁵⁸³ âyet-i kerimesiyle ilgili isrâiliyyâta şu tenkitleri yöneltmektedir;

“Müfessirler, onlardan her birinin inmiş oldukları yerleri zikretmişlerdir. Ancak bu haberler netice olarak, isrâiliyyâta dayanmaktadır. Doğruluğunu ancak Allah bilir. Şâyet bunların belirtilmesinde, kişilerin din ve dünya işlerinde herhangi bir fayda söz konusu olsaydı, mutlaka Allah Teâlâ bunları Kitab’ında veya Resûlü’nün sünnetinde ifade ederdi”⁵⁸⁴.

b- Tekellüfe Girmeleri Sonucu Âyet-i Kerimenin Maksadı Dışına Çıktıklarını Belirtmesi

Ashab-ı Kehf’le ilgili olarak, Kehf sûresinin 17. âyet-i kerimesinde yer alan “mağara”nın⁵⁸⁵ nerede olduğu hususundaki isrâiliyyâtı nakleden İbn Kesîr, âyetin amacının, insanın düşünüp ibret alması olduğunu söyledikten sonra, müfessirleri tenkit etmektedir;

“Mağaranın dünyanın neresinde yer aldığını bilmemizde, ne bizim için bir fayda vardır ve ne de şer’i bir maksad söz konusudur. Ne var ki bazı tefsîrciler, aşırı zorlamalara tevessül etmişler ve değişik görüşler belirtmişlerdir”⁵⁸⁶.

⁵⁸² a.e., I/114.

⁵⁸³ Bakara, 2/36; A’raf, 7/19-25.

⁵⁸⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, III/395; Bkz. IV/322; V/341-342; VI/200-201; IV/322; I/54-157.

⁵⁸⁵ “Güneşi görürsün; doğduğu vakit, mağaralarının sağ tarafına meyleder (onlara zararı dokunmaz); battığı vakit de, onların sol tarafını makaslardı. Onlar (mağaranın) geniş bir yerindeydiler. İşte bu, Allah’ın kudreti delillerindendir. Allah kime hidâyet verirse, doğru yolu bulan odur. Kimi de şaşırtırsa, artık ona asla doğru yolu gösterecek bir veli bulamazsın”.

⁵⁸⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/139; Bkz. a.mlf., V/273; VI/153; II/455.

c-Olağanüstü ve Masal Mesabesindeki Rivâyetlere Karşı Yönelttiği Tenkitler

İbn Kesîr, Maide sûresinin 22. âyetinde konu edilen “zorba bir kavim”in kimler olduğuyla ilgili rivâyetleri nakletmekte ve müfessirleri, “tefsîrcilerin bir çoğu bu âyetin tefsîrinde, İsrailoğullarının durumu, bu zorba kavmin boylarının uzunluğu ve büyüklüğü ve Adem’in kızı Unk’un oğlu olan Âc’un bunlardan birisi olduğunu ve O’nun boyunun uzunluğunun da 3.333 zira olduğunu bildiren İsrailoğullarının uydurması birçok haberleri naklederler. Bu tür şeylerin söylenmesi ayıptır.”⁵⁸⁷ tenkidine tabi tutmaktadır.

2-İsim Vererek Birtakım Müfessir veya Müelliflere Karşı Yönelttiği Tenkitler

İbn Kesîr’in İsrâiliyyât açısından tenkide tabi tuttuğu müelliflerden bazılarını örneklerle inceleyerek, değerlendirmelerini açıkça görebiliriz:

a-Muhammed b. Cerîr et-Taberî (310/922)

İbn Kesîr, “birincisinin va’desi geldiği zaman üzerinize çok kuvvetli ve şiddetli birtakım kullarımızı göndereceğiz de, onlar tâ evlerin aralarına girip araştıracaklar...”⁵⁸⁸ âyet-i kerimesinde mevzubahis edilen kulların kimliği hususunda, selef ve halef müfessirlerinin ihtilaf ettiğini söyler ve rivâyetleri tenkitli olarak nakleder. Biz, konumuzla ilgili olarak, İbn Cerîr et-Taberî’nin konuyla ilgili tenkidini sunuyoruz;

“İbn Cerîr et-Taberî, burada Huzeyfe (36/656)’ye isnadla uzun bir merfu’ hadîs nakleder ki, şüphesiz bu hadîs mevzudur. Azıcık bir hadîs bilgisine sahip olan kimse onun mevzu olduğundan şüphe etmez. Garibtir ki İbn Cerîr et-Taberî, bunca imamlığına ve üstün yerine rağmen, böyle bir mevzu hadîse iltifat etmiştir. Şeyhimiz Hâfız Allâme Ebû’l-Haccâc el-Mizzî (741/1341), bunun

⁵⁸⁷ a.e., III/70-71; Bkz. a.mlf., V/44-45.

⁵⁸⁸ İsrâ, 17/5.

mevzu ve yalan olduğunu açıkça belirtmiş ve kitabın kenarına da yazmıştır. Ben bu konuda, pekçok israiliyata dayalı heberler gördüm. Ancak bunları zikrederek, kitabı uzatmak istemedim”⁵⁸⁹.

Aynı şekilde İbn Kesîr, A'râf sûresi 150 ve 151. âyetleri ile ilgili olarak tefsîrlere giren israiliyatı değerlendirirken, İbn Cerîr'in konuya ait garib bir rivâyet aktardığını ve birçok alimin bu rivâyeti reddettiğini söylemekte ve reddedilmesi gerektiği şeklinde de tenkit etmektedir. İbn Kesîr, bu rivâyetin Katade (117/735) tarafından Ehl-i kitâb'ın birinden alınmış olabileceğini belirtmekte⁵⁹⁰, Harut ve Mârût kıssası ile ilgili olarak Bakara 99. ve 103. âyetlerde “İbn Cerîr'in tuttuğu bu yol hakikaten çok garibtir”⁵⁹¹ demekte, Kehf sûresi 92 ve 96. âyetlerde, Ye'cüc ve Me'cüc'un evsafına ait garib, münker ve uzun rivâyetlerde bulunduğunu haber vermekte⁵⁹², A'râf sûresi, 143. âyetinde, Taberî'nin rivâyetini garib ve acayib olarak nitelemekte ve israiliyyattan alınmış olabileceğine dikkat çekmekte⁵⁹³, isnatsız rivâyetinde bulunmasını veya yanlış isnat zikrettiğini eleştirmekte⁵⁹⁴ ve naklettiği rivâyetin tarihi açıdan imkansız oluşu gibi⁵⁹⁵ ifadelerle Taberî (310/922)'yi tenkit etmektedir⁵⁹⁶.

⁵⁸⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/42-44; Bkz. a.mlf., VI/515

⁵⁹⁰ a.e., III/474

⁵⁹¹ a.e., I/197

⁵⁹² a.e., V/192; Bkz. a.mlf., V/232

⁵⁹³ a.e., III/469

⁵⁹⁴ a.e., I/160; IV/452

⁵⁹⁵ a.e., I/446.

⁵⁹⁶ Ayrıca bkz. a.e., IV/253; III/85; V/236; IV/308; VI/420; III/510-512; III/491; III/508-509; VIII/418;

İbn Kesîr'in tenkitleri tam anlamıyla ilim ahlâkına yakışır bir şekildedir⁵⁹⁷.

Müfessirimiz, Taberî (310/922)'yi isrâiliyyât açısından olumsuz tenkide tabi tuttuğu gibi, olumlu tenkitlerde de bulunmakta, onun tercihlerini sunmakta, zaman zaman aynı görüşü paylaşmakta ve onu tebrik etmektedir;

İbn Kesîr, "O halde gökyüzünün açık bir duman getireceği günü gözet. O duman insanları kaplayacaktır...."⁵⁹⁸ âyetleriyle ilgili olarak tefsîre giren isrâiliyyâtı⁵⁹⁹ değerlendirirken, Taberî'nin rivâyetini nakletmekte ve onun bu rivâyeti tenkit etmesini övmektedir;

"İbn Cerîr der ki: Bana İsam İbn Revvâd İbn Cerrâh'ın Huzeyfe b. Yemân (36/656)'dan rivâyetine göre Allah Rasulü (s) şöyle buyurmuştur: 'Kıyamet alametlerinin ilki Deccâl'in çıkması, Meryem oğlu İsâ'nın inmesi, Aden çukurundan bir ateşin çıkıp insanları mahşere sürmesi, öğle istirahatına çekildiklerinde onlarla beraber kalması ve dumandır.' Huzeyfe: 'Ey Allah'ın elçisi, duman da nedir?' diye sordu da, Allah Resulü (s): 'Öyleyse sen gözle! Göğün açıkça bir duman çıkacağı gün, o duman insanları bürüyecektir. Bu, elim bir azaptır' âyetini tilavet buyurup şöyle devam etti: 'Doğu ile batı arasını dolduracak ve kırk gün, kırk gece kalacak. Mü'min nezleye tutulmuş gibi olacak, kafiye gelince o da sarhoş gibi olacak. Duman onun burun deliklerinden, kulaklarından ve dübüründen çıkacak" şeklindeki rivâyeti nakleden İbn Kesîr, Taberî'nin; "Bu hadîs sahih olsaydı elbette bu meselede kesin bir hüküm ifade ederdi. Ancak ben bu hadîsin sahih olduğuna şehâdet etmem. Çünkü hadîsin ravilerinden olan Muhammed b. Halef el-Askalânî (?)'nin bana naklettiğine göre O, bu hadîsi Süfyan'dan işitip işitmediğini Revvâd (36/656)'a sormuş ve O da;

V/185.

⁵⁹⁷ Küçükkalay, a.e., s. 96.

⁵⁹⁸ Duhan, 44/10-11.

⁵⁹⁹ Bkz. Aydemir, a.e., s. 309-310.

Hayır, diye cevaplamış. Muhammed b. Halef der ki: Revvâd'a: 'Bu hadîsi Süfyân (161/778)'a okudun mu?' diye sordum. Hayır, dedi. 'Senin hazır bulunduğun sırada, ona bu hadîs okundu da, sesini çıkarmadı mı?' diye sordum. Şöyle anlattı: Bu hadîsi birileri getirip bana okudu ve bu hadîsi bizden dinle dediler. Sonra alıp götürdüler ve hadîsi benden rivâyet ettiler. Râvi olan Revvâd, böyle veya buna benzer şeyler söylemiştir" şeklindeki tenkidini şöylece tebrik etmektedir;

"İbn Cerîr, bu hadîsi gerçekten güzel tenkit etmiştir. Hadîs bu isnadıyla uydurmadır"⁶⁰⁰.

b- Ebû Zür'a er-Râzî (264/877)

İbn Kesîr, "Gerçekten biz, Zü'l-Karneyn'i yeryüzünde iktidar sahibi yaptık ve O'na istediği her şeyden bir sebep verdik"⁶⁰¹ âyet-i kerimesiyle ilgili olarak Zü'l-Karneyn hakkında tefsîrlere giren isrâiliyyâtı değerlendirirken, Ebu Zür'a er-Râzî'yi de yapmış olduğu bir rivayetten dolayı israiliyyât açısından tenkit etmektedir.⁶⁰²

"Ukbe İbn Âmir (58/677) dedi: Yahudilerden bir topluluk Hz. Peygamber'e gelip Zü'l-Karneyn'i sordular. Hz. Peygamber de, daha başından itibaren onlara Zü'l-Karneyn'in haberini anlattı. Anlattığı bu haber içinde şunlar vardı: Zü'l-Karneyn Rûm asıllı bir delikanlı idi. İskenderiye'yi o kurmuştu. Bir melek onu yükseltmiş ve sedde kadar götürmüştü. Orada yüzleri köpek yüzü gibi olan bir kavmi görmüştü" rivâyetini nakleden müfessirimiz, bu rivayetin tenkidini; "Daha uzun uzadıya nakledilen bu rivâyet çirkinliklerle doludur ve

⁶⁰⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, III/234; Bkz. a.mlf., V/357,182; VI/263; VIII/417-418; IV/309; I/112-114; Taberî Tefsiri'nin İsrailiyyât açısından tenkidi için bkz. ez-Zehebî, *el-İsrailiyyât*, s.121-132.

⁶⁰¹ Kehf, 18/84.

⁶⁰² İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/185-190.

onun Hz. Peygamber'e ref'i sahih değildir. Daha çok İsrailoğullarının haberlerinden aktarmadır. Ne garibtir ki Ebû Zûr'a er-Râzî, çok değerli bir yere sahip olmasına rağmen, bu rivâyeti bütünüyle *Delâilü'n-Nübüvve* isimli eserinde nakletmiştir. Bu onun için garib bir nakildir ve onun naklettiğinde de münker taraflar vardır"⁶⁰³ şeklinde yapmaktadır.

c- Katâde İbn Diâme (117/735)

İbn Kesîr, A'raf süresi, 150. âyetle ilgili olarak Hz. Musa'nın levhaları atmasını konu edinen isrâiliyyâtı naklederken, Katâde'ye isnat edilen bir rivâyeti; "İbn Atiyye (542/1148) ve alimlerin bir çoğu bu rivâyeti reddetmişlerdir ki, reddedilmeye de layıktır" şeklinde tenkit etmekte ve müellifimizin isrâiliyyâtla ilişkisini, " Herhalde Katâde bunu Ehl-i Kitab'tan birisinden almış olmalıdır. Onların içinde ise, yalancılar, uydurmacılar ve zındıklar vardır" şeklinde ifade etmektedir⁶⁰⁴.

d- es-Süddî (127/741)

İbn Kesîr, "Lokman (nasihatine devamla şöyle demişti): Yavrucuğum! Yaptığın (kötülük) bir hardal tanesi ağırlığında olsa da, bir kaya içinde veya göklerde yahut yerin dibinde gizlense de, Allah onu yine getirir..."⁶⁰⁵ âyet-i kerimesi ile ilgili olarak tefsirlere giren isrâiliyyâtı değerlendirirken Süddî'nin, sahâbeye kadar uzanan bir senetle naklettiği rivâyeti, "Bazıları bir kayanın içinde bulunsa..." âyetindeki kaya ile, yedinci kat yerin altındaki bir kayanın kastedildiğini zannetmişlerdir. Süddî, bu görüşü kendi isnadıyla, şâyet sahihse, İbn Abbâs (68/687), İbn Mes'ûd (32/652) ve sahabeden bir cemaatten zikreder. Bu, Atiyye el-Avfî (111/729), Ebû Malik, Sevrî (161/778), Menhal b. Amr (?) ve

⁶⁰³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/185; Bkz. a.mlf., VI/178-181; II/64.

⁶⁰⁴ a.e., 474; Bkz. a.mlf., VI/263-268; V/44-45,64,66,373,395; VIII/85,203,405,520; I/15,39,41,57.

⁶⁰⁵ Lokman, 31/16.

başkalarından da rivâyet edilmiştir. En doğrusunu Allah bilir ama, bu sanki doğrulanmayacak ve yalanlanmayacak isrâiliyyâtan alınmış gibidir”, şeklinde tenkit etmekte ve “âyetin zahirinden anlaşıldığına göre, en doğrusunu Allah bilir, burada kastedilen şudur: Şüphesiz ki o tane, ne kadar küçük olursa olsun, hatta bir kayanın içinde bulunsun, Allah, yine de onu latif ilmiyle açığa çıkaracaktır”⁶⁰⁶ açıklamasını yapmaktadır.

e- İbn Ebî Hâtım (327/988)

İbn Kesîr, Sâd suresi 34 ve 40. âyetlerinde, Hz. Süleyman’la ilgili olarak tefsîrlere giren isrâiliyyâtı değerlendirirken “bütün bunlar isrâiliyyâtan olup, bunların en kötüsü, İbn Ebî Hâtım tarafından rivâyet edilen şu haberdır” diyerek rivâyeti nakletmekte ve “bu haberin İbn Abbâs’a kadar olan isnadı kuvvetlidir. Fakat açıkça görülüyor ki, şâyet İbn Abbas’tan böyle bir kıssanın vurûdu sahîhse, İbn Abbâs bunu Ehl-i Kitab’dan almıştır. Onların içinde ise, Hz. Süleyman’ın peygamberliğine inanmayan bir grup da vardır. Bu sebeptendir ki, bu haberde birçok münker husus vardır” tenkidinde bulunmaktadır⁶⁰⁷.

Ayrıca İbn Kesîr, İbn Ebî Hatim (327/988)’in uzun ve gerçekten garib rivâyetler yaptığını⁶⁰⁸, selef-i salihinden bazı haberler naklettiğini, fakat onların sıhhatli olmayıp, garipliklerle dolu olduğunu haber verip, rivâyeti nakletmemeyi uygun bulduğunu belirtmektedir⁶⁰⁹.

⁶⁰⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/340; Bkz. a.mlf., V/214.

⁶⁰⁷ a.e., VII/58-61; Bkz. a.mlf., VI/329; III/70-71.

⁶⁰⁸ a.e., VI/489.

⁶⁰⁹ a.e., VI/420; Ayrıca bkz. Cerrahoğlu, a.e., II/143-152.

f- Kâdî İyâz (544/1149)

İbn Kesîr, Hz. Musa'nın mikata gitmesi ve mikatta meydana gelen olayları konu edinen A'raf suresi 142 ve 143. âyetlerle ilgili olarak tefsîrlere giren isrâiliyyâtı değerlendirirken⁶¹⁰ müellifimizin rivâyet ve açıklamasını;

“Kâdî İyâz⁶¹¹ eş-Şifâ kitabının başlarında, kendi senediyle Muhammed b. Merzûk kanalıyla, Ebû Hureyre (57/676)'den O da Hz. Peygamber (s)'den rivâyet eder ki; Allah Teâlâ, Musa'ya tecelli ettiğinde, Safa üzerinde, karanlık gecede on fersahlık yoldan karınca görünürdü”. Sonra şöyle der: İsrâ hadisesi ve Rabbi'nin en büyük âyetlerini görmesi ve O'na hâs olarak zikrettiklerimiz, elbette uzak değildir” şeklinde naklettikten sonra, kendisine şöyle bir tenkit yöneltmektedir;

“Kâdî İyâz, bu rivâyeti sanki sahih bir hadîsmiş gibi göstermektedir. Ancak sıhhati şüphelidir. İsnadında bulunan râviler içinde, bilinip-tanınmayan kimseler vardır. Bu hadîs ise, ancak adaletli ve zabt sahibi kimselerin rivâyetinden olursa, kabul edilebilir. En doğrusunu Allah bilir”⁶¹².

g- Ebû Zekeriya Yahya b. Şeref en-Nevevî (676/1277)

İbn Kesîr, Kehf süresi, 92-96. âyet-i kerimelerinde konu edilen “Ye'cûc ve Me'cûc”la ilgili olarak tefsîrlere giren isrâiliyyâtı⁶¹³ değerlendirirken müellifimizi şöyle tenkid etmektedir;

⁶¹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, III/466-470.

⁶¹¹ Bkz. Çakan, İsmail Lütüf, *Hadîs Edebîyatı*, İst. 1996, s.196-197.

⁶¹² İbn Kesîr, *Tefsîr*, III/470; Ayrıca bkz. Hâzin, Alaaddin Ali b. Muhammed el-Bağdadî, *Lübâbü't-te'vîl fi ma'ani't-tenzil*, İst. 1979, II/266-267.

⁶¹³ Bkz. Aydemir, a.e., s.286-291.

“Nevevî, *Şerhu Müslim* adlı eserinde, bazılarında nakleder ki; Ye’cûc ve Me’cûc, Adem’den çıkıp toprağa karışan meniden yaratılmışlardır. Buna göre onlar; Adem’den yaratılmış olmaktadır, yoksa Havva’dan değil. Bu söz, gerçekten gariptir. Bu konuda, Ehl-i Kitab’tan aktarılan birtakım hikayelere güvenmek de caiz değildir. Çünkü onların yanında, pekçok uydurulmuş sözler bulunmaktadır”⁶¹⁴.

ğ- Diğer Müfessir ve Müellifler

Örneklerle incelediğimiz müfessir veya müelliflerden başka, İkrime (105/780), Ebü’l-Âliye (93/715), Atıyye el-Avfî (111/729), Süfyan es-Sevrî (161/778), S’alebi (427/1035) vb. kişilerin de, isrâiliyyâtla ilişkilerine dikkat çeken İbn Kesîr, yapmış oldukları rivâyetleri ilmi bir ahlâkla tenkit etmektedir⁶¹⁵.

F- İsrâiliyyâtı Rivâyet Edenlerle İlgili Açıklamaları ve Tenkitleri

Bu bölümde, isrâiliyyâtı rivâyet eden şahısların, isrâiliyyâtla olan ilişkilerini ve isrâiliyyâtta yerlerini değerlendiren İbn Kesîr, ilmi bir ahlakla, söz konusu kişilere, olumlu ve olumsuz tenkitler yöneltmektedir.

1- Sahabeden Olanlar

a- İbn Abbâs (68/687) ve Ka’bu’l-Ahbâr (32/652-653) ilişkisi

“Bu kitapta İdris’i de an! Çünkü o, çok doğru bir peygamberdi. Biz onu yüksek bir yere kaldırdık”⁶¹⁶ âyet-i kerimeleriyle ilgili olarak, İdris (a)’ın

⁶¹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/191; Bkz. Nevevî, *Şerhu Müslim*, Mısır 1349, III/97.

⁶¹⁵ Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/157-160; VI/340; V/214; VI/490-491,559; V/278-286; VIII/557-558; IV/164-165; III/60-61, 74,78; I/111-112.

⁶¹⁶ Meryem, 19/56-57.

yükseltildiği yüce yerden maksat nedir? İdris (a)'ın göğe çıkış sebebi nedir? konularına ait isrâiliyyâtı⁶¹⁷ değerlendiren İbn Kesîr, İbn Abbâs'ın, Ka'bu'l-Ahbâr'la, ilişkisini, “İbn Abbâs (68/687), Ka'bu'l-Ahbâr (32/652)'a ‘Allah Teâlâ'nın, İdris hakkında ‘onu yüksek bir yere kaldırdık’ kavli nedir diye sormuştu...” şeklindeki rivâyeti naklederek, “bu Ka'bu'l-Ahbâr'ın isrâiliyyât olan haberlerindendir. Bir kısmında münkerlik de vardır. En doğrusunu Allah bilir”, tenkidinde bulunmaktadır⁶¹⁸.

İbn Kesîr, Nebe sûresi 38. âyet-i kerimede geçen “ruh” kelimesi hakkında, müfessirlerin ne anlama geldiği hususundaki ihtilaflarını altı grup altında nakletmekte ve tercihini yapmaktadır. Konuyu incelerken, semaları ve arzı bir lokmada yutan meleklerle ilgili rivâyeti, İbn Abbas'tan nakleden müfessirimiz, şu tenkitleri yöneltmektedir;

“Bu hadîs gerçekten garibtir ve Peygamber (s)'e ulaştırılması hususunda incelemeye tabi tutulması gerekir. Bu rivâyetin İbn Abbâs'a ait bir söz olarak mevkûf olması da mümkündür. Belki de bu, İbn Abbâs'ın almış olduğu isrâiliyyâttandır. Allah en iyisini bilendir”⁶¹⁹.

İbn Kesîr, Sâd sûresi, 34-40. âyet-i kerimelerinde, Hz. Süleyman'ın imtihan edilmesini konu edinen 34. âyet-i kerimeyle ilgili olarak, İbn Abbâs'a dayanan bir rivâyeti, “bütün bunlar isrâiliyyâttan olup, bunların en kötüsü İbn Ebî Hâtim (327/988) tarafından rivâyet edilen şu haberdır” girişiyle naklettikten sonra, “bu haberin İbn Abbâs'a varan isnadı kuvvetlidir. Fakat açıkça görülüyor

⁶¹⁷ Bkz. Aydemir, a.e., s.278-281.

⁶¹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/236.

⁶¹⁹ a.e., VIII/333-334.

ki, şâyet İbn Abbâs (68/687)'tan böyle bir kıssanın vürudu sahihse, İbn Abbâs bunu Ehl-i Kitab'tan almıştır" şeklinde tenkit etmektedir⁶²⁰.

İbn Kesîr, Hz. Mûsâ (a)'ın imtihan edilmesini konu edinen "...ve seni çeşitli belalarla imtihan ettik...."⁶²¹ âyet-i kerimesiyle ilgili olarak, "fitneler hadîsi" adı altında bir bölüm açmakta, altı yaprak tutan ve İbn Abbas'a dayanan bu uzun rivâyeti, İbn Abbas'ın Hz. Peygamber (s)'e isnat ettiğini belirttikten sonra "hadîsi, Neseî (279/892), *es-Sünenü'l-Kebîr* isimli eserinde böylece rivâyet ediyor. Ebû Ca'fer b. Cerîr (310/922) ve İbn Ebî Hâtim (327/988) de, Tefsîrlerin'de söz konusu hadîsi tahriç etmişlerdir. Ancak bu, İbn Abbas (68/687)'in sözü olarak mevkuf olup, çok az bir kısmı merfu'dur. Sanki İbn Abbas, isrâiliyyâtın nakledilmesi mûbah olan kısmındaki bu sözleri, Kabu'l-Ahbâr (32/652) ve benzerlerinden almış gibidir. En doğrusu Allah bilir. Şeyhimiz Hafız Ebu'l-Haccâc el-Mizzî (741/1341)'nin de böyle dediğini işittim" şeklinde tenkit etmektedir⁶²².

Görüldüğü gibi İbn Kesîr, İbn Abbas'ın isrâiliyyâtla olan ilişkisini ve rivâyetlerini değerlendirmektedir. Fakat, onun bir müfessir olarak tartışılmaz yerini, "Hz. Peygamber'in amcazadesi ve onun duasının bereketiyle, Kur'an'ın tercümanı olan Abdullah b. Abbas (r)"⁶²³, büyük müfessirlerden biridir. Allah'ın

⁶²⁰ a.e., VII/59-60.

⁶²¹ Tâhâ, 20/40.

⁶²² İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/278-286.

⁶²³ Bkz. Suyûtî, a.e., II/1228-1233; ez-Zehebî, *et-İsrâiliyyât*, s. 78-82; Remzi Na'na'a, a.e., s. 123-132; Aydemir, a.e., s. 53-54; Çakan, İsmail Lütî-Eroğlu, Muhammed, "Abdullah b. Abbas" *DİA*, İst., 1988, I/76-79; Buhl, F. "Abdullah", İA., I/26-27; Çetin, Mustafa, "Abdullah b. Abbas ve Tefsiri", *DEÜİFD*, İzmir 1993, I/227-238.

Elçisi (s); “Ey Allah’ım, onu dinde ince bir anlayış sahibi kıl ve o’na te’vili öğret”⁶²⁴ duasını, onun için yapmıştır”⁶²⁵ ifadeleriyle takdir etmektedir.

b-Ebû Hureyre (57-58/676-677) ve Ka’bu’l-Ahbâr (32/652-653) İlişkisi

İbn Kesîr, Ye’cûc ve Me’cûc konusuna ait isrâiliyyâtı değerlendirirken, “artık bu sûru, ne aşabildiler, ne de delebildiler. (Zü’l-Karneyn), ‘bu sûr, Rabbinin bir rahmettir. Rabbinin va’di geldiği vakit, onu dümdüz edecektir. Rabbinin va’di de haktır’ dedi...”⁶²⁶ âyet-i kerimelerinde, Ebû Hureyre (r)’ın, Hz. Peygamber (s)’e isnat ettiği; “Ye’cûc ve Me’cûc her gün seddi kazarlar...”⁶²⁷ şeklinde başlayan rivâyetin tenkidini şöyle yapmaktadır;

“Bu rivâyeti, Ebû Hureyre (r)’ın, Ka’bu’l-Ahbâr’dan almış olması muhtemeldir. Çünkü Ebû Hureyre (r), Ka’bu’l-Ahbâr’la çok oturuyor ve çok konuşuyordu. Ebû Hureyre (r), ondan hadîs rivâyet etmiştir. Bazı râviler, bunun merfu’ olduğunu vehmedip, ref etmişlerdir. Allah en iyisini bilendir”⁶²⁸.

c- Abdullah b. Amr (63/682)’ın İsrâiliyyâtla İlişkisi

İbn Kesîr, “Onlar, ancak kendilerine (azap için) meleklerin gelmesini yahut Rabbinin azabının gelmesini veya Rabbinin bazı (kıyamet) alametlerinin

⁶²⁴ Buhârî, Vudu, 10; Müslim, Fedailü’s-sahâbe, 138.

⁶²⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/13-14.

⁶²⁶ Kehf, 18/97-98.

⁶²⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/510,511; İbn Mâce, Fiten, 2; Tirmizi, Tefsîr, 8.

⁶²⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/193-194; Bkz. VII/25; VIII/33; VI/543-544; Ebu Hüreyre’nin hadis rivayeti açısından değerlendirilmesi için bkz. ez-Zehebî, Ebû Abdillâh, *Tezkiretü’l-huffâz*, Beyrut 1376, I/36; ez-Zehebî, *el-İsrâiliyyât*, s. 76-78; Remzi Na’na’a, a.e., s.132-143; Aydemir, a.e., s.54-57; Sibâî, Mustafa, *İslam Hukukunda Sünnet* (çev. Edip Gönenç), İst. 1981, s.290-318; Aşık, Nevzat, *Sahabe ve Hadis Rivayeti*, İzmir 1981, s.125-132; Kandemir, M. Yaşar, “Ebu Hüreyre”, *DİA*, İst., 1994, X/160-167.

gelmesini gözetiyorlar....”⁶²⁹ âyet-i kerimesiyle ilgili olarak, Abdullah b. Amr (r)’ın; “Hz. Peygamber, şöyle buyurmuştur: Güneş batıdan doğunca, İblis secdeye kapanır...” şeklinde başlayan bir rivâyetini; “bu gerçekten garib bir hadîstir ve isnadı da, zayıftır. Herhalde, Abdullah b. Amr’ın, Yermük günü bulmuş olduğu iki deve yükündeki kitaplardan alınmıştır. Merfu olarak rivâyet edilmesi, münkerdir. En doğrusunu Allah bilir”⁶³⁰ tenkidine tabi tutmaktadır.

Görüldüğü gibi, Abdullah b. Amr (r)’ın isrâiliyyâtla ilişkisinin odak noktasını oluşturan “zamiletan”⁶³¹, İbn Kesîr’in de tenkitlerini yönelttiği konudur. Benzer bir tenkit örneği daha verebiliriz;

“Buna göre, bu hadîsin merfu olarak rivâyeti, bir vehimden ibaret olabileceği korkusundan hali kalmamaktadır. Bu ancak, O’nun Yermük günü bulmuş olduğu iki deve yükündeki kitaplardan nakletmiş olduğu bir sözü olabilir”⁶³².

Abdullah b. Amr (r)’ın, isrâiliyyâtı, istişhad olarak naklettiği bilinmektedir⁶³³.

⁶²⁹ En’am, 6/158.

⁶³⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, III/370-440; Bkz. a.mlf., V/188; II/64; I/298-199.

⁶³¹ Aydemir, a.e., 57-58. (zamiletân “زاملتان”; Abdullah b. Amr’ın Yermük savaşı sonrası Ehl-i Kitab’tan almış olduğu iki deve kitap yükünü ifade etmektedir.)

⁶³² İbn Kesîr, *Tefsîr*, III/439-440; Bkz. a.mlf., V/188; II/64; I/298-199.

⁶³³ Cerrahoğlu, a.e., I/112-113; Bkz. Önkâl, Ahmet, “Amr b. As”, *DİA*, İst. 1991, III/79-81; ez-Zehebî, *el-İsrâiliyyât*, s.83-87; Remzi Na’na’a, a.e., s.143-159.

d- Abdullah b. Selâm (43/663-664)'ın İsrâiliyyâtta Yerinden Taktirle Bahsetmesi

İbn Kesîr, “Ya bunlar mı daha hayırlıdır, yoksa Tubba kavmi ile onlardan evvelkiler mi ?...”⁶³⁴ âyet-i kerimesinde konu edilen Tubba kavmi ile ilgili isrâiliyyâtı tenkit ederken, konumuz hakkında şu bilgileri vermektedir;

“Bütün bu haberler kaynak olarak Ka’bu’l-Ahbâr (32/652)’a ve aynı şekilde Abdullah b. Selâm(43/663)’a dayanmaktadır. Abdullah b. Selâm, çok güvenilir, yeri büyük ve alim bir kimsedir”⁶³⁵.

Abdullah b. Selâm’ın rivâyet ettiği bir hadîsi örnek vererek, onun isrâiliyyâtla olan olumlu ilişkisini sergileyebiliriz;

“....Orada temizlenmeyi seven birtakım adamlar vardır. Allah da çok temizlenenleri sever”⁶³⁶ âyet-i kerimesiyle ilgili rivâyetleri nakleden İbn Kesîr, konumuza ait olan ve Abdullah b. Selâm’a dayanan;

“Allah Resulü (s) Kuba’ya geldiğinde, muhakkak ki; Allah Teâlâ sizi, temizlik hususunda hayırla övmüştür. Bu durum hakkında bana bilgi vermez misiniz ? diye buyurdu. Bununla; “Orada temizlenmeyi....” âyetini kastediyordu. Onlar da, şöyle dediler; “Ey Allah’ın elçisi, biz Tevrat’ta su ile istincanın, bize farz kılındığını gördük”⁶³⁷ şeklindeki hadîse yer vermektedir⁶³⁸.

Görüldüğü gibi İbn Kesîr, Abdullah b. Selâm hakkında olumlu tenkitler yapmaktadır. O’nun ilmi durumunu, Hz. Peygamber (s)’in önünde, bizzat

⁶³⁴ Duhan, 44/37.

⁶³⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII/242-243.

⁶³⁶ Tevbe, 9/108.

⁶³⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/451; VI/6; Bkz. V/451.

⁶³⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV/105-106; Bkz. a.mlf., IV/494-495, 190-191; VII/261-262; I/98-99.

Yahudiler tasdik etmişlerdir. İslâm ve Yahudi kültürünü özümlemiş ve sahabe arasında ilmi ve kültürüyle tanınmış olan bu zatı gerek ilim ve gerekse zabt ve adalet yönünden itham etmeye muktedir olamayız. Üstelik hakkında Kur'an âyetleri nazil olan⁶³⁹ ve hadîs ulemasının özellikle Buharî (256/870) gibi bir şahsın itimadını kazanan bir kişi hakkında da, artık bizlerin söyleyeceği bir söz olmasa gerektir. Bu zat hiçbir zaman münekkittler tarafından, Ka'bu'l-Ahbâr (32/652) ve Vehb b. Münebbih (110/728)'e yöneltilen ithamlarla suçlanmamıştır⁶⁴⁰.

e- Abdullah b. Mes'ûd (32/652)'un İsrâiliyyâtındaki Yeri

Rivâyette şedit davranan, talebelerini lafızların zaptında gevşeklik göstermekten men eden ve kat'i olarak hadîs olduğu bilinmeyen sözler yerine, rey ve kıyasla amel etmeyi tercih eden İbn Mes'ûd'un⁶⁴¹, İbn Kesîr Tefsîri'nde de isrâiliyyât açısından, umumi olarak, İslâm'a uygun olan nakillerle yer aldığını görüyoruz⁶⁴². Bununla birlikte İbn Kesîr, O'nun bir takım rivâyetlerini "garib" olarak değerlendirmektedir.

İbn Kesîr, Yâsin sûresi 20-28. âyetleriyle ilgili rivâyetleri naklederken, konuyla ilgili isrâiliyyâtı da tenkit etmekte⁶⁴³ ve bu âyetlerde kastedilen şahsın

⁶³⁹ Bkz. a.e., VII/161-262; Bkz. a.mlf., VI/190-191.

⁶⁴⁰ Cerrahoğlu, *Tefsîr Usulü*, Ank. 1988, s.254-255; Ayrıca bkz. ez-Zehebî, el-İsrailiyyât, s.88-90; Remzi Na'na'a, a.e., s.159-161; Aydemir, a.e., s.58-60; Fayda, Mustafa, "Abdullah b. Selam", *DİA*, İst. 1988, I/134-135; Horovitz, J., "Abdullah", *İA*, İst. 1993, I/41-42.

⁶⁴¹ Sandıkçı, S. Kemal, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadis*, Ankara 1991, s.190; Ayrıca bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/543/544; Suyûtî, a.e., II/1228; Cerrahoğlu, İsmail, "Abdullah b. Mes'ud", *DİA*, İst. 1988, I/114-117.

⁶⁴² İbn Mes'ûd, Ka'bu'l-Ahbâr'ın isrâiliyyâtını tenkit etmektedir. Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/543-544.

⁶⁴³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/554-559.

kavmi tarafından nasıl öldürüldüğü⁶⁴⁴, Hz. Musa (a)'a seslenen ağacın⁶⁴⁵ cinsi⁶⁴⁶ ve A'raf süresi 175 ve 176. âyet-i kerimelerinde konu edilen şahsın Bel'âm b. Bâ'ûr olduğu⁶⁴⁷ şeklindeki isrâiliyyâtı, İbn Mes'ûd'dan istişhad olarak vermektedir. Bununla birlikte İbn Kesîr, Nebe süresi 38. âyette yer alan “rûh”la ilgili isrâiliyyâtı tenkit ederken, İbn Mes'ûd'un rivâyetini “gerçekten garib bir söz” olarak nitelemektedir⁶⁴⁸.

f- Abdullah b. Ömer (73/693)'in Ka'bu'l-Ahbâr'la İlişkisi

Bakara sûresi 102. âyet-i kerimede konu edilen Hârût ve Mârût kıssası ile ilgili olarak tefsîrlere giren isrâiliyyâtı değerlendiren İbn Kesîr,⁶⁴⁹ Abdullah b. Ömer (73/693)'e⁶⁵⁰ isnadının sağlam olduğunu belirttiği ve Zühre yıldızının güzel bir kadın şeklinde yeryüzüne inişi ve Hârût'la Mârût'un onunla ilişkiye girmesini konu edilen rivâyeti⁶⁵¹, konumuz açısından şu şekilde tenkit etmektedir;

⁶⁴⁴ a.e., VI/557.

⁶⁴⁵ Kasas, 28/30.

⁶⁴⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/244.

⁶⁴⁷ a.e., III/508; Bkz. a.mlf., I/14; VI/155.

⁶⁴⁸ a.e., VIII/333-334.

⁶⁴⁹ a.e., I/193/208.

⁶⁵⁰ Bkz. Buharî, Fedâil, 19; Müslim, Fedâil, 139,140; Kandemir, M. Yaşar, “Abdullah b. Ömer b. Hattab”, *DLA*, İst. 1988, I/126-128.

⁶⁵¹ Bkz. Aydemir, a.e., s.146-161.

“Bu rivâyet, İbn Ömer (73/693) (r)’ın, Ka’bu’l-Ahbâr (32/652)’dan naklettiği rivâyetlerdendir. Allah en iyisini bilir. Nitekim daha önce Salim (106/724)’in babasından naklettiği rivâyetle, bu husus geçmişti”⁶⁵².

Hârût ve Mârût kıssasıyla ilgili isrâiliyyâtta, gerçeğe en yakın olan haberin, Abdullah b. Ömer’in Ka’bu’l-Ahbâr’dan yaptığı rivâyet olduğunu söyleyen İbn Kesîr, “bu taktirde söz konusu rivâyet, Ka’bu’l-Ahbâr’a dayanır. O ise bunu, İsrailoğullarının kitaplarından aktarır. Doğruyu en iyi bilen Allah’tır”⁶⁵³ şeklinde tenkit etmektedir.

g-Suheyb er-Rûmî (38/658) ve Temîm ed-Darî (ö.?)’nin Hristiyan Kültürüyle İlişkisi

İbn Kesîr, Burûc süresi 1-10. âyet-i kerimelerde konu edilen Ashab-ı Uhdud’la ilgili olarak tefsîrlere giren isrâiliyyâtı değerlendirirken⁶⁵⁴, Suheyb er-Rûmî’nin bu konuda Hz. Peygamber (s)’e isnad ettiği bir rivâyeti⁶⁵⁵; “Bu kıssanın Peygamber sözü olduğuna dair, açık bir ifade yoktur. Bizim şeyhimiz Hafız Ebü’l-Haccâc el-Mizzî (741/1341) der ki: Bu sözün Suheyb er-Rûmî’ye ait olması muhtemeldir. Çünkü o, Hristiyanların haberlerine dair, bilgi sahibiydi. Allah en iyisini bilendir”⁶⁵⁶ şeklinde tenkit etmektedir.

⁶⁵² İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/201; Bkz. Sandıkçı, a.e., s.37.

⁶⁵³ a.e., I/199; Bkz. a.mlf. V/377.

⁶⁵⁴ a.e., VIII/387-393.

⁶⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/16,18.

⁶⁵⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII/387-392.

Aynı şekilde İbn Kesîr, Maide 106-108 âyetlerinde, Temîm ed-Dârî'ye dayanan ve Hristiyan kültürüne ait rivâyetleri tenkitli bir şekilde nakletmektedir⁶⁵⁷.

2- Tabîî'lerden Olanlar

a- Ka'bu'l-Ahbâr (32/652-653)'ın İsrâiliyyâtta Yeri

İbn Kesîr, Ka'bu'l-Ahbâr'ın isrâiliyyâtla ilişkisini ve yerini⁶⁵⁸ olumlu ve olumsuz tenkitlerle sergilemektedir;

- Bu, Ka'bu'l-Ahbâr'ın isrâiliyyâtta olan haberlerindendir. Bir kısmında münkerlik de vardır...⁶⁵⁹.
- Bu, Ka'bu'l-Ahbâr'ın uydurduğu isrâiliyyât hurafelerindendir...⁶⁶⁰.
- Sahih hadislerden şahidi olması hasebiyle, Ka'bu'l-Ahbâr'dan rivâyet edilen sözlerin en güzellerinden birisi budur...⁶⁶¹.
- Bu gibi ifadeler hakkında doğru olan bunların Ehl-i Kitab'ın sayfalarında mevcut bulunanlarından alınmış olmalarıdır. Nitekim Ka'bu'l-Ahbâr ve Vehb b. Münebbih (110/728)'in, israiloğulları haberlerinden, bu ümmete naklettikleri arasında öyleleri vardır ki,

⁶⁵⁷ a.e., III/213-215.

⁶⁵⁸ Bkz. ez-Zehebî, Tezkire, I/52; el-Kevserî, Muhammed Zâhid, *Makâlâtü'l-Kevserî*, Mısır 1994, s.162-169; ez-Zehebî, *el-İsrâiliyyât*, s. 95-104; Remzî Na'na'a, a.e., s.167-183; Aydemir, a.e., s.62-66.

⁶⁵⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/236;V/278-286.

⁶⁶⁰ a.e., VIII/43-44.

⁶⁶¹ a.e., V/371.

bunlar meydana gelmiş veya gelmemiş şeylerden tahrife, tebdile ve neshe uğramış şaşılacak garib haberlerdir...⁶⁶².

- Ka’bu’l-Ahbâr şöyle demiş: Tevrat’ta şöyle yazılıydı....⁶⁶³ vb.

İbn Kesîr, Hz. Muaviye (60/679)’nin Ka’bu’l-Ahbâr hakkındaki “şüphesiz Ka’bu’l-Ahbâr, Ehl-i Kitab’tan rivâyet eden ravilerin en doğrularındandır. Bununla beraber biz O’nun dahi yalanından şüphelenirdik”⁶⁶⁴ tenkidinin, şöyle değerlendirilmesi gerektiğini söylüyor;

Ben de derim ki, şâyet olmasa bile bunu, yalanın kasıtsız olarak vuku’ bulmuş olduğu anlamına almak gerekir. Zira O, hüsnü zanda bulunduğu birtakım sayfalardan rivâyet etmektedir. Bu sayfalarda ise, uydurulmuş ve yalan bir çok şey vardır...⁶⁶⁵.

Benzer bir olay da, İbn Mes’ûd (32/652)’un Ka’bu’l-Ahbâr (32/652) için “Ka’b yalan söylemiş” tenkidinde bulunup, bir âyet-i kerimeyi de delil getirmesidir⁶⁶⁶.

İbn Kesîr, Hz. Muâviye (60/679)’nin, Ka’bu’l-Ahbâr’a karşı çıkışını “Muâviye bu noktada haklıdır....”⁶⁶⁷ şeklinde değerlendirmektedir.

⁶⁶² a.e., VI/205-206; V/186-187.

⁶⁶³ a.e., VI/65/66.

⁶⁶⁴ Buharî, İ’tisam, 9.

⁶⁶⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/292-294.

⁶⁶⁶ a.e., VI/543-544.

⁶⁶⁷ a.e., V/185-186.

Bununla birlikte, ilmi bir ahlâka sahip olan müfessirimiz, kendisinden tefsîr mahiyetinde nakletmekte⁶⁶⁸, Kehf sûresi 86. âyette geçen “حَمَ” kelimesi hakkında; “Ka’bu’l-Ahbâr ve başkasının dediği gibi, bu kelime, su ve kara çamur anlamına gelir”⁶⁶⁹ şeklindeki açıklamalarını zikretmektedir. Yeri geldiğinde, merfu” hadîsleri tenkit eden İbn Kesîr, Ka’bu’l-Ahbâr’ın isrâiliyyâtını tercih etmektedir⁶⁷⁰.

b-Vehb b. Münebbih (110-114-116/728-732-734)’in İsrâiliyyâtta Yeri

İbn Kesîr, Vehb b. Münebbih’in isrâiliyyâtla ilişkisini ve yerini⁶⁷¹ olumlu ve olumsuz tenkitlerle belirtmektedir;

Vehb b. Münebbih der ki: Önceki kitaplarda, Allah Teâlâ’nın şöyle buyurduğunu okudum...⁶⁷²,

Vehb b. Münebbih’ten rivâyete göre, Hz. Üzeyr (a), şöyle demiş...⁶⁷³,

Vehb b. Münebbih’in isrâiliyyâtı içinde anlattığına göre;...⁶⁷⁴,

⁶⁶⁸ a.e., VII/142.

⁶⁶⁹ a.e., V/188-189; Bkz. Râgıb el-İsfahânî, Ebu’l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Râgıb, *el-Müfredât fi garibi’l-Kur’an*, Beyrut 1997, s.258-259

⁶⁷⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/198-199.

⁶⁷¹ ez-Zehebî, *Tezkire*, I/100-101; ez-Zehebî, *el-İsrâiliyyât*, s. 104-106; Remzi Na’na’a, a.e., s.183-192; Aydemir, a.e., s.67-69.

⁶⁷² İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/212-213.

⁶⁷³ a.e., VI/220-223.

⁶⁷⁴ a.e., IV/478; V/275-276.

Ka'bu'l-Ahbâr ve Vehb b. Münebbih'in, İsrailoğulları haberlerinden, bu ümmete naklettikleri arasında böyleleri vardır ki, bunlar meydana gelmiş veya gelmemiş şeylerden tahrife, tebdile ve neshe uğramış şaşılacak garib haberlerdir...⁶⁷⁵.

Kehf süresi 92-96. âyet-i kerimelerden Zü'l-Karneyn ile ilgili isrâiliyyâtı değerlendirirken Ye'cûc ve Mecûc'un evsafını içeren bir rivâyete, Taberî'nin yer verdiğini söyleyerek, Vehb b. Münebbih'e dayanan bu rivâyetin hem uzun, hem garib ve hem de münker olduğunu söyleyen⁶⁷⁶ İbn Kesîr, objektif olarak tenkitlerde bulunmakta, yeri geldiğinde de Vehb b. Münebbih'in rivâyetini olumlu bulduğunu belirtmektedir. Abese süresi 17-32. âyet-i kerimelerinde, "Hayır ! Doğrusu o, hiç O'nun emrini tam eda etmedi"⁶⁷⁷ âyetiyle ilgili rivâyetleri verdikten sonra, kendi görüşünü "benim içime doğan şudur" diyerek açıklıyor ve Vehb b. Münebbih'in Hz. Üzeyr (a)'den naklettiği bir sözü "işte bu âyetin manasıyla ilgili olarak, bizim söylediğimize benzemektedir" şeklinde değerlendirmektedir⁶⁷⁸.

G-İsrâiliyyât Açısından Sahîh Hadîslere Bakışı ve Müslim'i Tenkidi

İbn Kesîr, tenkit konusu ettiği rivâyeti, Tefsir'inin çeşitli yerlerinde, yeni yeni bilgi ve değerlendirmelerle aşağıdaki gibi incelemektedir;

⁶⁷⁵ a.e., VI/205-206.

⁶⁷⁶ a.e., V/191-192; Bkz. a.mlf., III/371; III/221-226.

⁶⁷⁷ Abese, 80/23.

⁶⁷⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII/345-347; Bkz. a.mlf., IV/377-381.

Bakara sûresinin 29. âyetinin tefsîrinde, yer ve göklerin yaratılmasıyla ilgili olarak, Neseî (303/915) ve Müslim (261/874)'in rivâyet ettiği bir hadîsi, İbn Cüreyec (150/767)'den, dikkat çekmek için nakleder. Rivâyet şöyledir:

“Ebû Hureyre; Resulüllah (s), elimi tuttu ve dedi ki; Allah Teâlâ toprağı cumartesi, onun üzerindeki dağları pazar, ağaçları pazartesi, kötülükleri salı ve nûru da çarşamba günü yarattı, perşembe günü, yeryüzünde canlıları yaydı. Cuma günü son saatte de, ikindi ile akşamın arasında Hz. Âdem'i yarattı”⁶⁷⁹.

Müfessirimiz, Abdullah b. Selâm (43/663) ve İbn Cüreyc (150/767)'in bu rivâyetini naklettikten sonra; “وهذا الحديث من غرائب صحيح مسلم” “Bu hadîs Müslim'in garib hadîslerindendir. Bu konuda, Ali b. el-Medinî (234/849) ve Buhârî (256/870) ve daha başka birçok hadîs hafızları söz söylemişler ve bunun Ka'bu'l-Ahbâr'ın sözü olduğunu belirtmişlerdir. Bu sözü o, Ka'bu'l-Ahbâr (32/652)'dan duymuş ancak, bazı raviler yanılarak, onu merfu' hadîs haline getirmişlerdir. Beyhâkî (458/1066) de, böyle oluşunu kaydeder”⁶⁸⁰, şeklinde tenkit etmektedir.

Müfessirimiz bu rivâyeti ve Ahmed b. Hanbel (241/855)'in benzer bir rivâyetini⁶⁸¹, A'râf sûresi 54. âyetinin tefsîrinde nakleder ve bu rivâyeti, âyet-i kerimeyi esas alarak tenkit eder: “Bu rivâyette yedi günün hepsi de doludur. Halbuki Allah Teâlâ ‘altı günde’ buyurmuştur. Bu sebeptendir ki, Buhârî (256/870) ve hadis hafızlardan birçoğu, bu hadîs hakkında konuşmuşlar ve onu

⁶⁷⁹ Müslim, Mûnafikûn, I; Ahmed b. Hanbel, *Mûsned*, II/237; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-nihaye*, I/15.

⁶⁸⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/98-99.

⁶⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *Mûsned*, I/237.

Ebû Hureyre (57/676) ile Ka'bu'l-Ahbâr'dan rivâyet etmişlerdir. Bu merfu değildir. En doğrusunu Allah bilir”⁶⁸².

İbn Kesîr, aynı rivâyeti Secde sûresinin 4. âyetinin tefsîrinde nakleder ve şöyle tenkit eder:

“Buhârî bu hadîsi, *et-Târîhu'l-Kebîr* adlı eserinde muâllel görüp der ki: “Bazıları bu hadîsi Ebû Hureyre'nin Ka'bu'l-Ahbâr'dan rivâyet ettiğini söylemiştir. En doğru olanı da budur.”⁶⁸³ Hadîs hafızlarının birçoğu da, hadîsi aynı şekilde muâllel görmüşlerdir. En doğrusunu Allah bilir.”

Son olarak Fussilet sûresi'nin 9 ve 12. âyetlerinde aynı rivâyeti nakleden İbn Kesîr, tenkidini şu şekilde yapmaktadır: “Hadîsi, Müslim (261/874) ve Neseî (303/915) kitaplarında İbn Cüreyc (150/767) kanalıyla rivâyet etmiştir. Bu hadîs de, sahihler arasında yer alan garib hadîslere aittir. Buhârî, *Târîh* 'inde, bu hadîsi Ebû Hureyre kanalıyla, Ka'bu'l-Ahbâr (32/652)'dan rivâyet etmiştir ki bu daha sıhhatlidir”.

Müfessirimiz, İbn Abbâs (68/687)'in rivâyet ettiği benzer bir rivâyeti de; “Bu hadîste gariblikler vardır” şeklinde değerlendirmektedir⁶⁸⁴.

Görüldüğü gibi müfessirimiz, sahih hadîslere de, isrâiliyyât açısından tenkitler ve değerlendirmeler getirmekte, isrâiliyyât ile ilgili bir rivâyeti, çeşitli yerlerde nakletmekte ve yeni bilgiler vermektedir⁶⁸⁵.

Müfessirimiz, başka bir konuyla ilgili tenkidini Hristiyan kaynaklı haberler açısından getirmektedir;

⁶⁸² İbn Kesîr, *Tefsîr*, III/422.

⁶⁸³ Bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, Beyrut 1986, I/413-414.

⁶⁸⁴ a.e., VII/156-157.

⁶⁸⁵ Bkz. İyi ve kötü amelin, sahibini ahirette karşılaşmasına ait isrâiliyyâtın, İbn Kesîr'deki panoraması:

İbn Kesîr, Burûc süresi 1-10. âyet-i kerimelerinin tefsîrinde konu edilen ve “Ashâb-ı Uhdûd”la ilgili olarak tefsirlere giren isrâiliyyâtı⁶⁸⁶ değerlendirirken, Süheyb er-Rûmî (38/658)’nin rivâyet ettiği uzunca bir hadisi nakleder⁶⁸⁷. Tenkidini “Müslim (261/874) de, aynı şekilde bu rivâyeti *Sahîh*’inin sonunda Hüdbe b. Hâlid kanalıyla, Hammâd b. Seleme (167/783)’den verir” şeklinde yapar. Benzer bir rivâyeti yine Suheyb er-Rûmî’den naklettikten sonra şu tenkitleri yöneltir;

“Bu kıssanın, peygamber sözü olduğuna dair açık bir ifade yoktur. el-Mizzî (742/1341) der ki: Bu sözün Suheyb er-Rûmî’nin sözü olması muhtemeldir. Çünkü O, Hristiyanların haberlerine dair bilgi sahibiydi. Allah en iyisini bilir⁶⁸⁸



II/58; III/244-245,408-409; IV/186-187,413-415; V/258; Bkz. Aydemir, a.e., s.310.

⁶⁸⁶ Bkz. Aydemir, a.e., s.231-237.

⁶⁸⁷ Müslim, Zühd ve’r-Rekâik, 8.

⁶⁸⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII/387-392.

SONUÇ

Vahye dayanan ilâhî kaynaklı dinleri kapsamına alan Ehl-i Kitab terimi, isrâiliyyâtla yakından ilgilidir. İslâm'ın saf bünyesine karışan yabancı unsurlar, ağırlıklı olarak Yahudilikten kaynaklandığı için, Ehl-i Kitab'tan aktarılan haberler, isrâiliyyât olarak isimlendirilmiştir. Tarihi süreç içerisinde anlamı genişleyen isrâiliyyât kavramı, İslâm kültürüne yabancı olan bütün kıssa ve hâdiseleri ifade etmektedir.

Hiz. Peygamber'in vefatından sonra, sahabe devriyle birlikte İslâm düşüncesine girmeye başlayan ve peygamber kıssaları başta olmak üzere, bir çok konu etrafında toplanan isrâilî haberler, özellikle rivayet tefsirlerinde yoğunlaşmıştır.

Rivayet tefsiri, Kur'an'ı Kur'an'la, Kur'an'ın sünnetle ve Kur'an'ın sahabe ve tabi'ine isnad edilen sözlerle tefsirini kapsamaktadır. Bu tefsir usulü, makbul ve sağlam olmakla birlikte, Hiz. Peygamber'e, sahabe ve tabi'lere isnad edilen rivayetlerin doğruluk derecesini belirlemedeki zorluk, İslâm kültürüne karışan uydurma haberler, isrâiliyyât ve rivayetlerdeki senedlerin hazfedilmesi sebepleriyle, olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu durum, rivayet tefsirinin en zayıf noktalarını teşkil etmiştir. Sağlam ve zayıfı ayırmadan, Kitab ehlinden alınan pek çok haber, İslâm bünyesine girmiş ve büyük tahribat yapmıştır.⁶⁸⁹

İsrailiyyât açısından değerlendirdiğimiz *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, bir rivayet tefsiridir. Tefsir usulü hakkında, Kur'an'ın Kur'an'la tefsirinin en güzel

⁶⁸⁹ ez-Zehebî, *et-Tefsîr*, I/108,113-121; Subhi Salih, *Mebâhis fî ulûmî'l-Kur'an*, s.291; ez-Zerkânî, Abdulazim, *Menâhilü'l-irfan fî ulumi'l-Kur'an*, I/491; Bkz. ez-Zehebî, *el-İsrâiliyyât*, s. 119-197; Düzenli, Yaşar, *İmam Birgivi ve Tefsîrdeki Metodu* (Basılmamış yüksek Lisans Tezi), İst., 1987, s.121.

metot olduğunu belirten İbn Kesîr⁶⁹⁰, aciz kalındığında, hadîse başvurulması gerektiğini ve onun Kur'an'ı açıklayıcı bir özellik taşıdığını ifade etmektedir⁶⁹¹. Bu merhalelerden sonra, sahabe ve tabîlerin sözlerine müracaat edilebileceğini söylemektedir⁶⁹².

Müfessirimiz, kolay ve kısa ibarelerle, âyet-i kerimelerin zahirini esas alarak⁶⁹³, ilmi gücünü Allah Teâlâ'nın muradını anlamaya ve verilmek istenen dini ve dünyevî faydaları belirlemeye teksif etmektedir⁶⁹⁴.

İbn Kesîr; "İsrâiliyyâtta ihtilafları nakletmede izlenmesi gereken en güzel yol, bu çeşit rivayetleri iyi kavramak, sahih olanı batılından ayırmak, faydasız işlerde münakaşanın uzamaması için, söz konusu ihtilafların yararlılık derecesini ve sonuçlarını belirtmek, böylece daha önemli konularla ilgilenmeyi temin etmek"⁶⁹⁵ olduğunu söylemekte ve şu huslara dikkat çekmektedir;

Müfessire lazım olan şey, evvela bu gibi haberlere karşı çok uyanık bulunmaktır. Bütün bu isrâilî rivâyetleri tenkitten geçirip, kudreti nisbetinde,

⁶⁹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/12-13; V/470; Konuyla ilgili yapılmış bir Yüksek Lisans çalışması için bkz. Aydın, Atik, *İbn Kesîr'in Kur'an'ı Kur'an'la Tefsîri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 1996.

⁶⁹¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/12-15; III/528-531.

⁶⁹² a.e., I/15; V/273.

⁶⁹³ a.e., III/422; V/273.

⁶⁹⁴ a.e., III/395; V/139; 341-342; Konuyla ilgili yapılmış bir Yüksek Lisans çalışması için bkz. Karaca, Faruk, *İbn Kesîr'in Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm Adlı Eserindeki Metodu* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1992.

⁶⁹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/14; Bkz. a.mlf., *Kıyasu'l-enbiyâ*, Beyrut 1982, I/28.

Kur'an'ın ruhuna uygun ⁶⁹⁶ olanları alması, akıl ve naklin de buna muvafakat etmesi icâb eder⁶⁹⁷. Kur'an'ın mücmel olan hususlarını, onu tafsîl eden diğer bir âyet veya Hz. Peygamber'in sünneti varken, Kitab ehlinde olan nakillerle tefsir etmemesi gerekir⁶⁹⁸. Onun için en hayırlısı mümkün mertebe, İsrâiliyyâtan kaçınmasıdır⁶⁹⁹.

Tefsîrlere giren ve belli konularda merkezleşen isrâiliyyâtı, sened ve metin tenkidine tabi tutan İbn Kesîr, rivâyet tefsîrlerinde bulunan ve şeriatin yasak edip caiz görmediği isrâiliyyâta dikkat çekmekle seçkin bir yer kazanmış⁷⁰⁰ ve onun kötülüğünü anlatmaya çalışmıştır⁷⁰¹.

İbn Kesîr, Kur'an'ı Kerim'e ve sahîh hadislere ters düşmeyen ve elimizdeki delillerden dolayı doğru olduğunu bilebildiğimiz isrâiliyyâtla, ne doğrulanabilen ne de yalanlanabilen isrâilî haberleri rivayet etmenin caiz olduğunu belirtmekte ve bunlara az da olsa istişhâd (ibret, örnek) amacıyla⁷⁰² yer vermektedir.

⁶⁹⁶ Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, V, 48,80; VII/141; VIII/333-334; V/357; IV/13; V/357,457; VI/136, 201,232, 362, 559 ,561; VII/377, V/194; VIII/417-418 (Müfessir bu hususu, “هذا هو الظاهر من الآية..” vb. ifadelerle belirtmektedir).

⁶⁹⁷ Bkz. a.e., VII/372-373.

⁶⁹⁸ Bkz. a.e., I/12-15; III/329-338; IV/200-210; V/74-75,

⁶⁹⁹ Bkz. a.e., I/160-161; III/70-71; 395, 474; V/44-45; Ayrıca bkz. Cerrahoğlu, a.e., I/117; el-Ak, Halid Abdurrahman, *Usûlu't-tefsîr ve kavâiduhu*, Beyrut 1994, s.263; ez-Zehebî, *et-Tefsîr*, I/123-125.

⁷⁰⁰ Kattan, Menna Halil, *Mebahis fi ulumi'l-Kur'an*, Riyad, s. 365-366; Suphi Salih, a.e., 291; Bkz. ez-Zehebî, *et-Tefsîr*, I/162-165; Ebû Şehbe, a.e., 128-130.

⁷⁰¹ Cerrahoğlu, a.e., II/206; Bkz. ez-Zehebî, *el-İsrâiliyyât*, s. 204-28.

⁷⁰² Bkz. Buharî, Enbiya, 50; Müslim, Zühd, 72; Tirmizî, İlim, 13; İbn Mace, Mukaddime, 5; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/39,46; İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/274; IV/226-229, 478; Ayrıca bkz. a.mlf., I/14; 154-

Bununla birlikte, değerlendirmeye tabi tutmamız icab eden önemli bir nokta da, İbn Kesîr'in nakletmiş olduğu bazı anlamsız ve garib isrâiliyyâtı, sened ve metin tenkidinden geçirmemesidir. II. bölümde, müfessirimizin “Akideyle İlgili Olmayıp İstişad için Naklettiği İsrâiliyyât” başlığı altında, bu tür isrâilî rivâyetleri, az da olsa naklettiğini incelemiştik. Fakat müfessirimiz, söz konusu haberleri aklın tecviz etmesi gerektiğini belirtmesine ve II. bölümde “İsrâiliyyâtı Tesbit Kriterleri” konusunda sıraladığımız gibi, birtakım şartlar ileri sürmesine rağmen, “atların güney rüzgarından yaratılması” haberini tenkitsiz bir şekilde vermektedir⁷⁰³. İbn Kesîr'in, “Vehb b. Münebbih (110/728), İsrâiliyyât'ında anlattığına göre” şeklinde naklettiği bu ve benzeri rivâyetler, kanaatimize göre kendisinin koymuş olduğu ölçülere aykırıdır ve tenkitsiz nakledilmemelidir⁷⁰⁴.

Bunun gibi, hadis adı altındaki bazı rivâyetleri nakletmiş fakat sahîh, zayıf veya uydurma olup-olmadığını belirtmemiş ve illetini zikretmemiştir. Meselâ, Sa'lebe b. Hâtib el-Ensârî kıssasını, Tevbe sûresinin 75. âyet-i kerimesinde⁷⁰⁵, sebep-i nuzûl olarak, Taberi (310/922) ve İbn Ebî Hâtim (327/988)'den tenkitsiz nakletmiştir⁷⁰⁶. Halbuki kıssa, Kur'an ve sahih hadîslere aykırıdır⁷⁰⁷. Nitekim

157; III/530-531; V/44-45; Şimşek M. Sait, a.e., s. 139-140; Cerrahoğlu, a.e., II/139.

⁷⁰³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV/478; Bkz. Hz. Musa'nın âsâsının ejderha oluşu; V/273-277; I/3,451; IV/225-226; VI/263-268,544.

⁷⁰⁴ Aydemir, “Bu beyanın gerçekte ve İslâmî esaslarla hiçbir ilgisi yoktur ve tipik bir isrâiliyyât numunesidir” açıklamasına, İbn Kesîr'i kaynak vermektedir. Fakat, bu durum İbn Kesîr'in, rivâyeti tenkit ettiği izlenimini vermektedir. Bkz. Aydemir, a.e., s.91; Atlarla ilgili diğer isrâiliyyât hurafeleri için bkz. İbn Kuteybe, a.e., s.7, 337; İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali, *el-Mevzû'ât*, Medine 1386, I/105,117.

⁷⁰⁵ “Onlardan bazıları da, “Eğer Allah bize lutf-u kereminden ihsanda bulunursa, mutlaka zekâtını verir ve mutlaka salihlerden oluruz!” diye Allah'a söz vermişti”

⁷⁰⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV/124.

⁷⁰⁷ Bkz. Bakara 2/143; Âl-i İmran, 3/110; Feth, 48/18,29; Tevbe, 9/100; Enfal, 8/64; Buhârî, Ashabu'n-Nebî, I; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 207,211; Hatib, el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*, Medine ts., s. 49.

kıssada, Sa'lebe'nin, Hz. Peygamber (s)'in kendisine yazılı olarak gönderdiği zekat emrini "bu cizyeden başka bir şey değil" diyerek reddettiği bile yer almaktadır. Üstelik İbn Kesîr, Bakara, 2/143. âyet-i kerimede geçen ve sahabenin âdil olduğuna delil gösterdiği "وسطا" kelimesini, Tefsirinde "عدولا" şeklinde izah etmiş ve birçok hadîs nakletmiştir⁷⁰⁸.

Ayrıca Sa'lebe hadisinin senedinde geçen Ali b. Yezid (ö.?) hakkında Buhârî (256/870), "münkerü'l-hadis",⁷⁰⁹ Ebu Hâtim er-Râzî (327/938), "zayıftır, münkerdir",⁷¹⁰ İbn Hibbân (354/965) ise, "münkerü'l-hadistir" demiştir.⁷¹¹ Yine senette geçen Muân b. Rıfa'a (ö.?) hakkında da Ebu Hâtim "hadisi yazılır ama ihticâc olunmaz"⁷¹², İbn Hibbân "münkerü'l-hadistir"⁷¹³ ve Zehebî (748/933) ise "rivayet sahibidir ancak güvenilir değildir"⁷¹⁴ ifadelerini kullanmıştır.⁷¹⁵

Bununla birlikte İbn Kesîr, isrâiliyyâta karşı;

⁷⁰⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I/273-278.

⁷⁰⁹ Zehebî, Ebu Abdullah, *Mîzânü'l-îtidâl fî nakdi'r-ricâl*, Beyrut ts., III/161.

⁷¹⁰ er-Râzî, Ebu Muhammed Abdurrahman b. Ebu Hâtim er-Râzî, *el-Cerhu ve't-ta'dîl*, Beyrut 1952, VI/209.

⁷¹¹ İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebu Hâtim el-Bustî, *Kitabu'l-mecruhîn*, Beyrut 1992, II/110.

⁷¹² er-Râzî, a.e., VIII/422.

⁷¹³ İbn Hibbân, a.e., III/26.

⁷¹⁴ Zehebî, a.e., IV/134.

⁷¹⁵ Sa'lebe hadisinin sened ve metin yönünden ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. Paksoy, Kadir, "Sened ve Metin yönünden Sa'lebe Hadisinin Tenkidi", *HÜFD*, IV, Şanlıurfa 1998, s. 161-186; Ayrıca bkz. Leknevî, Abdülhayy, *el-Ecvibetü'l-fâdile li'l-es'ileti'l-aşeretü'l-kâmile*, Halep 1964, s.107-108.

“Kur’an-ı Kerim’in tefsirinde isrâiliyyâta ihtiyaç yoktur” في تفسير القرآن المجيد⁷¹⁶. Bunların sıhhatli olduğunu düşensek bile, birçoğunun zaten faydası yok gibidir “... ما اقل فائدة كثير منه لو كان صحيح”⁷¹⁷, şeklindeki açık ve net ifadelerle, umumi bir tavır sergilemekte⁷¹⁸ ve caiz olan rivâyetlerin çoğundan da yüz çevirmek gerektiğini⁷¹⁹ belirtmektedir.

Ortaya koymaya çalıştığımız gibi, İsrâiliyyât mevzusu, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim*’de hem nazarî ve hem de pratik olarak incelenmektedir. İbn Kesîr, Kur’an-ı Kerim’e, sahih hadislerle, akla ve kâinat nizamına ters düşen isrâiliyyâtı sened ve metin tenkidinden geçirmekte ve şiddetle reddetmektedir. Bu haberlerin, Kur’an’ı Kerim’de verilmek istenen esas mesajı gölgede bıraktığını ve dini anlaşılmaz hâle getirdiğini belirtmektedir.

Kur’an’ı Kerim’in tefsirinde isrâiliyyâta lüzum olmadığını açıklayan İbn Kesîr, bununla birlikte İslâmî gerçeklerle çelişmeyen haberleri nakletmenin, caiz olduğunu ifade etmekte ve az da olsa, bunlara istişhâd (örnek, ibret) olarak yer vermektedir.

Doğruluğu veya yanlışlığı bilinemeyen isrâiliyyâtın sahih olduğu düşünülse bile, önemli bir dinî ve dünyevî değer taşımadığını söyleyen İbn Kesîr, bunların büyük bir kısmından yüzçevirmek gerektiğini belirtmektedir.

⁷¹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII/372-373; V/44-45; Ayrıca bkz. Fahrüddin er-Râzi, *et-Tefsîru’l-kebîr*, Mısır 1357, XVII/108-109; Reşit Rıza, a.e., I/258.

⁷¹⁷ a.e., VI/292-294; Ayrıca bkz. Taberî, a.e., I/521; XI/226-232.

⁷¹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, III/395; V/44-45; 139, 140-141, 143-144, 163-165, 186-187; VI/153, 205-206.

⁷¹⁹ a.e., V/341-342.

İbn Kesîr'in isrâiliyyâtı sened ve metin tenkidine tabi tutması, eserini en sahih ve güvenilir kaynaklar arasına yerleştirmiştir.

Bir insanın herşeyi bilemeyip hata edebileceği ve sadece Kur'an-ı Kerim ve sahîh hadîslerin mutlak ölçü olabileceği hakikati, her zaman ağırlığını hissettirmiştir. *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*'de, istişhad olarak nakledilen isrâiliyyât yanında, birtakım anlamsız, faydasız ve İslâmî naslarla bağdaşmayan isrâiliyyât örneklerinin, az da olsa bulunması, elbetteki onun mümtaz yerini sarsacak ve güvenilir kaynaklar arasından çıkaracak mahiyette değildir. Kanaatimize göre, gözönünde bulundurulması gereken husus, herşeyden önce İbn Kesîr'in, tenkitçi bir bakış açısına sahip olması ve isrâiliyyâtı ilmi objektiflikle değerlendirmeye tabi tutmasıdır. O'nun rivâyet tefsîri sahasında bir çığır oluşu, burada aranmalıdır. Çalışmamızı, İbn Kesîr'in şu güzel sözüyle noktalayabiliriz;

“Peygamberlerden başka, herkes hata edebilir.

فان الخطأ جائز على من عد الانبياء عليهم السلام”⁷²⁰

⁷²⁰ a.e., V/39.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdülhayy**, Saîd, “Şahsiyyetun fi’s-sudûr”, *Mecelletü’l-Ezher*, c.53, sy. 11., Kahire 1981.
- Abdûlbakî**, Muhammed Fuâd, *el-Mu’cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, İstanbul, 1987.
- Abdurrahîm**, Abdullah, “el-İctihâd fi talebi’l-cihâd li’bni Kesîr”, *Alemü’l-Kütüb*, c.11, sy. 1-3, Beyrut, 1981.
- el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü’l-hafa ve müzîlû’l-libâs amma iştehera mine’l-ehadisi ala elsineti’n-nas*, I-II, Beyrut 1997,
- Adang, Camilla**, *Reception of Biblical Materials in Early İslam, Muslim Writers on Judaism and the Hebrew Bible: From İbn Rabban to İbn Hazm*, Leiden 1996.
- Aisha**, Begum Bawany Warf, *İslam: The Religion of All Prophets*, Karaçi 1988.
- el-Ak**, Halid Abdurrahman, *Usûlü’t-tefsîr ve kavâiduhu*, Beyrut 1994.
- Aşık**, Nevzat, *Sahabe ve Hadis Rivayeti*, İzmir 1981.
- Âşikkutlu**, Emin, *Hadiste Ricâl Tenkidi*, İstanbul, 1997.
- Atay**, Hüseyin, *Kur’an’a Göre Araştırmalar*, I-III, Ankara 1997.
- Ateş**, Süleyman, “Habib en-Neccâr”, *DİA.*, XIV, İstanbul 1996.
- Aydemir**, Abdullah, “*Ashâbü’l-Karye*”, *DİA.*, III, İstanbul 1991.
- , *Ebu’s- Suûd Efendi ve Tefsirdeki Metodu*, Ankara ts.
- , *Hiz. Musa*, DEÜİFD., III, İzmir 1986.
- , *Tefsîrde İsrâiliyyât*, Ankara 1979.

- Aydın, Atik, İbn Kesîr'in Kur'an'ı Kur'an'la Tefsîri*, (Basılmalış yüksek lisans tezi), Sakarya, 1996.
- el-Aynî*, Bedruddin Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dımaşk, ts.
- Beydâvî*, Nasruddin b. Ömer el-Kâdî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru'te'vîl*, Beyrut ts.
- Bilmen*, Ömer Nasuhî, *Tefsîr Tarihi*, I-II, Ankara 1960.
- Bolay*, Süleyman Hayri, "Adem", *DİA.*, I, İstanbul 1998.
- Bosworth*, C.E., "Al-Tabari", *The Encyclopedia of İslam*, X, Leiden 1998.
- Brockelmann*, C., "İbn Kesîr", *İslâm Ansiklopedisi*, V/II, İstanbul 1993.
- , *GAL*, Leiden 1949.
- Buhârî*, Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî, *el-Camiu's-sahih*, I-VIII, İstanbul 1915.
- ; *et-Tarihu'l-kebir*, I-XI, Beyrut 1986.
- Buhl*, F. "Abdullah", *İA.*, I, İstanbul 1993.
- Câdü'l-Mevlâ*, Muhammed Ahmed, *Kıyasu'l-Kur'an*, (th. Abü'ddâim Zeytûnî), Beyrut 1988.
- Cheneb*, Moh. Ben., "İbn Teymiyye", *İslâm Ansiklopedisi*, V/II, İstanbul 1993.
- Cerrahoğlu*, İsmail, "Abdullah b. Mes'ûd", *DİA.*, I, İstanbul 1988.
- , "Garânîk", *DİA.*, XIII, İstanbul 1996.
- , *Tefsîr Tarihi*, I-II, Ankara 1996.
- , *Tefsîr Usûlü*, Ankara 1988.
- Cevâd Ali*, *Târîhu'l-Arab kable'l-İslâm*, Bağdat 1957.
- Corci Zeydan*, *Tarihu adabi'l-lugati'l-Arabiyye*, I-IV, Kahire 1957.
- Çağrıçı*, Mustafa, "Arap", *DİA*, III, İstanbul 1991.

- Çakan**, İsmail Lütü, *Hadîs Edebiyatı*, İstanbul 1996.
- Çakan**, İsmail Lütü-Eroğlu, Muhammed, “Abdullah b. Abbas” *DİA*, I, İstanbul 1988.
- Çelebi**, İlyas, “Hızır”, *DİA*, XVII, İstanbul 1998.
- Çelik**, Ahmet, Hâzin Tefsiri’nde İsrailiyyât, Konya 1989.
- Çetin**, Mustafa, “Abdullah b. Abbas ve Tefsiri”, DEÜİFD., I, İzmir 1993.
- Çetiner**, Bedreddin, *Ebu’l-Berekât en-Nesefî ve Medârik Tefsiri*, İstanbul 1995.
- Dârîmî**, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdîrrahman, *Sünen*, I-II, Medine 1966.
- Dâvûdî**, Şemsuddin Muhammed, *Tabakâtü’l-müfessirîn*, I-II, Kahire 1972.
- Demirci**, Kürşat, “Hârût ve Mârût”, *DİA*, XVI, İstanbul 1997.
- Donald**, Presgrave Little, *An Introduction to Mamluk Historiography*, Wiesbaden 1970.
- Dümeynî**, Misfir b. Gurmullah, *Hadîste Metin Tenkidi Metodları* (çev. İlyas Çelebî, Adil Bebek Ahmet Yücel), İstanbul 1997.
- Düzenli**, Yaşar, *İmam Birgîvî ve Tefsirdeki Metodu* (Basılmamış yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1987.
- Ebû Dâvûd**, Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî, *Sünen Ebî Dâvûd*, I-V, Halep 1969.
- Ebu’l-Mehâsin**, el-Hüseyin, *Zeylû Tezkireti’l-huffâz li’z-Zehebî*, Dimaşk 1347.
- Ebu’s-Su’ûd**, Muhammed b. Muhammed, *İrşadü’l-akli’s-selim ila mezaye’l-Kur’ani’l-Kerim*, Mısır 1952.
- Ebû Şehbe**, Muhammed b. Muhammed, *el-İsrâiliyyât ve’l-mevzuât fî kütübi’t-tefsîr*, Kahire 1987.
- Ebû Zehra**, Muhammed, *İbn Teymiyye hayâtuhû ve asruhû ârâuhû ve fikhuhû*, Mısır ts.

- Eroğlu**, Muhammed, “Ashâbü’l-Uhdûd”, *DİA.*, III, İstanbul 1991.
- Ersöz**, İsmet, “Ashab-ı Kehf”, *DİA.*, III, İstanbul 1991.
- Etyâr**, Hüsnî Yûsuf, *el-Bidâyetü’l-ulâ li’l-isrâiliyyât fi’l-İslâm*, Kahire 1991.
- Fahrudin er-Râzî**, *et-Tefsîru’l-kebîr*, I-XXXII, Mısır 1357.
- el-Fârî**, Muhammed, *Kıyasu’l-enbiyâ ihdâsuhâ ve iberuhâ*, Kâhire 1989.
- Fayda**, Mustafa, “Abdullah b. Selam”, *DİA.*, I, İstanbul 1988.
- Goldziher**, Ignaz, “Ehl-i Kitab”, *İslam Ansiklopedisi*, V, Ankara 1993.
- , *İslam Tefsir Ekolleri* (çev. Mustafa İslamaoğlu), İstanbul 1997.
- Hamidullah**, Muhammed, *İslâm Peygamberi* (çev. M. Said Mutlu ve Macit Yaşaroğlu), I-II, İstanbul 1996.
- , “İslami İlimlerde İsrâiliyyât yâhut Gayr-i İslâmî Kaynaklı Rivayetler”, (çev. İbrahim Canan), *İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, Ankara 1977.
- , *Kur’an-ı Kerim Tarihi ve Türkçe Tefsirler Bibliyografyası* (çev. Salih Tuğ), İstanbul 1995.
- Harman**, Ömer Faruk, “Ashâbü’r-Res”, *DİA.*, III, İstanbul 1995.
- , “Bel’am b. Bâûrâ”, *DİA.*, V, İstanbul 1992.
- , “Dâvûd”, *DİA.*, IX, İstanbul 1994.
- , “Firavun” *DİA.*, XIII, İstanbul 1996.
- , “Havvâ”, *DİA.*, XVI, İstanbul 1997.
- , “Hüdühüd”, *DİA.*, XVIII, İstanbul 1998.
- Hartmann**, R., “Şam” *İslam Ansiklopedisi*, XI, İstanbul 1993.
- Hatib el-Bağdâdî**, *el-Kifâye fi ilmi’r-rivâye*, Medine ts.
- Hâzin**, Alaüddin Ali b. Muhammed el-Bağdadî, *Lübâbü’t-te’vîl fi ma’âni’t-tenzîl*, İstanbul 1979.

- Hindî**, Rahmetullah, *Tercüme-i İzhâru'l-Hakk* (çev. Ömer Fehmi ve Nüzhet Efendi), İstanbul 1886.
- Hommel**, F., "İslamiyyetten Evvel Arabistan", *İslam Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1993.
- Horovitz**, J., "Abdullah", *İslam Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1993.
- Hûfî**, Ahmed Muhammed, *et-Taberî*, Riyad 1970.
- Hüseynî**, Abdülmecid Haşim, "Ebû Câfer et-Taberî", *Mecelletü'l-Ezher*, sy. 7-8, Kahire 1964.
- Işık**, Emin, "Duhân", DİA., IX, İstanbul 1994.
- İbn Abdilber**, Ebû Ömer Yûsuf en-Nemerî el-Kurtubî, *Câmi'u beyânî'l-ilm ve fadlih ve mâ yenbeği fi rivayetihi ve hamlihi*, Beyrut ts.
- İbn Hacer el-Askalânî**, *ed-Düreru'l-kâmine fi a'yani'l-mi'eti's-sâmine*, I-IV, Haydarabad 1348
- , *Fethü'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'il-Buhârî*, I-XXVIII, Kahire 1978
- , *el-İsabe fi temyîzi's-sahâbe*, I-IV, Kahire 1328.
- İbn Hanbel**, Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I-IX, Beyrut 1993.
- İbn Haldun**, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, I-III, Kahire ts.
- İbn Hibbân**, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebu Hâtim el-Bustî, *Kitabu'l-mecruhîn*, Beyrut 1992.
- İbn Hişam**, Ebu Muhammed Abdulmelik b. Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, Kahire 1955.
- İbn Kesîr**, Ebü'l-Fidâ İsmâil, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Beyrut 1985.
- , *Câmiu'l-mesânîd ve's-sünen* (th. Abdulmu'ti Emin Kal'aci), I-XXXVI, Beyrut, 1984.
- , *Kıyasu'l-enbiyâ*, I-II, Beyrut 1982.

- , *Kıyasu'l-Kur'an*, Kahire ts.
- , *es-Sîretu'n-nebeviyye*, Kahire 1964.
- , *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm* (th. Abdulaziz Ğuneym, Muhammed Ahmed Âşûr, Muhammed İbrahim el-Bennâ), I-VIII, Kâhire 1971.
- İbn Kuteybe**, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadîs*, Beyrut 1989.
- İbn Mâce**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *Sünen İbn Mâce* (th. Muhammed Fuad Abdülbaki), I-II, Beyrut ts.
- İbn Sa'd**, Ebu Abdullah Muhammed, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I-IX, Beyrut 1957.
- İbn Teymiyye**, Takiyuddin Ahmed b. Abdulhalim, *Mukaddime fî usûli't-tefsir*, Dımaşk 1936.
- , *Cevâbu's-sahîh limen beddele dine'l-Mesih*, Mısır 1963.
- İbnü'l-Adîm**, Kemaleddin Ömer, *Zübdetü'l-Haleb min tarihi Haleb*, I-III, Dımaşk 1968.
- İbnü'l-Cevzî**, Ebü'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali, *el-Mevzû'ât*, Medine 1386.
- İbnü'l-Esîr**, Ali b. Muhammed b. Esîr, *el-Kâmil fî't-tarih* (çev. Abdülkerim Özaydın), İstanbul 1987.
- Kandemir**, M. Yaşar, *Mevzû Hadisler*, Ankara 1991.
- , "Abdullah b. Ömer b. Hattab", *DİA.*, I, İstanbul 1988.
- , "Ebu Hüreyre", *DİA.*, X, İstanbul 1994.
- Karaca**, Faruk, *İbn Kesîr'in Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm Adlı Eserindeki Metodu* (Basılmamış yüksek lisans tezi), Erzurum 1992.
- Karataş**, Şaban, *Şia'da ve Sünni Kaynaklarda Kur'an Tarihi*, İstanbul 1996.
- el-Kâsimî**, Muhammed Cemâluddîn, *Mehâsinu't-te'vîl*, Mısır 1376.

- el-Kattân*, Menna Halil, *Kur'an İlimleri* (çev. Arif Erkan), İstanbul 1997.
- , *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*, Riyad ts.
- Kaya*, Remzi, "Ehl-i Kitab", *DİA.*, X, İstanbul 1994.
- Kays Âl-i Kays, el-İraniyyûn ve'l-edebi'l-Arabî: Iranians and Arab Literature*, I-VII, Tahran 1984.
- Kesler*, M. Fatih, *Kur'an'da Yahudiler ve Hristiyanlar*, Ankara 1993.
- Kevserî*, Muhammed Zâhid, *Makâlâtü'l-Kevserî*, Mısır 1994.
- Kılavuz*, Ahmet Saim, "Cin" *DİA.*, VIII, İstanbul 1993.
- Kırca*, "Âd", *DİA.*, I, İstanbul 1998.
- Kister*, M.J., "Haddithu'an bani isra'ila wa-lâ haraja", *Israel Oriental Studies II*, Tel-Aviv 1972.
- Kurnaz*, Cemal, "Belkıs", *DİA.*, V, İstanbul 1992.
- el-Kurtubî*, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*, Mısır 1950.
- Kutub*, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'an* (çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce, Mehmet Yılmaz), I-X, İstanbul 1989.
- Küçük, Abdurrahman, "Arz-ı Mev'ûd" *DİA.*, III, İstanbul 1991.
- , "Beytülahm", *DİA.*, VI, İstanbul 1992.
- , "Beytülmâ'mûr", *DİA.*, VI, İstanbul 1992.
- , "Calût", *DİA.*, VII, İstanbul 1993,
- Küçükkalay*, Hüseyin, *İbn Kesîr Hayatı İlmi Şahsiyeti ve Tefsirdeki Metodu*, Konya ts.
- Lassner*, Jacob, "The 'One Who Had Knowledge of The Book' and The 'Mightlest Name' of God. Qur'anic Exegesis and Jewish Cultural Artifacts", *Studies in Muslim-Jewish Relations*, I, Switzerland 1993.

- Leknevî**, Muhammed Abdülhayy, *el-Ecvibetü'l-fâdile li'l-es'ileti'l-aşereti'l-kâmile*, Halep 1964.
- Levâsanî**, es-Seyyid Hüseyin, *Tevârihu'l-enbiyâ*, Beyrut 1984.
- Mizzî**, Cemâluddin Yûsuf b. Abdirrahman, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-ricâl* (th. Beşşâr Avvâd Ma'ruf), I-XXXV, Beyrut 1983.
- , *Tuhfetu'l-eşrâf bi-ma'rifeti'l-etraf*, (th. Abdussamed Şerefuddin), Beyrut 1983.
- Muğniyye**, Muhammed Cevad, *İsrâiliyyâtü'l-Kur'an*, Beyrut 1984.
- Muhammed Hasan**, *el-İctihâd ve tabakâtu müctehidi's-Şafi'iyye*, Beyrut 1988.
- Müneccid**, Selahuddin, *Mu'cemu'l-muerrihine'd-Dimeşkiyyîn*, Beyrut 1978.
- Müslim**, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc en-Nisâbü'rî, *Sahîhu Müslim*, I-III, İstanbul ts.
- Neccâr**, Muhammed Tayyib, *Târîhu'l-enbiyâ fî dav'i'l-Kur'ani'l-Kerîm*, Riyâd 1979.
- en-Neseffî**, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud b. Neseffî, *el-Medâriku't-tenzîl ve hakaiku't-te'vîl*, İstanbul 1984.
- Neşşâr**, Sâmi, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefiyyi fî'l-İslâm*, Darü'l-Ma'arif 1978.
- Nevevî**, Ebu Zekeriya Yahya b. Şeref, *Şerhu Müslim*, I-XVIII, Mısır 1349.
- Önkal**, Ahmet, "Amr b. As", *DİA.*, III, İstanbul 1991.
- Özaydın**, Abdülkerim, "el-Bidâye ve'n-nihâye", *DİA.*, VI, İstanbul 1992.
- Paksoy** Kadir, "Sened ve Metin Yönünden Sa'lebe Hadisinin Tenkidi", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, IV, Şanlıurfa 1998.
- Rağib el-İsfehânî**, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Rağib, *el-Müfredât fî ğaribü'l-Kur'an*, (th. Safvan Adnan Dâvûdî), Beyrut 1997.
- Rasül Ja'fariyân**, "Al-Taberî and His Times" (Translated from the persian by Ali Uvli Qara'li), *Al-Tawhid*, VII, Tahran 1990.

- Raşit**, Muhammed, *Mecelletü'l-mecmeu'l-Hindî, İbn Kesir hayatuhu ve müellifâtuhu*, c.5, sy. 1-2, İndia 1980.
- er-Râzi**, Ebu Muhammed Abdurrahman b. Ebu Hâtim er-Râzi, *el-Cerhu ve't-ta'dîl*, I-VIII, Beyrut 1952.
- Remzi Na'nâ'a**, *el-İsrâiliyyât ve eseruhâ fî kütübi't-tefsîr*, Beyrut 1970.
- Reşit Rıza**, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-hakîm* (Tefsîrû'l-menâr), I-XII, Kahire 1954.
- Rippin**, Andrew, "Taberî", *Encyclopedia of Religion*, XVI, New York 1987.
- Rosenblatt**, Samuel, "Rabbanic Lengends in Hadith", *The Muslim World*, New York 1945.
- Rûmî**, Abdurrahman b. Süleyman, *Menhecu'l-medreseti'l-akliyyeti'l-hadiseti fî't-tefsîr*, Beyrut 1407.
- Said Nursî**, *Risale-i Nur Külliyyatı*, I-II, İstanbul 1996.
- Sandıkçı**, S. Kemal, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadîs*, Ankara 1991.
- Sibâî**, Mustafa, *İslam Hukukunda Sünnet* (çev. Edip Gönenç), İstanbul 1981.
- Sobernheim**, M., "Memlükler", *İslam Ansiklopedisi*, VII, İstanbul 1993.
- Sofuoğlu**, Mehmet, *Tefsire Giriş*, İstanbul 1981.
- Subhi Salih**, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*, İstanbul ts.
- Suyûtî**, Celaluddin, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, I-II, Beyrut 1993.
- , *Zeylû Tabakâti'l-huffâz li'z-Zehebî*, bsm. y.y., ts.
- Şafîî**, Muhammed b. İdris, *er-Risâle* (çev. Abdülkadir Şener ve İbrahim Çalışkan), Ankara 1996.
- Şahhate**, Abdullah Mahmud, *Târîhu'l-Kur'ân ve't-tefsîr*, Mısır 1972.
- Şahin**, M. Süreyya, "Cennet", *DİA.*, VII, İstanbul 1993.
- , "Cin" *DİA.*, VIII, İstanbul 1993.

- Şevkânî**, Muhammed b. Ali Muhammed, *el-Bedru't-tâlî bi mehâsini men ba'de'l-karnî's-sâbî*, I-II, Kahire 1348.
- , *Fethü'l-kadîr min ilmi't-tefsîr*, I-VIII, Kahire 1329.
- Şimşek**, M. Sait, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, İstanbul 1993.
- et-Taberî**, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, Mısır 1954.
- Tahhân**, Mahmûd, *Usûlu't-tahrîc ve dirâsetü'l-esânîd*, Haleb 1978.
- Tanyu**, Hikmet, "Cûdî Dağı", *DİA.*, VIII, İstanbul 1993.
- Tirmizî**, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *el-Camiu's-sahîh* (th. Ahmed Şakir), I-V, Beyrut ts.
- Topaloğlu**, Bekir, "Cehennem", *DİA.*, VII, İstanbul 1993.
- "Cennet", *DİA.*, VII, İstanbul 1993.
- Tümer**, Günay, "Çarmıh", *DİA.* VIII, İstanbul 1993.
- Uludağ**, Süleyman, "Amel", *DİA.*, III, İstanbul 1995.
- Ünalın**, Sıddık, "Hz. Muhammed'in Hıristiyan Kaynaklarında Bilinmesi ve O'nun Hıristiyanlarla Diyalogu", *FÜİFD*, sy. 1, Elazığ 1996.
- Uzun**, Mustafa, "Firavun", *DİA.*, XIII, İstanbul 1996.
- Vahidî**, Ebu'l-Hasan, Ali b. Ahmed en-Nisâburî, *Esbabu'n-nüzul*, Beyrut 1990.
- Vajda**, G. "İsrâiliyyât", *The Encyclopaedia of İslam*, IV, Leiden 1978.
- Waldman**, Marilyn Robinson, *New Approcihes to "Biblical" Materials in the Qur'an*, *Studies in Islamic And Judaic Traditons*, Wansbrough, John, Quranic Studies, London 1977.
- Wansbrough, John, *Quranic Studies*, London 1977.
- Wensinck**, A.J., "İsrâil", *İslâm Ansiklopedisi*, V/II, İstanbul 1993.

- Yâkût**, Ebu Abdullah Yâkût b. Abdullah el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, Beyrut 1955.
- Yavuz**, Yusuf Şevki, "Arş", *DİA.*, III, İstanbul 1991.
- Yazır**, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, İstanbul 1968.
- Yıldırım**, Suat, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, İzmir 1996.
- Yıldız**, Sakıp, *Molla Gürani ve Tefsiri*, İstanbul ts.
- ez-Zebîdî**, Ebu'l-Feyd Muhammed Murtazâ, *Tacü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, I-X, Mısır 1306.
- Zehebî**, Ebû Abdullah, *Tezkiretü'l-huffâz*, I-IV, Beyrut 1376.
- , *Târîhu'l-İslâm*, Kâhire 1367.
- , *Mîzânü'l-itidâl fi nakdi'r-ricâl*, I-IV, Beyrut ts..
- Zehebî**, Muhammed Hüseyin, *el-İsrâiliyyât fi't-tefsîr ve'l-hadîs*, Dimaşk 1985.
- , *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, I-III, Beyrut ts.
- Zerkânî**, Muhammed Abdulazim, *Menâhilü'l-irfân fi ulumi'l-Kur'an*, Mısır 1372.
- Zerkeşî**, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, I-IV, Beyrut 1994.
- Zirikî**, Hayreddin, *el-Â'lâm kâmusu teracim li-eşheri'r-ricali ve'n-nisâ mine'l-Arabî ve'l-mustağrabin ve'l-müşteşrikîn*, I-VIII, Beyrut 1992.

ÖZGEÇMİŞ

1971'de Trabzon'da doğdu. İlk ve Orta öğrenimini Trabzon'da tamamladı. Ortaokulu İmam-Hatip Lisesi'nde bitirdi ve daha sonra Trabzon Ticaret Lisesi'nden mezun oldu. 1987-88 öğretim yılında D.E.Ü. İlahiyat Fakültesini kazandı ve buradan mezun oldu. Erzurum Hınıs İmam Hatip Lisesi'nde öğretmen olarak göreve başladı. Halen Trabzon İmam-Hatip Lisesi'nde çalışmaktadır. Arapça ve İngilizce bilmektedir.

